

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Vidas

Українська Інформаційна
Служба

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
The Ukrainian Information
Service Ltd.

ISSN: 0042-9422

Реєстраційне свідоцтво. — серія KB № 1693

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Техн. Ред. і Адміністратор в Україні — Микола Кузів

Члени Редакційної Колегії:

г-р А. Бедрий, проф. г-р Г. Васькович, проф. г-р С. Галамай,
Григорій Дем'ян, ред. С. Караванський, ред. С. Квіт, мгр. О. Коваль,
проф. г-р В. Косик, проф. г-р О. Кушпет, Л. Наконечний, інж. В. Олеськів,
мгр. Слава Стецько, проф. г-р П. Цимбалістий, ред. М. Шатилов.

Редакція і Адміністрація

254053 м. Київ, вул. Смирнова-Ласточкина 18, пом. 3
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Great Britain

Телефони: в Києві (044) 212-17-60. В Лондоні: 0171 607 6266

Факс: в Києві (044) 212-17-60. В Лондоні: 0171 607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди
відповідають поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право
скорочувати статті і виправляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1996 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Україна		1 080 000 крб.	180 000 крб.
Австралія	90 дол.	50 дол.	8 дол.
Австрія	780 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 45 дол.	25 дол.	4.50 дол.
Бельгія	2300 б. фр.	1250 б. фр.	250 б. фр.
Вел. Британія	ф. 35.00	ф. 20.00	ф. 3.50
Канада	90 дол.	50 дол.	8 дол.
США	80 дол.	45 дол.	7.50 дол.
Німеччина	140 н. м.	75 н. м.	12 н. м.
Франція	400 фр.	200 фр.	35 фр.
Швеція	500 кор.	250 кор.	45 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату, просимо ласкаво вносити **наперед**, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на
адреси наших Заступників, на стор. 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by: The Ukrainian Information Service Ltd., 200, Liverpool Road, London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 4 (577)

КВІТЕНЬ, 1996

Річник XLIX

Зміст IV-ої книжки

— ХРИСТОС ВОСКРЕСІ! (Святочний привіт) 386

В Десятиліття Чорнобильської катастрофи

Іван Кіримов: НА ЦІЙ СТРАЖДЕННИЦЬКІЙ ЗЕМЛІ... 387

Ілля Дмитрів: ТРАГЕДІЯ НУКЛЕАРНОГО ВИБУХУ В УКРАЇНІ (вибр. передрук) 392

Володимир Болюбаш: МАСШТАБНІСТЬ МОСКОВСЬКОГО ЗЛОЧИНУ 396

До питань державного будівництва

— ВИСТУП ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ П. Д. КУЧМИ ПІСЛЯ ОДЕРЖАННЯ НАГОРОДИ
«ПРЕМІЯ СВОБОДИ» У ВАШІНГТОНІ 21 ЛЮТОГО 1996 РОКУ 398

Микола Шатилов: ОБЕРЕЖНО: РУСИЗМ! (Чехи про боротьбу чеченців) 403

Костянтин Морозов: АНАЛІЗА ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ 1991–95 РОКАХ 418

Степан Семенюк: ВІД КОНГРЕСУ ДО ... КОНГРЕСУ 428

— ЗАЯВА МІНІСТЕРСТВА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ 431

Едіт Богацька: УКРАЇНА ЗМАГАЄ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАВЕРШЕННЯ 432

— ЗАЯВИ І РІШЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РАДИ КОНГРЕСУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ 437

— РЕЗОЛЮЦІЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАРАДИ ЛІДЕРІВ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ 441

— ЗВЕРНЕННЯ БЛАГОДІЙНОГО ФОНДУ ІМ. Я. СТЕЦЬКА ДО ГРОМАДСЬКОСТІ 442

В П'ятдесятиліття СУБ

— ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО ОТЦЯ МИТРАТА МИКОЛИ МАТИЧАКА 443

— ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО ІНЖ. ВАСИЛЯ ОЛЕСЬКІВА 445

Література, мистецтво

Роман Завадович: ДВА ВОСКРЕСІННЯ 450

Лариса Мурович: ІНВОКАЦІЯ ДО ВЕСНИ 451

Ігор Качуровський: ЖМУТОК НОВИХ ПЕРЕКЛАДІВ (з англійської) 452

— ДВА ЛИСТИ ТАРАСА МЕЛЬНИЧУКА ДО ДМИТРА ГРИНЬКІВА 454

О. Маковей: ПАМ'ЯТНИК ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ 456

Сергій Жук: ПЕРШЕ ТРАВНЯ 458

Федір Погребенник: КРИЗЬ ПРИЗМУ ВІРШІВ ДВОХ ПОЕТІВ 458

Наука, дослідни

Людмила Конотоп: ПРОБЛЕМА ЖИТТЯ ТА СМЕРТИ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ (Продов., 4) 460

Борис Яценко: ЗАГАДКА ТРИЗУБА 467

— НАУКОВІ ПРАЦІ Б. ЯЦЕНКА З ПРОБЛЕМ КИЄВО-РУСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В 1970–1975 РОКАХ 479

Володимир Сергійчук: НАША КРОВ — НА СВОЇЙ ЗЕМЛІ 482

Щира бесіда

Святослав Караванський: НА РОЗДОРІЖЖІ ІСТОРІЇ — 496; ДЕРЖИ ЗЛОДІЯ — 497

Огляди, рецензії

Володимир Жила: МОЛОДІЖНИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ 499

Григорій Дем'ян: «ДО ПРАВДИ ЩЕ ДАЛЕКО» 504

Роман Кухар: НА СТОРОЖІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАШОЇ БОГОСЛУЖБОВО-ПІСЕННОЇ КУЛЬТУРИ 506

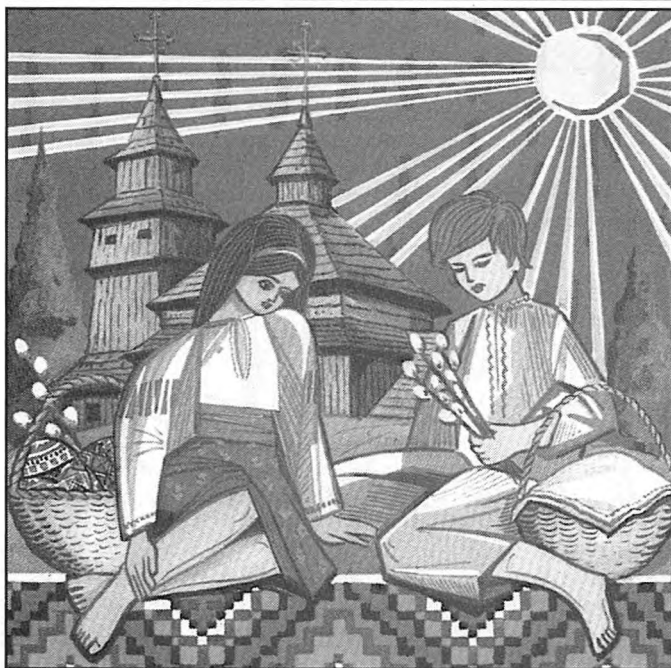
ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОВІДНОГО ЛЕСЕЗНАВЦЯ П. ОДАРЧЕНКА 508

Микола Климишин: НЕЗЛАМНИЙ ХАРАКТЕР (Про д-ра В. Горбового) 510

Бібліографія одержаних видань 511

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА СЛУЖБА», ЛОНДОН–КИЇВ

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

В. Беринський

У Світлий Празник Христового Воскресіння найсердечніші святочні побажання засилаємо Українському Народові і його Держаній Владі, Блаженнішим Патріярхам, Ієрархам, Монашеству, Духовенству і Пасторатові Українських Церков православного і католицького віроісповідань, Достойному Послові і Членам (з Родинами) Дипломатичного Представництва України в Лондоні, Голові і Членам Проводів ОУН, Конгресу й АБН, Президії СУДФ і ЕКУ, Головам і Членам Проводів Українських Політичних Партії, Громадських Об'єднань, Наукових і Мистецько-Культурних Установ, Молодіжних і Студентських Організацій, Головам і Членам Проводів Об'єднань Ветеранів ОУН і УПА, Представництву кол. Репресованих і багатьом тут неназваним, які працюють на полі відновлення в народі-нації безкомпромісової національно-державницької думки і закріплення власного державного життя.

Щиро-сердечно вітаємо Співробітників нашого журналу, його Представників, Кольпортерів і Читачів в Україні і в Діяспорі, і всім бажаємо радісних і щасливих Свят Христового Воскресіння!

Дирекція, Редакція, Адміністрація і Друкарня
«Визвольного Шляху» й УІС-УВС в Лондоні-Києві

В десятиліття Чорнобильської катастрофи

Іван КІРІМОВ

НА ЦІЙ СТРАЖДЕННИЦЬКІЙ ЗЕМЛІ...

Кірімов Іван Захарович — учитель, журналіст, народний депутат України від Іванківської виборчої округи ч. 218, Київської області, голова підкомісії Комісії Верховної Ради України з питань Чорнобильської катастрофи, координатор депутатського об'єднання «Чорнобиль»..

Світ сприймає слово «Чорнобиль» як символ великої біди і відгукується на нього солідарною підтримкою. Густо помережаною виглядатиме карта, якщо на ній прокласти маршрути милосердя: адреси, за якими вирушали на відпочинок та лікування чорнобильські діти, звідки надходила гуманітарна допомога потерпілим...

Ще одним проявом такої солідарності стало прийняття 50-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН, на пропозицію України, рішення про проголошення 26 квітня 1996 року Міжнароднім днем пам'яті Чорнобиля.

Та й кого можуть залишити байдужими наслідки катастрофи, що продовжують розпінати людей?! Так, захворюваність чорнобильців за дев'ять повних років у цілому зросла більш як удвічі, зокрема кількість онкозахворювань — в 12 разів, нервово-психічних — у 7, серцево-судинних — у 5. За цей час померло 125 тисяч потерпілих внаслідок атомної катастрофи. В Україні в цілому мешкає 3,2 мільйона потерпілих від аварії на ЧАЕС. Серед них — 330 тисяч безпосередніх учасників ліквідації її наслідків, 45 тисяч інвалідів. Бранцями Чорнобиля стало 95 тисяч дітей. Від страждань людей невіддільна й доля унікальної природи, якій завдала і продовжує завдавати шкоди радіоактивна агресія.

Кожну цифру, кожне положення можна всебічно й ретельно коментувати. І все ж не вистачатиме слів, щоб повною мірою розкрити дійсний стан справ. Я ж спробую вести мову з точки зору тих, кому й досі «Чорнобиль дихає в спину» — моїх виборців, помешкання й землі яких безпосередньо примикають до «мертвої» зони. І від імені тих, хто й досі залишається на цій стражденницькій землі. А вже зіп'ялося на ноги по-чорнобильське покоління — ровесникам катастрофи майже десять років. І старші, і зовсім юні живуть під тягарем цієї біди.

За час, що минув після 26 квітня 1986 року, мені* довелося багато разів уздовж і впоперек перетнути 30-кілометрову зону навколо ЧАЕС, побувати в її населених пунктах, де й дотепер мешкають люди. Доводиться тісно спілкуватися з жителями Поліського, Іванківського і тепер уже колишнього Чорнобильського районів, міста Славутича. Проблем,

* До обрання народнім депутатом України І. З. Кірімов був головою Іванківської селищної Ради народніх депутатів Київської області.

пов'язаних з ліквідацією аварії, не меншає. Її наслідки не тільки підривають здоров'я людей, підточують живильні основи фльори та фавни, а й розростаються метастазами невлаштованості, відчаю і безнадії в кожну сім'ю, яка потрапила під чорне крило лиха. Адже для всіх, хто мешкає поблизу епіцентру катастрофи, вірогідність уникнути зловісної дії радіонуклідів дорівнює пулеві. Така перспектива складається тому, що населення причорнобильських районів змушене самотужки долати те, що повинна, але не завжди може здійснити держава. Приклади цього — скрізь.

Екологічно чистих продуктів, які вкрай необхідні, немає у жодному із сіл моєї виборчої округи. Їх повинні доставляти з інших регіонів. Але... Не завжди доходять до адресатів і посилки з-за кордону, в яких — і соки, і фрукти, що підтримали б ослаблених людей. Дедалі менш насиченими і швидкоплинними стають «харчові струмки» у чорнобильську зону.

Медикаменти стають дефіцитом, дарма що хвороби прогресують. А до аварії поліщуки заготовляли лікарські рослини не лише для власних потреб — поповнювали фармацевтичну скарбницю країни. Не маючи змоги використовувати їх через екологічну забрудненість, населення не отримує їх з інших місць.

Можу навести низку конкретних прикладів, коли дефіцит ліків руйнує здоров'я, вкорочує життя людей. А в районній і в Київській обласній аптеках лише руками розводять.

Проблема відселення (обов'язкового чи гарантованого, добровільного) не викликає, м'яко кажучи, оптимізму. П'ятий рік минає відтоді, як було прийнято постанову про відселення мешканців з вісімнадцяти населених пунктів Поліського району, що розташовані на території обов'язкового відселення. Строк чималий. Проте цю гуманну акцію донині не здійснено. І, на мою думку, не тому, що для цього виділялося мало коштів. Справа в іншому: процес відселення людей відбувається певною мірою спонтанно. Щоб одержати житло в так званій чистій від радіонуклідів зоні, громадяни змушені добряче-таки пооббивати пороги служби по відселенню і в районі, і в області. А для деяких — особливо бідніших і менш захищених — тривалі ходіння так і лишаються безрезультатними. Так сталося, зокрема, з дев'ятьма жінками похилого віку, які мешкали в селі Пухове. Тривалий час їх не відселяли, бо не було житла, «відповідного» тим маленьким скромним хаткам, де все життя мешкали трудівниці. Справді, зі своїх мізерних заробітків вони не мали змоги звести хорому. І бідність протягом усього прожитого життя ще раз принизила їх у скрутну хвилину.

Саме з цього приводу довелося в категоричній формі звернутися до Обласної Ради. Відповідь оптимістична — підписано документ про їх відселення.

Але в багатьох селах ще залишається по кілька сімей, які складаються в основному з людей похилого віку. За кожною такою родиною — своя неповторна історія, яка потребує особливого осмислення і розв'язання. Ця проблема набуває особливої гостроти, бо в зоні відселення поступово згортається соціальна інфраструктура.

Фрагмент з великої української демонстрації під московсько-більшевицькою амбасадю в Лондоні, присвяченої жертвам аварії атомового реактора в Чорнобилі у квітні 1986 року.

Згідно з державними програмами ліквідації наслідків чорнобильської аварії у багатьох населених пунктах Київської, Житомирської, Чернігівської областей запроєктовано прокладання газопроводів (місцевим паливом користуватися заборонено — воно радіоактивне). Минає десятий рік, а люди й досі чекають. Не завершено газифікацію Поліського району, припинено роботи в Іванківському районі. Користуватися ж балонним газом багатьом не по кишені.

З настанням холодів загострилася проблема забезпечення населених пунктів електроенергією. Але завдяки міністрові енергетики та електрифікації України Олексію Шеберстову цю проблему вирішено.

Не менш складно і з водопостачанням. Полісся користувалося колапсозадуною водою, вона ж — ґрунтова, а не джерельна. Отже говорити про її чистоту не доводиться. Так і виходить: куди не кинь, скрізь — клин.

І це при тому, що проблеми Чорнобиля не лишаються поза увагою громадськості і владних структур. А найперше — Верховної Ради України.

Основи чорнобильського законодавства, можна вважати, були закладені ще влітку 1990 року. Верховна Рада попереднього скликання серед першочергових розглянула низку законодавчих актів саме з цієї проблематики. І не обмежилася цим! Депутати, окрім законотворчості, самі подбали тоді про організацію оздоровлення і лікування чорнобильців — передусім дітей. До речі, закладений тоді «кубинський маршрут» діє й досі.

Але до «чорнобильських законів» український парламент неодноразово повертався, вносячи зміни, доповнення і уточнення. Ці поправки ні в якому разі не можна розглядати, як виправлення помилок і неточностей у розроблених поспіхом законах. Вони мають якнайчіткіше врегулювати становище і права людей, яким завдав лиха Чорнобиль, визначити ставлення і обов'язки щодо них з боку держави. Триваюча робота над «чорнобильськими законами» свідчить, що законодавці дедалі глибше занурюються в проблему і відкривають у ній нові, раніше непередбачені грані і підходи.

І це при тому, що в світовій практиці нема аналогічного досвіду! Країни, які використовують атомну енергетику, передусім законодавчо відрегулювали «межі» інформаційного поля щодо відомостей про роботу об'єктів, захист навколишнього середовища і т. д. Українському парламентові доводиться займатися більш складною справою — розглядати низку почорнобильських проблем, пов'язаних передусім з сьогоденням і майбутнім людей. Саме в їх інтересах тривала аналіза змін і доповнень до чорнобильського законодавства на четвертій сесії Верховної Ради в листопаді–грудні 1995 року. В цій роботі не поставлено крапку. А час квапить, бо проблеми набувають гостроти, а люди втрачають спокій і терпіння.

Але справа не тільки і не стільки в поліпшенні закону. Навіть у найдосконалішому документі деякі чиновники, на жаль, віднаходять шпаринки для затримки з наданням передбачених у цьому пільг, створенням належних умов життя, лікування й оздоровлення. Але справа часом не обмежується затримками, а зводиться до прямої — злочинної! — бездіяльності. Це, зрозуміло, вимагає чіткіше окреслити в законах параметри їх дій, їх впливу і визначити коло відповідальних за реалізацію.

Певні сподівання на поліпшення справ з реалізацією чорнобильських (звичайно, не тільки їх) законів народні депутати покладають на діяльність Контрольної палати. Постанову про її створення вже прийнято Верховною Радою. Отже зроблено крок для повномасштабного, повноцінного виконання парламентом своїх контрольних функцій. Сподіваємося, що вони поширяться на аналізу стану справ з реалізацією всіх нині чинних законодавчих актів про відселення із зон радіоактивного забруднення, забезпеченням медикаментами і чистими продуктами, організацією належного обстеження і лікування, створенням умов для нормального життя в багатьох районах України, які зазнали впливу чорнобильської катастрофи.

Активізувати свою діяльність прагнуть і народні депутати, обрані до Верховної Ради населенням саме цих районів. Проявом цього стало створення у грудні 1995 р. депутатського об'єднання «Чорнобиль», до складу якого ввійшло 74 парламентаристів. Одна з цілей, намічених членами цього об'єднання, передбачає використання можливостей міжпарламентських контактів для полегшення становище всіх знедолених Чорнобилем.

Справа в тому, що протягом усього почорнобильського періоду розповіді про саму катастрофу та її наслідки поступово втрачають конкретику. Світова громадськість в цілому і громадяни багатьох держав зокрема призвичаїлися до узагальнених визначень чорнобильської катастрофи, з масштабами якої важко співвіднести трагедію конкретної людини. А саме вона зі своєю непересічною долею — перед кожним із нас, депутатів. Діючи в правовому полі держави, прагнучи вдосконалити українське законодавство з чорнобильських питань, ми водночас робитимемо все можливе для глибинного розкриття перед світом проблем, аби Україна не залишилася наодинці з цією бідою.

Звичайно, така робота потребує поєднання зусиль усієї громадськості. Саме під кутом зору такої потреби хочу торкнутися ще однієї теми.

Біда єднає людей. Почорнобильський період ще раз переконав у цьому. Тисячі уражених радіацією людей створили різноманітні організації — союзи, фонди, асоціації — задля розв'язання спільних справ протидії однакового для всіх лихові. Маючи різний склад і можливості, вони прагнуть допомагати людям: сприяти в отриманні житла, забезпечені медикаменти, організації лікування й оздоровлення. На рахунку цих організацій багато добрих справ, ще більше — плянів. Для їх реалізації, на мою думку, треба шукати контактів, узгодження дій. Це аж ніяк не означає, що діяльність подібних фондів має бути уніфікована чи якось обмежена. Та все ж визначити спільні ділянки і разом розорювати їх задля міцних сходів і доброго прожару конче необхідно. Це конче важливе для встановлення і розвитку міжнародних контактів цих організацій. Не представники розрізнених організацій, а діюча спільно громада якнайповніше зможе донести до сучасників за рубезжем наші почорнобильські болі й турботи.

Ілля ДМИТРІВ

ТРАГЕДІЯ НУКЛЕАРНОГО ВИБУХУ В УКРАЇНІ

Чорнобиль, районове місто, розположене над рікою Прип'ять при самім вливі її вод у Київське водоймище, що становить частину славного Дніпра, розположене на 133 кілометри від столиці України — Києва, було до 28 квітня 1986 року майже незнаним містом для багатьох українців, а вже взагалі незнаним для зовнішнього світу, за винятком хіба цих кіл в підсовєтській Україні і в світі, які в один чи другий спосіб, в одній чи другій справі займалися розвитком будов атомових реакторів в Україні і в СССР для господарських, а головнo — для політичних і мілітарних потреб російської імперії*.

Чорнобиль — це українське місто, що сягає своєю історією до 1193 року, себто до часів Київської Русі, коли в цьому місті стояв замок з валами як один із оборонних пунктів перед наскоками ворогів.. Як вся Україна, так і Чорнобиль та чорнобильський замок переживали відомі нам в історії України лихоліття і світліші політичні, культурні, господарські часи. Панували в Чорнобилі українські князі, було це місто важливішим лучником з Литовсько-Руським Князівством, підлягав Чорнобиль польським королям, замітним було це місто в козацькій державі Богдана Хмельницького, відігравало воно також замітну ролю під час Визвольних Змагань і Української Народньої Республіки в 1917–1922 рр. Уважаємо, що й під час Другої світової війни, а головнo в періоді широкіх політичних і збройних дій ОУН і УПА проти гітлерівської Німеччини та большевицької Росії на Волині й Поліссю, Чорнобиль, а головнo Чорнобильський і сусідні райони вписали не одну подію в історію життя українського народу і його боротьби за волю та державність. На порозі 50-их років, помимо всіх тугостей московсько-большевицького панування в Україні, помимо всіх відомих репресій, знущань фізичних і моральних, а в цьому й експлуатації доброякісності чорнобильської землі та її природніх ресурсів — це районове місто піднеслося до важливого індустриального, господарського й культурного центру північних земель України.

Як уже сказано, Чорнобиль розположився в тому місці, де Прип'ять вливається у Київське водоймище і в Славути-Дніпро. Як місто районного типу, воно становить частину Київської області. Недалеко Чорнобиля розположений по лівій стороні Дніпра Чернігів, Ніжен, столиця Київ, а по правій Житомир, Коростень і багато менше знаних, але відомих у нашій історії міст, містечок, селищ тощо. Не відомо чому, але Чорнобиль як важливий пункт річкового транспорту, хоч розположений у здебільша сільсько-господарській полісі України, був обраний московсько-большевицькими властями за місце побудови найбільшого в Україні і в СССР гнізда атомових реакторів для продукції електрики, а рівночасно і плютонію для атомового зброєння, хоч про це останнє московські власті в Росії та їхні попутчики в Києві вперто і послідовно мовчали, як про-

* Вибрана частина з довшої праці, надрукованої у «Визвольному Шляху» ч. 7, 1986 року.

мовчували вони на протязі багатьох років збудування інших гнізд атомових реакторів у найбільш заселених областях України — біля Рівного, Хмельницького, Миколаєва, Запоріжжя, Одеси, на Криму і біля Ростова над Озівським морем.

В самому ж Чорнобилі, в додатку до чотирьох атомових реакторів, що вже були в продукції, згідно з «Літературною Україною» з 27 березня 1986 року праця над будовою двох дальших атомових реакторів була вже у третій черзі. П'ятий реактор у Чорнобилі мав піти у продукцію в 1986 році, а шостий — два роки пізніше.

Але нагло в понеділок 28 квітня західні радієві і телевізійні станиці рознесли по світі перші скупі відомості про вибух одного із атомових реакторів у Чорнобилі, радіоактивні опади з якого вже були досягнули скандинавські країни, спричинюючи в цих країнах своєрідний переполох і глибші побоювання за здоров'я та життя їхніх мешканців. У вівторок, 29 квітня стало відомим, що у Швеції і Фінляндії перше різке збільшення радіоактивності у водах і на рослинності зауважено ще в неділю 27 квітня. Спочатку шведи думали, що це познаки втечі радіоактивних елементів з одного їхнього атомового реактора над Балтицьким морем, і навіть були готові його закрити, а працівників і ближче розположених до місця реактора жителів евакуювати в глиб країни. Переконавшись, однак, що їхні реактори не протікають, шведський уряд звернувся із запитом до Москви, вважаючи, що радіоактивні опади над Швецією і другими скандинавськими країнами походять від якоїсь аварії з атомовим реактором або взагалі атомовою експлозією в СРСР. На протязі деякого довшого часу Москва не тільки промовчувала вибух у Чорнобилі, але ще й заспокоювала, що, мовляв, її нічого не відомо про якийсь випадок на терені СРСР. Щойно в понеділок 28 й у вівторок 29 квітня Москва призналася перед скандинавцями до «незначного» випадку в Чорнобилі, що, однак, «є вже під контролем».

У міжчасі радіоактивні опади зауважено в Польщі, а вкортці також в Австрії, Швейцарії, північній Італії, а ще пару днів пізніше у Франції і Великій Британії. Москва все ж таки, якщо вже цілковито не мовчала, то своєю ехидною «інформацією» для зовнішнього збуту продовжувала вперту практику, що, мовляв, у Советським Союзі злих чи трагічних випадків ніколи не було і зараз немає, та що все те, що говорять і пишуть на Заході про Чорнобиль, є клеветою західньої «буржуазії» на Советський Союз. Щойно тоді, коли американці при допомозі двох ракет-сателітів сфотографували розвалений вибухом атомовий реактор і показали фото-знімки світові, а всі довколишні країни-сателіти і вільні народи-держави таки дуже голосно заговорили про смертоносність радіоактивних опадів з повітря, Москва призналася, що такий вибух стався та що від цього вибуху згинуло «двох» людей, а кільканадцять заражені радіоактивністю.

З великим трудом і під натиском публічної opinio західнього світу Москва вкінці повідомила, що її четвертий реактор у Чорнобилі запалився і вибух під натиском водневих газів о годині 1,23 після півночі 26 квітня, але, мовляв, Москву було поінформовано про серйозність того вибуху 36 годин пізніше. З цього можна зробити лише один логічний висновок: на протязі цих перших півтора або й дві доби вибух атомового реактора

Формування демонстративного походу під московсько-більшевицьку амбасаду в Лондоні при виході з Гайд Парку.

Чоло похідної демонстративної колони напроти московсько-більшевицького консульству на Байсвотер Ровд, Лондон.

в Чорнобилі був протрактований як звичайна пожежа. Узнавши вкінці, що це не звичайна пожежа, але радіоактивністю наладована аварія атомового реактора, розпочалися заходи евакуації мешканців Чорнобиля і сусіднього новозбудованого міста Прип'яті, в якому мешкали робітники і вища знать цього величезного гнізда атомових реакторів, а згодом також мешканців чорнобильського району, що вкінці, — йдучи за советськими інформаціями, — досягло біля або навіть понад 100 тисяч осіб. Це вже був кінець квітня, або, радше — перші дні травня.

Від суботи 26 квітня до 8 або 11 травня ні Москва, ані тим більше Київ не робили практично ніяких заходів у тому напрямі, щоб зберегти населення північної частини Київської області від поранень радіоактивними опадами. Практично нічого не зроблено також у полосі на північний захід від Чорнобиля, куди пройшли у перших двох днях після вибуху хмари найсильнішої радіоактивності, затроюючи по дорозі людей, землю, зелень, тваринний і рибний світ, воду в численних допливах Прип'яті, в самій Прип'яті, ліси, озера й мочари недалекого Полісся і північної частини Волинської землі. Щойно коли Київ був переповнений втікачами й евакуйованими з Чорнобиля і коли на столицю налягли радіоактивні опади, київські советські газети оприлюднили «порадник», як люди повинні самочинно охоронятися від поранень чи затроєнь цими опадами.

У певній частині цю сливе тритижневу мовчанку пояснив у своєму виступі по радіо й телевізії М. Горбачов. Він радше потвердив, що на протязі довшого часу в Москві були побоювання, що цей загорілий реактор може пропалити цементову підлогу, продістатися до підземних покладів води та спричинити досі небувалий вибух і спустошення якщо не всієї України, Білорусії тощо, то принаймні цих земель, які поєднані підземними водопроводами з Прип'яттю і верхнім Дніпром або і вздовж Дніпра аж до Чорного моря. Ось що відобрало слово на протязі 18 днів Горбачову і що заперло вуста Щербицькому по ці ж дні. Горбачов показався на світ з більш-менш відкритим чолом щойно тоді, коли був певен у тому, що до тієї найгіршої катастрофи світового значення мабуть не дійде, себто коли горючий реактор був придушений зверху та заморожений знизу, хоч радіоактивні частини даліше пробивалися крізь 500-тоннову гору зваленого на реактор вогнегасного матеріалу.

Що було причиною цього вибуху? Достовірної і авторитетної, безсторонної відповіді на це немає і ледви чи скоро буде. Але існують багатогранні припущення експертів світового значення. Перша причина — це сам характер і конструкція атомового реактора, що відоме знавцям і що було відхилене або таки відкинене всюди поза СССР і сателітами; друга причина — це сам процес та хід будови цих реакторів, якість матеріалів, спеціалізованість будівників і почуття відповідальності за це, що будується, як і за наслідки недбалого будування атомових реакторів.

В цьому місці треба дати слово Любі Ковалевській, авторці довшої статті в «Літературній Україні» з 27-го березня 1986 року, яка, спираючися на деякі вислови Горбачова та інших під час XXVII з'їзду КПСС, такими словами представила дійсний стан речей у Чорнобилі при будові п'ятого і шостого реакторів. «І ось, — пише вона, — на фоні цих досягнень особливо помітний спад темпів будівництва п'ятого енергоблоку.

Не виконані тематика, фізіобсяги й пляни будівельно-монтажних робіт... П'ятий блок... Строки його зведення було скорочено з трьох до двох років... квапляться нав'язати нереальну програму, що й призводить до дезорганізації будівельного виробництва... Несвоєчасна видача проектнокошторисної документації... неритмічність роботи бригад... низька якість ПКД... (вся ця) неорганізованість послабила не тільки дисципліну, а й відповідальність кожного і всіх за спільний результат роботи... Стала позначатися «стомленість», зношеність обладнання, машин і механізмів, нестача засобів малої механізації, інструментів і т. п.». Описуючи в такий дуже критичний спосіб хід будови реакторів і стан, в якому це відбувалося, авторка часто наголошує потребу всесторонньої відповідальності усіх причасних до цього діла. А за ще вищу відповідальність вона правильно вважає спільну відповідальність перед грядущими: «що ми, — питає вона, — залишимо новим поколінням?» ■

Володимир БОЛЮБАШ

МАСШТАБНІСТЬ МОСКОВСЬКОГО ЗЛОЧИНУ

Тримаючи Україну в колоніальній залежності та плюндруючи її багатство і працю народу, Москва здійснювала народовбивчу політику в Україні у повному сенсі цього окреслення. Як вона намагалася затаїти створений нею штучний голод в 1932–1933 рр., так через два покоління продовжуватиме вбивати народ радіоактивною отруєю*. За твердженням американського спеціаліста пересадки кісткового мозку д-ра Р. Гейла, понад сто тисяч осіб, які жили поблизу місця катастрофи, зазнали радіоактивного ураження, і вони протягом усього життя будуть мусити проходити спеціальний медичний огляд. Як Москва піклується хворими підданими, то це нам з досвіду відоме.

За офіційним ствердженням, сотні жертв катастрофи опинились у шпиталях, а кільканадцять з них уже загинули. В найближчих тижнях кількість смертності значно збільшиться.

Замість шукати вини за катастрофу серед кремлівських злочинців і їхньої дурійки у здійснюванні ідеї російської світової імперії, вони шукають козла відпущення серед місцевих працівників, серед яких бракує, мовляв, технічної експертизи. Борис Ельцин, комуніст з Москви, заявив у Західній Німеччині, що експлозія в реакторі сталася в наслідок «суб'єктивної помилки». Знову ж заступник прем'єра Б. Щербина намагався звалити відповідальність за аварію на місцевих працівників, які, мовляв, не зробили належної оцінки про аварію. Прем'єр Ляшко сказав, що Москву своєчасно не повідомлено про масштабність катастрофи, отже не Москва, а Ляшко несе відповідальність за катастрофу. Адже ж західні спеціалісти від будови ядерних реакторів при кожній зустрічі зі своїми відповідниками у Советському Союзі вказували їм на застарілу

* Уривок із довшої праці під наголовком «Причини і наслідки ядерної катастрофи в Чорнобилі», надрукованої у «Визвольному Шляху» ч. 8, 1986 р.

їхню технологію у конструкції атомових реакторів і недостатню безпеку існуючих систем у випадку аварії. Уже від довшого часу реактори на Заході будуються так, щоб їхні резервні охоронні системи автоматично вмикалися і запобігали будь-якій аварії. Безпека життя людини передусім іншим міркуванням.

До найкримінальнішого акту кремлівської верхівки слід віднести той факт, що евакуацію смертельно загрожених жителів Чорнобилю і близьких пунктів поселення заряджено щойно два дні після ядерного вибуху. Щобільше, деякі місця замешкання були евакуйовані щойно тиждень або й більше після аварії. Адже кожному відомо, що чим ближче до місця радіації, тим більша небезпека для людини. Затаюючи серйозність загрози для людського життя, Москва стала свідомим убивником десятків тисяч людей, — тих, що безпосередньо зазнали радіації і тих, що у спадщинність одержали ефект радіаційної отруї. Увесь світ відчув до Москви глибоке обурення і весь світ засудив московську поведінку як поведінку масового злочинця, убивника народів. Все людство затриивожилося апокаліпсою ядерної катастрофи і водночас з великим здивуванням гляділо на те, як у телебаченнях молодь на наказ комуністичної партії танцювала на майданах і вулицях Києва, відзначаючи перше травня. Все це відбувалося в зоні посиленої радіації. Скільки учасників того видовища заплатять за це своїм життям?! ■

*ГАЙД ПАРК (СПІКЕРС КОРНЕР), ЛОНДОН
Формування Демонстративної похідної колони під час демонстрації
в роковини Штучного Голоду в Україні 1933 року*

*До питань державного будівництва***ВИСТУП**

Президента України Л. Д. Кучми
після одержання нагороди «Премія Свободи»

м. Вашингтон, 21 лютого 1996 року

Шановні Пані і Панове!

Перш за все дозвольте щиро подякувати за надану можливість виступити перед поважною аудиторією.

Скажу відверто: одержувати нагороду, гадаю, приємно кожній людині, але приймати нагороду з такою символічною назвою, якою є «Премія Свободи», ініційована свого часу організацією «Фрідом Гавз», є великою честю. Особливо, коли знаєш, що серед її лавреатів є такі визначні особистості сучасності, як Вінстон Черчіль, Двайт Айзенгавер, Ліндон Джонсон, Вацлав Гавел, Далай-Ляма.

Вручення мені як Президентові України цієї премії я сприймаю, насамперед, як вияв підтримки нашої держави, яка лише п'ятий рік живе в умовах незалежності, і як визнання важливості її місця і ролі в Європейському і міжнародному співтоваристві.

Для моїх співвітчизників слово «свобода» означає не тільки існування України як самостійної держави. Це також її поступова інтеграція у найважливіші європейські та міжнародні структури, без чого неможливо досягти успіху в будівництві сучасної цивілізованої країни. Ми не дивимось на свободу як на можливість задовольнити свої інтереси за рахунок інших. Навпаки, ми вважаємо, що це також і обов'язок дотримуватись тих правил, за якими живе цивілізоване людство.

Сьогодні дійсно саме життя підтверджує думку відомого політолога, мого друга, якщо я можу так сказати, професора Збігнева Бжезінського, що відродження незалежної України стало однією з трьох найголовніших геополітичних подій другої половини ХХ століття.

Причому хочу наголосити якраз тут, у «Фрідом Гавз»: здобуття Україною незалежності на відміну від деяких країн відбулося мирним шляхом, без силових зіткнень та небезпечних конфліктів. Україна переконливо демонструє свою відданість світовим ідеалам свободи і демократії. Вони — основа глибинних суспільних реформ.

Утверджуючи демократію як народовладдя, ми чітко усвідомлюємо особливості історичного моменту, який нині переживає українська нація. Розуміємо, що без її врахування, наше прагнення до світової спільноти не може бути адекватно сприйнятим і зрозумілим.

Інтеграція в глобальному вимірі — історично тривалий та стійкий процес. Таке бачення ґрунтується на тому, що сьогодні народи земної кулі охоплені загалом єдиною системою економічних і культурних відносин. Об'єднуючі тенденції у світовому розвитку набувають високої інтенсив-

ности, зумовлюючи усвідомлення людством єдності долі, життєвих інтересів усіх народів, країн і регіонів.

В той же час слід визнати, що процес світової інтеграції супроводжується іншою історичною тенденцією — розширенням і закріпленням рис національної і регіональної своєрідності людської цивілізації. Етнічна самобутність найповніше виявляється в культурних процесах. Ця тенденція віддзеркалює глибинний, і, очевидно, тривалий процес формування льокальних підсистем загальнолюдської цивілізації.

Вихід із системної кризи, яка вразила українське суспільство та економіку і яка об'єктивно пов'язана зі зміною основоположних засад нашого життя, багато в чому залежатиме від того, який політико-правовий фундамент буде закладено у процес реформування. Залишки попередньої політичної системи, основу якої складала пірамідальна «однополюсна» структура влади, виступають сьогодні однією з головних перешкод на шляху здійснення соціальних та економічних перетворень. Ми не можемо і не будемо миритися з таким станом речей, проте ліквідацію залишків старої системи волимо вести так, щоб уникнути загрозливого протистояння між різними політичними силами.

У цьому контексті очевидним є висновок: демократія не зводиться до тієї чи іншої економічної структури або форми політичного механізму. Велику роль відіграє історичний менталітет народу, усвідомлення ним свого місця і можливостей у сучасному світі.

З нашого боку було б недалекоглядно не використати у своїй практиці надбання демократичних традицій світової цивілізації. Адже не можна не погодитись з думкою Черчіля: «Багато форм правління було випробувано в цьому грішному і скорботному світі. Ніхто не претендує, що демократія є довершеною і всемудрою. Насправді, можна сказати, що демократія є найгіршою з форм правління за винятком усіх тих інших форм, до яких вдавалися час від часу».

Зрозуміло, що демократію неможливо ввести революційним декретним шляхом, бо сліди від куль залишаються, як сказав пан Бжезінський. Демократизація суспільства — тривалий і перманентний процес, який у своїх вищих формах вияву кристалізується спочатку в духовій та інтелектуальній елітах. Затим — стимулює зростання самосвідомості етносу з огляду на вищі надбання світової цивілізації, переосмислення власного культурного досвіду. Це і лише це й може допомогти в подоланні сліпої інерції історії.

Якщо вести мову про Україну, то для нас зараз актуальним є питання організації і посилення дієздатності влади як важливого суспільно-державного інституту. Така постановка питання диктується необхідністю подальшого відворення життєдіяльності, інтеграції суспільства насамперед через посилення організаційних зв'язків, поступовий перехід від минулого з його авторитаризмом до сьогодення з його передумовами формування максимально розвиненої особистості, створення їй можливостей самій вирішувати власну долю.

Проте перехідний період суспільства має свої особливості: воно ще недостатньо структуроване в економічному і соціальному відношеннях,

переобтяжене помітним соціальним розшаруванням та різкими соціальними розколами.

Тому чи не найважливішим для нас, поряд із здійсненням економічних трансформацій, є реформування органів державної влади. З укладенням влітку минулого року Конституційного Договору між Президентом і Верховною Радою фактично розпочався процес серйозної перебудови системи державної влади. Зараз одним з найактуальніших питань нашого внутрішньополітичного життя є завершення розробки та прийняття нової Конституції України. Цей документ має стати надійним гарантом верховенства права і принципів демократії. Відповідно до нього майбутній державний устрій України ми бачимо у формі президентсько-парламентської республіки. За наших умов такий модель, як нам здається, може стати найбільш дієвим і спроможним не лише підтримувати необхідний баланс між законодавчою та виконавчою владами, але й забезпечувати ефективне управління державним механізмом.

Прийняття нової Конституції нами розглядається, насамперед, як остаточне подолання політичних та ідеологічних антагонізмів, відмова від конфронтаційного сценарія суспільного розвитку і прийняття загальних «правил гри» як найкращих для майбутніх політиків. Отже, Конституція виступає новим, фундаментальним за своїм значенням чинником стабільності суспільства, державної влади і політичної системи загалом.

Проект нової Конституції заперечує можливість панування у системі влади лише однієї політичної сили, що в нашій ситуації ще небезпечно. Таким чином, суспільство отримає надійний захист від загрози повернення до авторитарної чи тоталітарної форм політичного управління. За умови подальшого утвердження і забезпечення необоротності демократичних перетворень.

Лише на таких засадах можна забезпечити стабільність у суспільстві та відвернути загрозу соціальних потрясень, які обертаються не лише підривом національної безпеки держави, а й загрозою стабільності у світі. Шановні Пані і Панове!

У цій аудиторії хотів би відзначити: в Україні не пройшли непоміченими ті істотні зміни, які сталися протягом останніх років у політичному курсі США щодо нашої країни — від несприйняття її в якості незалежної держави до відчутної і серйозної підтримки політичного суверенітету, незалежності, територіальної цілісності України.

У цьому зв'язку вважаю за необхідне скласти подяку відомим і пересічним американцям, які своєю позицією, науковою, громадською і суспільно-політичною діяльністю зробили вагомий внесок у справу визнання Сполученими Штатами Америки України в якості партнера, діалог з яким треба вести безпосередньо, а не через окремі, навіть й добре знані столиці.

Україна, у свою чергу, буде сприяти налагодженню конструктивного співробітництва в Європі, зокрема, взаєморозуміння між Росією та європейськими структурами. Це, на нашу думку, позитивно впливатиме на весь процес зміцнення безпеки і стабільності на континенті.

Проте останнім часом в російській політиці все відчутніше проступають тенденції до реінтеграції посовєтського простору. Інколи ми чуємо скаргу на те, що Україна ніби лишилася єдною з країн СНД, «яка не хоче інтегруватися». У цьому зв'язку хотів би сказати одне: серед країн СНД не має відданішого прихильника взаємовигідної рівноправної економічної інтеграції, ніж Україна.

Але, як кажуть в славному українському місті Одесі, є інтеграція й інтеграція. Мені інколи доводиться запитувати своїх російських друзів і колег — чим пояснити бажання країн Центральної Європи інтегруватися в ЕС і НАТО, а не в Ташкентський договір та економічний союз СНД?

Тому, певно, питання полягає не в так званому «небажанні» України інтегруватися. Прагнення ж в нас одне: бути відкритими тим справді перспективним, орієнтованим у майбутнє інтеграційним процесам, які сьогодні відбуваються на європейському континенті і в найбільш широкому трансатлантичному просторі.

Проте, хотів би підкреслити, що інтеграційні процеси та участь в них не повинні призвести до послаблення нашого суверенітету. На нашу думку, розбудова нової європейської архітектури безпеки має охоплювати всі зацікавлені країни Євроатлантики і базуватися на вже існуючих міжнародних структурах та інституціях, так як ОБСЄ, ЕС, НАТО, ЗЕС, Рада Європи. Помітну роль тут можуть відігравати РПАС і програма «Партнерство заради миру», а також європейські субрегіональні організації. Головне ж завдання у цій справі полягає в тому, щоб одночасно з пристосуванням цих інституцій до сучасних реалій і вимог, істотно підвищити їх ефективність, знайти реальні механізми взаємодії, раціонального розподілу функцій між ними.

Успішне виконання такої складної роботи можливе лише за умов зміни концептуальних підходів до завдань і діяльності насамперед військово-політичних структур. Я маю на увазі переосмислення концепції колективної оборони у напрямку загальноприйнятої концепції колективної безпеки. Це могло б зняти цілий ряд проблем щодо форм участі в розбудові нової архітектури європейської безпеки для таких країн, як, зокрема, Україна, яка проголосила свій неутральний позаблòковий статус. Іншої якості набув би у цьому контексті і процес можливого розширення НАТО.

Разом з тим, було б спрощенням обмежувати процес розбудови загальноєвропейської безпеки лише її військовими аспектами. Сьогодні поняттям «безпеки» охоплюються не тільки і не стільки військові чинники. Я переконаний, що пріоритетом тут має бути саме економічний вимір, а також розширення єдиного демократичного простору. Ми гостро відчуваємо, як ...економічна криза негативно позначилася на всіх сферах життя нашого суспільства. Від подолання її наслідків безпосередньо залежить наша безпека, стабільність в цілому регіоні. Тому ми так наполегливо працюємо зараз над здійсненням програми радикальних економічних реформ.

Цим зумовлений і наш незмінний інтерес до ініціатив, що стосуються європейської економічної інтеграції.

Стратегічною метою цього процесу для України є входження до Європейського Союзу. Ми чудово розуміємо, що це — питання не сьогодніш-

нього дня, але перші кроки вже зроблено. Україна бачить своє майбутнє в європейському економічному просторі. Хотілося б лише, щоб була більш глибоко осмислена важливість взаємності та взаємовигідності цього процесу для Європи та світу загалом.

І може не стільки Україна повинна наздогнати Європейський Союз, скільки Європа повинна йти назустріч Україні.

Ми послідовно розширюємо також співробітництво на регіональному і субрегіональному рівнях через входження до Центрально-Європейських структур, уважаючи їх важливим проміжним етапом реінтеграції України в об'єднану Європу в майбутньому.

На порядку денному — розширення участі в діяльності асоціації Чорноморського Економічного Співробітництва, створення передумов для майбутнього приєднання України до Асоціації вільної торгівлі країн Центральної Європи (СУАЕФ) та всуп до не менш перспективної субрегіонального утворення — Центрально-Європейської ініціативи. Ми також почали плідно співпрацювати з Північною Радою та Радою країн Балтицького моря.

Співробітництво з регіональними організаціями також сприяє розвитку і поглибленню двосторонніх стосунків з країнами Європи, а в першу чергу — з нашими сусідами по Центрально-Східноєвропейському регіоні. Зауважу, що усталений простір миру і стабільності в Центрально-Східній Європі ми розглядаємо як одну з найважливіших запорок успішного здійснення в Україні соціально-економічних реформ і поглиблення демократичних перетворень.

Шановні Пані і Панове!

Застановляючись щодо ролі і місця України, її важливості для розбудови нової Європи, поглиблення демократичного процесу як в нашій країні, так і в регіоні в цілому, на завершення хочу висловити тверду оптимістичну прогнозу.

Підстави для цього дають, по-перше, унікальний менталітет та історичний досвід нашого народу, на чільному місці якого, починаючи з середніх віків, були демократичні засади організації життя, вільне господарювання, великий прошарок власників, високий рівень освіти та культури. Взяти хоча б козацьку республіку, багато рис і традицій якої були засвоєні й адаптовані у суспільно-політичних реаліях людської спільності наступних часів.

По-друге, те, що Україна послідовно долає всі труднощі і негаразди сьогодення. Коріння демократії, свободи і відкритого суспільства, які проникли у її глибинні пласти, вирвати вже неможливо. Історія дала нашому народові шанс увійти до Спільного європейського дому вільних демократичних націй, стати складовою частиною загальноєвропейського і світового процесу, розширеного простору демократії і свободи.

Ми скористаємося ним і станемо в ряд передових демократій світу. Це буде перемога для всіх. То ж давайте боротися за неї спільно.

Дякую за увагу.

Микола ШАТИПОВ

ОБЕРЕЖНО: РУСИЗМ!

РОСІЙСЬКО-ЧЕЧЕНСЬКА ВІЙНА В ЧЕСЬКИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

1

«Грозний напередодні знищення, але залишаються люди, в яких живе надія», — передають з місця боїв власні кореспонденти щоденника «Лідове новини».

Які ж люди лишаються в місті під російськими бомбами, в місті, яке інший чеський часопис уже порівнював з еспанською Гернікою?

Залишаються росіяни.

Коли вчитуєшся в підкреслено об'єктивні і виважено скупі рядки газетного повідомлення, то на пам'ять спадають інші рядки. Поетичні. Написані давно, написані на іншій війні, але які звучать по-справжньому злободенно: «Артилерія б'є по своїх... по своїх артилерія б'є». (Російський поет Александр Межіров).

Вона й нині, хоча Росія і присягалася боронити своїх завжди й усюди, б'є по своїх.

А хіба ні?

Грозний був (так, доводиться вживати минулий час) майже півмільйонним містом, і майже половина населення складалася з росіян.

Чеченці — не бойовики, звичайно — в більшості відійшли в гірські аули ще перед початком вуличних боїв.

А куди було відходити росіянам? Звичайно, в надію, що війна закінчиться швидко, що вони її пересидять. І вони пересиджують. У підвалах будинків, кожен з яких перетворився за цей час — нічого не вдієш — на військовий об'єкт, кожен з яких є опірним пунктом чеченських бійців. А на війні військові об'єкти знищують.

Отож і б'є артилерія по своїх.

Коли ж вогонь вщухає, грозненські росіяни вилазять з підвалів, щоб погрітися біля фантастичних смолоскипів, що їх вивергають прострелені газопроводи.

Це єдине джерело тепла в холодному місті.

І добре, що в холодному, бо мертві на хідниках, мертві на горищах, мертві всюди... Загиблих не виносять з поля бою. І якби не зима, підвального росіянам, окрім бомб їхніх одноземців, загрожували б іще й люті пошесті.

Одиноке джерело, з якого можна напиться, — засмічений колодязь або цистерна із затхлою водою.

Напитися, зігрітися — і знову по підвалах, тому що, як і колись, «артилерія б'є по своїх».

І не тільки по тих, що в підвалах.

Російські командири б'ють і по тих, що сидять у російських танках. Загнати машини в грозненські провулки, значить — приректи їхні екіпажі на смерть. Знає це й кожен чеченський бойовик. Знає і каже кореспондентам:

— Жаль російських хлопців, але якщо полізуть — вріжемо.

І врізують. Але ж не своїм.

А найширший за обсягом і найяскравіший за фактами нарис з усіх, які подавала чеська преса, опублікував «Рефлекс». Звичайний ілюстрований тижневик — шістдесят сторінок, і якщо десять з них він присвячує чеченській драмі, то йдеться про щось надзвичайне.

Грозний — він і є грізний.

Загрозливий.

Істина, що її чех збагне ліпше від інших. А імена двох чехів запам'ятайте.

Дана Мазалова. Ян Шібік.

Дана Мазалова збирала матеріяли, коли кожен «калашніков» намагався забрати в неї життя.

Ян Шібік знімав, коли на спалах його камери стріляли російські снайпери.

Моздок. Дана Мазалова слухає, що каже фотокореспондентові «Ройтер» російський офіцер.

— Маю наказ забирати в журналістів усе, крім техніки...

Слухає і пригадує слова чеченського бойовика: «Пишіть правду!». А правду, яка накопичена в блокнотах і на плівках, вилучають. А по правді б'ють прицільно.

Десь у котромусь з домочків, де ще є електрика і світиться телевизор, чешка, ім'я якої ви неодмінно запам'ятаєте, пригадує слова американки з компанії СНН: «Правдивою інформацією поділяться чеченці, росіяни набрешуть».

Дана Мазалова дивиться на екран, з якого московський диктор попереджає: «Шановні телеглядачі, не дивуйтеся, коли офіційні вістки не збігатимуться із сюжетами наших кореспондентів у чеченській столиці».

І — знято шефа російського телебачення Попцова. Знято російським президентом Б. Єльциним перед російським православним Різдом. Різдом, заради якого російський президент Єльцин — що? — не замирився. А закликав же його голова російської комісії з прав людини Сергій Ковальов після свого перебування в уже грізному Грозному. І що ж відповів російський президент російському правозахисникові?

Відповів, що занадто рано.

Ви гадаєте, що з недогляду, з поспіху, бо все писалося під вогнем, дано Даною Мазаловою всюди означення «російський»?

Ні, свідомо, бо свідомість авторки чеська і пам'ять — чеська, і вона дозволяє їй уявити, що так, як Грозний перетворився на грізний, могла в 1968 на прах перетворитися Прага.

Пробившись у підвали, де побіч поранених чеченських бійців лежать обгорілі російські танкісти, вона повертається пам'яттю — і повертає

нас! — у часи, коли підвали були не президентським палацом, а провінційним Обкомом партії.

За Горбачова Советський Союз шантажував увесь світ збереженням цілості імперії, вагітної атомом. Шантажував і плакав, вимагаючи західньої фінансової допомоги. І вона надходила, західня допомога. Але її блискавично перетравлював молох союзної агресії — Тбілісі, Ош, Карабах, Баку, Єреван, Вільнюс, Рига...

В серпні 1991 советська солдатня повстала проти Горбачова, але повстала і проти його опонента — Єльцина. Чеченія Єльцина підтримала і приблизно тоді ж обрала свого президента — генерала советської стратегічної авіації Джохара Дудаєва.

Однак уже тоді на чолі чеченських опозиціонерів опинився брат голови російського парламенту чеченця Хазбулатова. Вже тоді прокотилися чеченськими в'язницями нібито протидудаєвські заворушення.

«Нібито», бо в іще зовсім не грізному Грозному (вересень 1991) офіцер російського КГБ вихвалявся, що влаштовував подібні провокації по в'язницях празьких у шістдесят восьмому.

Перебравши свій пост, генерал Дудаєв заявив, що найважливіше для нього, аби з чеченської нафти міг жити його народ, а не сусідній.

Отже — нафта!

Навіть не самотійність.

А ще зважаймо, що Чеченія проголосила себе самотійною, незалежною, коли Джохар Дудаєв був не чеченським президентом, а советським генералом.

Союзу нема.

Де російський парламент, керований чеченцем Хазбулатовим? Але zostалися імперські амбіції. По-старому методика міжнародних впливів за єдиний довід визнає знову-таки шантаж.

Правда, імперська Росія шантажує інакше, ніж імперський Союз, а також і для Єльцина замиритися з Чеченією на Різдво зарано. А як на Великдень? Можливо. Якщо світ підкине Росії карт-бланш на збереження цілості. Нехай і за допомогою атомної зброї.

У Грозному Дана Мазалова зустріла вісімдесятирічну росіянку на ім'я Людміла.

— Благаю і їхнього Аллаха і нашого Христа Спасителя, а бомби все одно падають. Оце розбомбили інтернат, де жили діти. Ну, який воно стратегічний об'єкт? А вони ж усюди горляють, що знищують тільки стратегічні.

Вони — росіяни.

Обурюється, плаче і молиться теж росіянка.

На Новий рік у чеченських аулах Черноречьє й Алди Дана Мазалова бачила, як вогнем з двох російських панцерників забили жінку, дитину і старого. Чеченці панцерників відбили. Своїх поховали. Мертвих російських солдатів покинули на вулиці. Пораненого росіянина під російськими ж кулями перевезли до лікарні. А трьох полонених начальник чеченської поліції передав командуванню.

Усі, — вдивляється Дана Мазалова в московських конквістадорів, — виглядають як телята. Володя Чудінов, Саша Рубцов, Віталік Абдурін. Останньому вісімнадцять. Але в бозна як далекій Тюмені в нього дружина. Згадавши про неї, він плаче».

Можливо, підписи і цих хлопців стоять під зверненням російських полонених до російського народу, президента Єльцина і прем'єра Черномірдіна.

«Нас переконували, що в жодних боях ми участі не братимемо, що наше завдання — захищати мирне населення від озброєних бандитів. Насправді ж нас кинули в бої, де нам протистоять не озброєні банди, а весь народ, що виборює свою свободу. Полонених, нас провезли містом, і ми побачили знищені будинки, охоплені пожежами міські квартали і заводи, побачили сотні мертвих російських солдатів, пообгризаних бродячими псами».

Російська армія розкладена.

Розклад завершився, коли наспіла команда атакувати московський «Білий дім».

Генералітет уявляв, що російсько-чеченська війна сконсолідує військо. Навпаки — запанувала анархія. Висновок: російська армія вкрай охляла.

Ні, і як це для чехів?

Добре, уважає Дана Мазалова, але, з іншого боку, не зовсім, бо могутній атомний арсенал — у руках нікому не підвладних і шалено озлоблених людей.

У підвалах президентського палацу Дані Мазаловій звирявся поранений у груди російський офіцер Віктор Мешко:

— Видряпаюся — в їхній армії не залишуся. Краще бути чеченцем, ніж росіянином.

А як же виглядає кавказька війна на знімках Яна Шібіка?

А як має виглядати війна? Звісно, що криво. І червоних плям на кольорових кадрах вистачає.

Але не вони вражають найбільше.

Найбільше вражають — і вибачте, якщо спостереження видасться блюзнірським, — шапки на головах чеченських рушенців.

У молодих і зовсім юних, і навіть зовсім хлопчиків — лещетарські шапочки. У немолодих — неправдоподібно цивільні — пижикові або норкові. У старих — смушеві чеченські папахи. Наче й нема війни.

Але — війна!

І старий чеченець у пальті «регалн» — їх носили в шістдесяті — стоїть під затулою стінки з автоматом наперевіс. «Калашнікова» взірця дев'ятдесятих він тримає наче мисливську рушницю.

«І це, за словами російського генерала Грачова, кримінальний злочинець?», — підписує фото Ян Шібік.

Інший знімок.

Старий у папасі. Але вже не його затулила стінка, а він затуляє гурт людей з дітьми. Насамперед — розмитий оптикою знак «перетин з го-

ловною дорогою». Їм — на головну, на дорогу чеченської свободи, але перехрестя прострілюється російськими снайперами. Перед кидком старий у пальті «реглан» сторожко озирнувся. Хто впаде зараз на перехресті: дорослі, діти чи він сам? Можливо, востаннє мовчки дивиться він в об'єктив Яна Шібіка.

А ось, розкинувши на весь кадр руки, кричить в об'єктив чеченка. У лівій — зібгана плетена сумка (мабуть, ішла по хліб). За нею — окраїнний домочок на чотири вікна, черепицю з якого змела вибухова хвиля. А ще далі — високе, аж не влізло в окуляр, полум'я. Палахкотить газопровід. «Ельцин — масовий убивця, — волає жінка. — А всенький світ йому потурає!».

Поміщення схоже на заводський медпункт. Лікар — сивий, халат — брудний і закривавлений. Сестричка в білій хустинці і камуфляжному комбінезоні подасть йому не хірургічну, а звичайну, якою пришивають гудзики, голку, і він «заштопає» статеві органи чеченського бойовика. Оберт катушки, ще оберт...

Лікар поспішає, бо сказаних обертів набрала російська кривава м'ясо-рубка.

А за ним — плякат: «Советський фонд миру. Рік 89-й».

Давно і неправда.

А в радіусі десяти кілометрів усе зрівняно з землею.

«Ніде не бачив нічого подібного», — писав перегодом Рудольф Райц. А йому є з чим порівнювати. Він — глава адвентистської помічної місії — бачив і сплюндроване Сараєво, і вилюднілий Мостар.

Початком березня Рудольф Райц вів три автопотяги напрямком на Грозний. Заразом був і провідником експедиції, і начальником її варті. Кожен автопотяг — це двадцять тон найпотрібніших продуктів і найрізноманітнішого вбрання.

Увесь вантаж дістався до Чеченії майже без утрат. «Майже», бо частка, як і передбачав досвідчений директор місії, лишилася на дорогах.

Особливо на українських.

Занехаяних і небезпечних, але де кількість дорожніх інспекторів дорівнює кількості ям. Чеські адвентисти були дещо здивовані християнським смиренням українських ментів. Інспектори вдовольнялися парою бляшанок з консервами і милостиво дозволяли їхати.

По короткій зупинці в Мінеральних Водах валка перетяла кордон Інгушетії і пішла правцем Назрані, де поневіряються тисячі чеченських утікачів.

Зголоднілі і виснажені люди посунули на фургони приступом, щоб устигнути, щоб узяти якнайбільше для своїх сімей, бо ні купити, ні дістати (чеський адвентист знає і таке слівце!) вони не можуть нічого і не певні свого завтра.

Не певні були й чехи і поспішали позбутися харчів завида, щоб уночі натовп не взяв їх з боєм.

Наступного дня один автопотяг вирушив на Грозний, де, як запевнили чехів, панує тиша. Запевнили, але супроводом не забезпечили. Поряд із

водієм сіла грозненська лікарка, яка верталася додому, звідки втекла під час люфтвафівсько-російських нальотів.

Російські загарбники зупиняли машину з гуманітарною допомогою, але не затримували. За перепустки правили бльоки із сигаретами. Фотографуватися відмовлялись навідріз, пояснюючи, що бояться помсти чеченців.

У передмістях Грозного стріляли.

Автопотяг поволі просувався поміж руїн, аж поки, вже смерком, знайшлася місцинка, не захаращена уламками. Майдан перед президентським палацом.

І валом посунули грозненці.

Люди, розпач яких Рудольф Райн не годен переказати. Люди, які мешкають у кам'яній пустелі.

Враженнями від перебування в кам'яній пустелі, на землі, випаленій напаломом, поділився з читачами празького «Телеграфу» відомий чеський кінодокументаліст Владіслав Кваснічка.

Чому російська армія вдерлася в Чеченію?

Відпровадивши зі своєї землі окупаційні війська, чеченці проголосили незалежність і почали її, добре чи погано, але зміцнювати. Чеченці, з якими зустрічався знімальний штаб Кваснічки, запевняли, що за Дудаєва поширилася мережа шляхів сполучення і поживилося будівництво. В містах, ще не зруйнованих московськими зайдами, чеські кінематографісти бачили чимало ошатних кам'яниць, зведених останнім часом.

А причин, з яких Росія винищує чеченців, є кілька. Одна з них — примітивна людська заздрість. Нічого не вдієш, росіяни — ліниві, а богом їхнім є водка. Чеченці працюватіші, непитущі (Коран забороняє!), чеченці дбайливо вправляються з клаптиками своїх полів. І росіяни заздрять.

Заздрять росіяни.

Чим є в повсякденні іслам для чеченця?

Владіслав Кваснічка не поліз у хащі філософії, а зазначив із простою людиною, яка шанує гідність іншого: «Чеченці мусулмани, як ми, чехи, католики. За традицією».

Приклад навів теж простий.

Заночували в чеченській хаті. Хазяїн приніс горілки.

— Я не вживаю, а ви — чому? — випийте.

Однак жорсткішає війна — і міцнішають ісламські позиції.

Війна примушує замислитися над сенсом існування — бути чи не бути. Людині потрібно морального опертя, і вона його знаходить. Де? В релігії.

Але Росія спирається на збройний потенціал, скупченість якого в Чеченії просто не відповідає ситуації: тисячі танків і бойових машин піхоти, сотні вертольотів, облогові гармати...

Повертаєшся, як із фронтової ділянки Другої світової війни.

Повертаєшся — переконаний, що Росії потрібно не придушити повстання, а передушити весь народ. Доказ, знаний світові, — Грозний.

Але менш знаний і непорівняно страшніший — Аргун. Він височіє понад поверхню землі на метр. Не більше.

Зруйноване місто, в якому нема руїн.

А Семашки?

Перш ніж узяти, росіяни довго обстрілювали їх з танкових гармат. Увійшли спеціальні омонівські підрозділи. Коли їм уже ніщо не загрожувало. Льохи і підвали — старі, жінки, діти — закидали гранатами. Мертвих спалили напальмом.

Коли людину вбивають гранатою, від неї дещо лишається. А «дещо» може бути речовим доказом, які російським загарбникам ні до чого. Напалєм же знищує й сліди. Одне. Друге — чеченці, правовірні мусулмани, величезного значення надають похоронному обряду. А коли людина зчезла зі світу, і нема кого поховати, чеченцеві — пекельна мука.

Напалєм випалює душі.

— Я пережив шок, — зізнався Владіслав Кваснічка, — довідавшись, що улюблена мішень російського солдата — діти. Говорив з чеченками, в яких дітей виривали просто з рук і вбивали просто на очах у матерів.

Багато з ким переговорив чеський кінорежисер за десять днів, поки його штаб російське командування не вигнало за межі...

Серед його співрозмовників був і директор Національного музею. Колишнього, звичайно, музею, в коридорах якого лежать випатрані сейфи. Вміст їхній згорів. Від сірничка, зробленого на Брянській чи якійсь там фабриці, здиміли прадавні рукописи.

— Кортить їм перетворити нас на циганів — народ без своєї історії...

Геноцид?

Просуваючись, російська армія нищить усе, що можна знищити.

Всеосяжний геноцид!

На кожній війні — а чех побував не на одній — під ногами у вас опиняються потрощені телевізори та розпанахані перини. Тільки не на чеченській. Домівки наперед пограбовано. Знищать їх опісля. Дорогами пруть російські танки з килимами і меблями на панцері. Солдати походжають, обвішані золотими ретязами. Нащадки слави ленінських матросів, обвішаних кулеметними стрічками.

Війна?

Розбійничий наїзд у поєднанні з геноцидом.

Крапка?

Владіслав Кваснічка її ще не поставив.

Країна воює, але країна й живе. Життя в ній підтримують чеченські чоловіки. Нема води, нема світла, але кожен чеченець, якщо він не в боях, забезпечує своїм близьким бодай злиденне існування.

А люди вони — завзяті, живучі і... напричуд охайні. У неділю жінки вбираються в сніжно чисті святкові сукні, чоловіки — в чорне. Дивно й моторошно бачити оті чорно-білі походи посеред пустелі, ім'я якій — війна.

А решта — в боях.

Хоча, помічає Кваснічка, армії чеченської нема. Осібні загони, зосереджені навколо Веденіно, де перебуває президент Дудаєв, б'ються до останнього.

Патрона й людини.

Чеченська армія — брехня росіян, яким потрібен блеф, щоб добити країну, спаплюжити її незалежність, вирізати до ноги її людність.

Дудаєва захищають, але Дудаєву й дорікають. Він міг озброїти усіх, як є, чеченців, якби відкрив багатющі магазини в Шалі.

Магазини дісталися росіянам.

За Кваснічкою, війна конче зисковна для російських генералів, які водночас є і генералами мафії, зисковна як перевалочна база. За офіційною версією, російська авіація втратила сто двадцять літаків. Насправді ж чеченцями збито один. Де ж поділися сто дев'ятнадцять? Не виключено, що гаражують у боснійському небі.

Продані.

Продають і запаси вогнепальної зброї, і танки, і панцерники, і взагалі військову техніку в асортименті.

Продаватимуть і надалі.

Адже ніхто не забороняє. Ба більше — не помічає. Своє обурення висловили — хто? Польща, Литва, Латвія, Естонія. І підбито ризку!

«Мене ж особисто, — завершує Владіслав Кваснічка, — обурює поява у Москві на „день перемоги“ чеського президента».

2

«Падіння Єльцина несе в собі загрозу Центральній Європі, а вся чеченська операція скидається на малий російський В'єтнам», — наголошує чеський часопис «Телеграф».

Чехія, Естонія, Чеченія — маленькі країни, які не однаковою мірою, але однаково зазнали життя під російською окупацією, а отже й не дивно, що і чехи, і естонці дедалі гостріше переймаються російсько-чеченською війною, а празький часопис «Чеські тиденік» не забарився запозичити інтерв'ю в естонських журналістів з президентом Джохаром Дудаєвим.

Росія переконує західний світ, що в Чеченії є сильна протидудаєвська опозиція, але світ не може не знати, переконував естонців Джохар Дудаєв, що жодного опозиціонера на чеченській землі не було й нема донині. Опозиція — це радикальні програми, певні громадсько-політичні структури, за якими певна діяльність. Спробуйте знайти щось подібне в Чеченії!

Естонці пробували, але знаходили не опозиціонерів, а зрадників. Схоже, що чеченський президент має рацію.

Росія збирає банди злочинців, озброює їх до зубів — танки, літаки, панцерні машини — і надає усякому бандитові звання «опозиціонер». За звання платять, і платять грубі гроші. Одним словом, підсумовує Дудаєв, «опозиція по-російськи».

Здається, саме чеченський президент збагатив лексикон нинішніх політиків словом «русизм», пояснюючи, що русизм як ідеологія є страшніший від нацизму, фашизму, расизму та всіх інших людиноненависницьких ідеологій, бо панує в найвищих сферах державної політики Росії.

Дудаєв нагадує, з ким воювала Росія, щоб з'ясувати: росіяни завжди обирали не суперника, а жертву — противника завчасу послабленого і наперед приреченого. Перемігши, Росія хизувалася власною силою і залякувала сусідів своєю всемогутністю. Підступні і віроломні, лукаві і злі, правдиві хижаки, — атестує Джохар Дудаєв сьогоднішніх противників, що вони сповідують русизм, як і триста років тому.

Як виглядає русизм на ділі? Прикладів чимало. Обрали за жертву Нагірний Карабах — і винищили всі його культурні здобутки. Пішли далі! Обрали за жертву Абхазію — і залишили за собою випалену землю. Війна Грузії з Абхазією, війна Вірменії з Азербайджаном... А насправді є одна війна — війна російських таємних служб, російської зброї, російської техніки.

Всюди, де з'являються вони, — принука, смерть і кров. Розпорошуються генетичні фонди окремих народів. Придністров'я... Молдова... Таджикистан... У Прибалтиці не сталося так, як вони плянували. Але, звернувся Джохар Дудаєв до естонців, можу запевнити, що і вам судилася нелегка доля. Обережно: русизм!

Чеченці, хоч би де вони не мешкали, завжди повертаються на батьківщину. І тепер, коли почалася війна, повернулися з Йорданії, Москви, Петербургу. Чому? — запитують естонці.

Джохар Дудаєв відповідає, що даються взнаки глибинні історичні й культурні традиції, які завше в'язали народ в один вузол; що безвідмовно спрацьовує генетичний код, який змушує повертатися на землю предків, незалежно від бажання окремої людини, незалежно від її волі.

Так само завше, каже Дудаєв, ворог намагався позбавити нас історії. По-своєму закономірно, що перших ударів російська авіація завдала не по стратегічних об'єктах. Перші бомби завойовників упали на Національний музей та Національний архів.

За словами Дудаєва, були й ще причини, які викликали заздрість і ненависть московських можновладців, — економічні і політико-адміністративні. Непідлегла Чеченія багато в чому випереджала колишніх васалів червоної імперії. На чеченських підприємствах виробляли двадцять сім видів стратегічної продукції, яка не поступалася світовим стандартам і знаходила попит за кордоном. Чеченія оновила і вдосконалила технологічні процеси видобутку і переробки нафти, модернізувала промисли і спромоглася на те, що досі не під силу повоєвським республікам, — створила власну економічну програму.

Дудаєв познайомив естонців із чеченською політикою ціноутворення, з методами інвентаризації майна, кредитними програмами, з новими підходами при формуванні державного бюджету, який, підкреслив президент, перед нападом росіян був бездефіцитний.

Для естонців опір колосальній військовій силі виглядає загадково, і Дудаєв згоден: загадці вже триста років. Стільки чеченці б'ються зі злом,

яке приніс їм російський солдат. «Ми, — каже чеченський президент, — ані природою, ані Богом не створені для рабства. Чеченець ніколи не погодиться з неволею, з політикою жорстокою, брудною, замішаною на людській ненависті, з політикою, яка знищує не тільки ваше тіло, але й душу». Носіями її виступають зараз бездухові потвори в людській подобі, що їм укладено до рук зброю.

«Убивці, і вони ж — герої війни», — конкретизує висновок чеченського президента московська кореспондентка «Лідове новін» Петра Прохазкова, що зустрічалася з потворою, з якої вини загинуло найбільше людей у чеченських боях.

У тієї потвори є ім'я — Віталій Павлов, і є звання — генерал-майор, і є посада — начальник повітряних сил російських сухопутних військ, і є в неї досвід афганської війни, але нема совісті.

За наказами Віталія Павлова злітають бойові вертольоти і повертаються на бази. Повертаються, бо стрілецька зброя чеченських бійців їм не загрозусь. Коли чеченці й спроможні ненавидіти когось більше, ніж узагалі загарбників, так це — російських вертольотчиків. Вони вбивають з холодним серцем, виважено, бо в атаках не вважать життям.

— Мої летуни, — каже Віталій Павлов, — знають, чого варте життя.

Знають, але коли йдеться про своє, власне, збережене в Афганістані, де більшість павловських асів простеляла «килими смерти».

Мені пригадується афоризм порядного кримінальника, який вихвалляння в'язничого наглядача перервав коротким: «Хто на фронті був, той не повернувся». Але Петра Прохазкова не перериває генерала із зіркою советського героя і вихватками нацистського маршала, який теж повторював: «Мої летуни!».

Скільки ж цілей накрили його, Віталія Павлова, а не Германа Герінга — летуни?

— Схаменіться! — обурюється генерал. — Дані, які являють собою інтерес для шпигунів, а не для преси...

А потім, наче здогадавшись, що його слова часопис винесе в аншлаґ, повергає гнів на ласку. Так, він, звичайно, володіє оперативною інформацією про втрати противника, але не підраховує, скільки й чого знищили... Ну, зрозуміло, «мої летуни»!

Віталій Павлов не тільки віддає накази, але й виконує накази. А тож поки в безпосередній близькості неприятеля знаходяться люди (рушенці ж не люди, а бандформування), вертольоти Павлова не відкривають вогонь. Ну, гуманісти!..

— А чому ж, — заганяє мінігерінга на слизьке чеська кореспондентка, — серед загиблих під повітряними нальотами — безліч жінок і дітей?

— Крім моїх летунів, — вибірується генерал, — у Чеченії воюють і інші частини нашої армії...

А під бомбовими і ракетними ударами з повітря загинуло на одного чеченського бойовика — сорок п'ять цивільних осіб.

«Вимріяний російськими генералами північнокавказький блицкриґ, — пише найповажніший празький щоденник «Телеграф», — ганебно про-

валився. І хоча президентський палац у чеченській столиці росіяни кінець-кінцем здобули, проте ціною почварних жертв, число яких не відповідає поставленій меті. Факт, який дозволяє говорити про «малий російський В'єтнам».

Проте, чи так уже й приналежить грачовців палац Джохара Дудаєва? Чи не приналежніший кремлівський?

Звичне, що так! Адже не тільки в московських політичних кулуарах чимдалі відвертіше поширюється чутка, що вторгнення в Чеченію знадобилося російським генералам для дискредитації Єльцина — завдання мінімум, і для його можливого повалення — завдання максимум.

Кремль так само позірно не помічав би Чеченію, якби російський парламент погодився задовольнити апетити армії та відрізати для неї добрячий шматок бюджетного пирога. Не відрізав. Якби батькам армійської мафії вдалося приховати запаморочливі афери. Не вдалося.

Два «не», які є правдивим змістом наказу, що за ним війська рушили на Чеченію. Два «не», завдяки яким безсоромно оголився конфлікт між російською політичною і російською армійською верхівками.

Армійська взяла гору.

Влада Єльцина зависла на волосинці, і щомиті може перерізати її «чеченський кинджал». А тому чеченська криза вже не є внутрішньою справою Росії, бо — хоча б чим вона не скінчилася — післячеченська, умовно кажучи, Росія вже ніколи не повернеться «на круги своя».

Повернеться армія.

На круги, де на неї чекатимуть досльцинські привілеї.

З армією повернуться комуністи і російські шовіністи, а московський престіл посяде котрийсь із «кавказьких героїв».

Зміниться й зовнішня політика Росії. Правцем, звичайно, жорсткості і жорстокості, з якою вона перешкоджатиме своїм учорашнім попіхам — і Чеській республіці! — увійти до НАТО.

А що ж Сполучені Штати Америки?

Єльцин, коментує в «Респекті» Дімітрій Белошевський, визначив ставлення США до російсько-чеченської кризи за «спокійне, нормальне і стримане, яке й годиться партнерові». Не проминув подякувати промосковськи налаштованому світові й Андрей Козирев, який від самого початку війни знай втілював геть-чисто всім, що заплутана ситуація із самовизначенням Чеченії має бути вирішена за всяку ціну, і ціна крові його не зупиняла.

Єльцинсько-козиревські маніпуляції з морально-політичними цінами призвели до перевернення загальнолюдських цінностей. Що має на оці Дімітрій Белошевський? А те, що і переконані, і не переконані Козиревим однаково не йняли віри в демократизм совєтського генерала Джохара Дудаєва.

Аж ось протягом кількох годин становище докорінно змінилося, і вже затяті демократи зробили своїм героєм большевицького комісара.

Протягом годин просування російських військових колон на Грозний.

Особа Дудаєва об'єднала чеченців.

Навколо неї згуртувалася навіть і «грязь Москви» — імперсько-совєтська чеченська «опозиція», яка танцювала під дудку Кремля, поки дудка не засурмила сигнал атаки.

Дещо паталогічно, дещо гидливо, зауважує автор, виглядає країна, де генерали виявляють винозорість дипломатів, а дипломати поводяться наче капрالی. Дімітрій Белошевський посилається на першого заступника командувача російськими сухопутними військами Едварда Воробйова, який виклав усе з командирською прямою.

— Заплянована чеченська акція могла й мусіла здійснюватися з багатоменшими втратами — людськими, економічними і політичними.

Так генерал Воробйов — ніякий «голуб», а справжнісінький московський «яструб», але — професіонал. А Лебедь — той і взагалі належить до «екстра-яструбів». Але і він — професіонал, але і він зочив, що російська інтервенція скрахувала і, скрахувавши, злутувала чеченську людність.

Війни ж проти нації ще ніхто, ніде і ніколи не виграв.

Не спроможеться на лаври другого Єрмолова і Павел Граčov, найближчий союзник Єльцина. Смак же Грачова до єрмоловщини засвідчує, що не той уже російський президент.

Перед війною можливості Чеченії видавалися закордонним спостерігачам — а серед них був і чеський публіцист Річард Штейцл — гранично обмеженими. Надто романтично, не по-сучасному виглядали на знімках бойовики в етнографічних папах і картинні вершники на їхніх ніяк не баских конях.

Ніхто не передбачав, що воєнний конфлікт набере широких масштабів. Але виявилось, що в дійсності, а не на фотографіях з «місцевим кольоритом», чеченці добре організовані та споряджені на диво сильною зброєю, ім'я якій — бажання битися.

Чеченці затято б'ються і спокійно гинуть, коли, здавалося б, переможні шанси є нульові. Їхній безпосередній, фронтний опір, помічає Річард Штейцл, росіяни зламують. Але виняткова воля, виявлена в боях за свою столицю, створює передумови для дальших військових успіхів.

Нині важко говорити, чи доможеться, зрештою, Чеченія справжньої незалежності.

Незалежні країни виникають не самі по собі, а за обов'язкової підтримки світових надпотуг, кожна з яких пильнує свої інтереси. Поки ж що жодна така держава не заперечила права Росії на Чеченію і не визнала чеченську непідлеглість. Проте не завжди є вирішальною і міжнародна опінія. Воля тих, хто прагне незалежності, теж важить чимало. Інколи вистачає найменшого волевиявлення, як у словаків, а інколи в боях за незалежність поляже й більшість нації.

Річард Штейцл знаходить спільне між чеченцями і сербами: готовість битися з будь-ким і будь-де, що зокрема сербам уможлиблює шантаж західних надпотуг. Проти сербів безсилі й Європа, й Америка, бо засоби «електронної війни», ефективні в Перській затоці, стають «електронними іграшками» там, де на передові позиції виходить воля нації.

Чеський автор наголошує, що чеченський опір чехи дедалі більше сприймають як взірєць протистояння агресорові.

Саме в Чехії опинилося біля трьох тисяч чеченських утікачів, але їм, «взірцевим», сподіватися нема на що. Притулок надається тільки югославським утікачам. Чеченці туляться по двірцях між своїми ж краями. Документів вони позбуваються навмисно, щоб видавати себе за хорватів, сербів, боснійців.

Чеський закон чеченців не захистить, але захищають люди, професія яких — зневажати закон. Чеченці їм вдячні, а вдячність чеченця не знає меж. А тому ватажки російської та румунської мафії маніпулюють ними, як фігурками на шахівниці.

Визнати, що вони є втікачі із зони військових дій (а так воно і є), — Росія не дозволяє. Підвести під статус політичних утікачів — не дозволяє закон. «Зачароване коло», — засвідчив відомий правник Еміль Клічек.

І в «зачарованому колі», як і в колі вогняному — на Кавказі — добивають чеченський народ сини Росії.

А що Росії кримінальної — це вже марниці.

Гандлюють живими і «гандлюють мертвими», як зазначають «Лідове новіни». А в Росії вже й наказано згадувати мертвих. Одинаків, які осмілюються, звинувачують у зраді й погрожують їм в'язницею. Але не посадять. Але — хоч би скільки обіцяв Андрей Козирев оборонити позаросійських росіян — їхня армія не посуне ні завтра, ні післязавтра на балтійські країни.

А все ж такі попередні наслідки російсько-чеченської війни вельми небезпечні. Як для самої Росії, так і для навколишнього світу. Для світу, який згодився, що в наддержаві (йдеться про Росію) панують моральні принципи, чужі вистражданим людською цивілізацією на кінець XX століття.

Брехня і вбивства увійшли в плоть і кров російської свідомості. Аж так, що брехун і вбивця вже й не підлягає справедливій карі.

Бреше президент і бреше його міністер закордонних справ, бреше й обдурює продавщиця в крамниці, бреше міністер оборони, бреше всенський парламент.

Москва нахабно, але ефективно доводить Заходові, що коли через котрусь ніким не визнану Чеченію виникне хаос на російських теренах, то буде гірше.

«Вам» погіршає, а не «нам».

Світ пристав на політику, що її зіперто на шантаж і погрози, і передав маленький народ у заложники (йдеться про Чеченію). Заради власної безпеки, заради власного спокою. Поки Борис Єльцин, дотримуючись правил гри, контролюватиме атомний арсенал, йому дозволятимуть безкарно змінити з лиця землі міста і села, а Росія поводитиметься в Чеченії, як її лівій нозі заманеться. За вчинки ж, які не мають нічого спільного із загальновизнаною мораллю, вона ніколи і нічим не заплатить.

Отож, пропонують «Лідове новіни», було б непогано, якби в день святкування закінчення Другої світової війни по московській Красній площі пройшли російські танки.

Оті, що «виграли» війну в Чеченії.

І вони пройшли, і президент Чехії Вацлав Гавел висловив Москві офіційний протест у зв'язку з участю в параді вояків, які билися в Чеченії.

Дорадник президента Єльцина Дмитрій Рюріков доповів «Лідове новинам», що ввечері 8 травня він звернувся на прохання кількох амбасадорів (і чеського посла Рудольфа Слански) у тій справі до міністра оборони Павла Грачова. Міністер просив переказати послам, що учасники бойових операцій у Чеченії перед іноземними гостями не з'являться.

Рюріков послався і на Михайла Колеснікова, начальника генерального штабу, який запевняв, що в парадних лавах не було учасників чеченських боїв.

І Грачова, і Колеснікова повністю спростував пресовий секретар командування Балтійської флотії Горбанюк, здивований наведеними заявами. «Неправда, — сказав він, — що їх не пустили на Красну площу». А на запитання чеських кореспондентів, чи може він назвати когось, відповів:

— Певна річ. Полковник Євгеній Ніколаєвич Кочешков, командир бригади морської піхоти, якого я бачив на власні очі.

Кореспонденти переглянули відеозапис подій на Красній площі і теж побачили на власні очі полковника Кочешкова, одного з «героїв» чеченської війни.

Дипломатичний протест президента Гавела підтримали Громадянська демократична партія (ОДС) та Соціал-демократична, визнавши дії керівника держави повністю адекватними. За словами голови Парламентського комітету зовнішньої політики Їржі Пайне, дипломатичний інцидент на Красній площі засвідчує, що Росія і не збирається будувати свої відносини з Чеською республікою на демократичних засадах.

— Ускладнення чесько-російських відносин, — продовжував Найне, спостерігаємо за короткий час не вперше. Коли Єльцин, не повідомивши чеське керівництво, повідомив світові, що він є противником приєднання Чехії до НАТО, це було попередженням: наші контакти не є рівноправні.

Відтак наспіла чеченська криза, і Росія висунула доктрину, за якою армія має право воювати проти власного народу, а війна з ним є внутрішньою справою Росії. Настанови, з якими Чехія ніколи не погодиться, бо вони належать до пережитків холодної війни.

— Ми, — підкреслив Пайне, — сепаратистські проблеми вирішували в межах Чехословаччини по-іншому. А епізод на Красній площі — дипломатичне шахрайство, засвідчує, що Росія не прагне партнерських взаємин з нами.

Лідер чеських соціал-демократів Мілош Земан дотримується думки, що поведінка кремлівських можновладців, які пообіцяли не виводити ветеранів чеченської війни на парад, а все ж таки їх вивели, очевидячки спровокувала президента Гавела на протест. Коли зневажаються попередні домовленості, — додав Земан, — мовчанка може негативно позначитися на ставленні до країни, яку репрезентує ошуканий президент.

Ліберальний парламентарій Ярослав Ортман навпаки вважає, що Чехії не варто загострювати взаємини з іншими країнами, але якщо Єльцин зламав слово, то відповіді йому треба як годиться. Ортманові не здавалося, що московський інцидент матиме серйозні наслідки. Він помилявся.

Наступного ж дня Москва звинуватила чеські засоби масової інформації у проведенні антиросійської кампанії.

Прага, яку нині підтримує весь західний світ, зрештою домовиться з Москвою. А чи домовиться Москва з Грозним?

Празька «Млада фронта-Днес» не втратить, про що і навіщо домовлятися єльцинським генералам з президентом Дудаєвим. Війну проти маленької країни вони почали вкрай невдало, провели її ще гірше, але «перемогли». Завдяки численним і невиправданим жертвам.

Єдине, що бентежить зараз російських політиків, — це можливість партизанської війни в кавказьких горах і можливість обіцяних чеченцями активів помсти. Про них покищо не чули в Росії. В Росії, народ якої завжди гребував чеченцями. За їхнє вміння виходити живими із закритих зубів совєтської законодавчої машини. Не тільки живими, але і заможними. Одним словом, не надто любляв «старший брат» чеченців.

Однак події російсько-чеченської війни з її небаченими жорстокостями викликали в багатьох і багатьох росіян співчуття. Зміна, що її чеченці не могли не помітити. Тому, вважає празький часопис, досі не спрацював «ірландський ефект», досі не пролунали по петербургах і екатерінбургах вибухи бомб, закладає чеченськими бойовиками. Однак не можна виключати, що пролунають. Адже чеченці гаразд усвідомлюють і масштаби власної поразки, і можливі її наслідки.

— Пам'ятаймо, — застерігає «Млада фронта-Днес», — що єдина країна у світі — Чеченія — має у своєму гербі зображення вовка, а вовк — звір відважний і гордий. Західні держави взагалі залякані сепаратизмом, а зокрема сепаратизмом посовєтським, бо він, як вони гадають, викличе непередбачувані події.

Переяканих на певний час могли б заспокоїти російсько-чеченські переговори — на час, поки вони триватимуть. Адже ж зважаймо, що вони ні до чого не призведуть. Сподіватися на мирне вирішення проблеми — марно.

Надію поховано під руїнами Грозного та інших чеченських міст.

Отже, залишається інше, не мирне вирішення.

Прага

«Російська імперія є імперія найгіршого гатунку і найтривкішою завдяки брутальному нищенню моральних начал у людині в ім'я влади — самодержавної влади як єдиної цінності. На відміну від імперій, які вчать культури й господарки, щоб краще використовувати природні й людські ресурси та мати більше вигоди, російська імперія не вмала і не вмала жити й давати життя іншим. Вона руйнує народне життя, природу й характер поневолених націй. Водночас вона не підносить своєї імперської нації, бо використовує майже всі її сили для поліційних функцій і глушить її деспотизмом».

Євген Сверстюк, «Блудні сини України», ст. 12.

Костянтин МОРОЗОВ

АНАЛІЗА ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ 1991–95 РОКАХ.

Здобутки та помилки. Актуальні проблеми військової реформи

Згадаймо, з чого починалася розбудова нашої армії. Цитую рядки двох відомих документів: перший — «Українська РСР має право на власні Збройні Сили»¹, і другий — «Підпорядкувати всі військові формування, дислоковані на території республіки, Верховній Раді України. Утворити Міністерство оборони України. Урядові України приступити до створення Збройних Сил України»². Це два державні акти, між ними трохи більше року часу, але перший лише декларував наше право, а другий те право реалізував. На розвиток цих актів пізніше прийнято «Концепцію оборони і Збройних Сил України», закони «Про оборону України» і «Про Збройні Сили України», «концепцію соціально-психологічної служби в Збройних Силах». Реалізуючи цю законодавчу базу, Україна як перша республіка колишнього Союзу стала державою з армією.

Від часу тих рішень проминуло вже понад 4 роки. На жаль, армія, ставши однією з важливіших ознак української державности, відповідного ставлення до себе з боку держави не відчула. Майже безбюджетне (від 1991 р.) існування, політична невизначеність з її головним завданням, суттєві відступи від національного законодавства у її розбудові, постійне скорочення особового складу, військової техніки бойових частин і з'єднань з одночасним формуванням щораз нових управлінських структур, катастрофічна соціальна незабезпеченість військовиків і їхніх сімей — все це приваблює антидержавний елемент, який роз'їдає армію зсередини, а в патріотів зменшує престиж до військової служби саме тепер, коли армія мусить набувати нових якостей у новій державі.

Причини такого становища, як і завдання військового будівництва, лежать у багатьох сферах державотворення. Вони склалися із серії передусім політичних помилок і поступок зовнішнього і внутрішнього характеру у кожному періоді державотворення і є наслідком загальнодержавних прорахунків. В той же час часта зміна керівництва Збройними Силами вносить у процес їхнього формування суб'єктивистські особливості у поглядах на весь спектр проблем державного значення: від принципів формування армії та аж до стратегії і можливого застосування.

Періоди військового будівництва. Оцінка основних подій

На мою думку, з огляду на оцінку практичного впливу подій на весь процес військового будівництва в 1990–1995 роках, цей час можна умовно й узагальнено розділити на три періоди. Перший — підготов-

¹ Декларація про державний суверенітет України. 19 липня 1990 р.

² Постанова Верховної Ради України «Про військові формування в Україні». 24 серпня 1991 р.

чий, це період переходу від деклярування права України на власні збройні сили до початку його практичного здійснення. Другий і третій належать до періоду реальної державності, але різних її політичних особливостей. Кожен з періодів наповнений подіями, які складають наші здобутки і помилки, що зміцнювали, або послаблювали саму ідею Української армії.

Отже, перший період (липень 1990 р. — серпень 1991 р.) був часом закладання політичної основи під українську державність та її важливу ознаку — армію. У листопаді 1990 року Спілкою офіцерів України розроблено, а в грудні того ж року Великою Радою Руху схвалено першу «Концепцію Збройних Сил України». Серед трьох можливих шляхів розв'язання проблеми³, перевагу надано третьому — еволюційному. Цей шлях було взято за основу і в роботі Верховної Ради над законодавством з питань військового будівництва. Тепер, віддаючи повагу патріотичним оцінкам усіх подій у нашій справі, починаючи з цієї першої, я вважаю обрання «третього» шляху вимушеним, але єдино правильним. Його прийняття було зумовлене ситуацією в Україні, яка перебувала тоді в складі ССРСР. Генерал Б. Шаріков, тодішній начальник політичного управління КВО, у своїй телеграмі 30 червня 1991 року інформував політичні органи округи: «Кадрові офіцери бойових частин, з'єднань вищих навчальних закладів, військових комітетів округи та ветеранська громадськість рішуче протестують проти рішень з'їзду, виступають за єдині Збройні Сили»⁴.

Отже, позиція офіцерів-патріотів того періоду була не тільки героїчною і мужньою, але й через свою правильність стала першим кроком на шляху наших здобутків у відродженні української армії.

Другий період (серпень 1991 р. — кінець 1993 р.) став періодом наступу на безліч проблем, що виникали на шляху розбудови армії. День 24 серпня 1991 року став днем, що відокремив Україну від агонізуючої імперії та здійснив її право панувати у «своїй хаті». В той же день Верховна Рада постановою «Про військові формування в Україні» заряджує підпорядкування всіх військових формувань, дисльонованих на території республіки, її урядові, утворює Міністерство оборони України і дає завдання Урядові приступити до створення Збройних Сил України. На виконання цих рішень, не чекаючи наслідків всеукраїнського референдуму, організаційною групою Міністерства оборони вже в листопаді було розроблено і подано на розгляд Верховної Ради «Концепцію оборони і Збройних Сил України», а в грудні Україна, перша з-поміж колишніх республік ССРСР, вже мала закон «Про оборону України» і «Про Збройні Сили України»⁵. На підставі законодавчої бази, діями Президента України зламано ситуацію опору у військових округах, де водночас було змінено

³ Перші два передбачали радикальний підхід через формування паралельних структур на основі добровільного патріотичного руху або на основі підпорядкованих Верховній Раді внутрішніх військ і військ цивільної оборони, третій шлях реформування угруповання ЗС ССРСР на території України у структури ЗС України. Після серпня 1991 року, другий і третій шляхи фактично об'єдналися.

⁴ Б. Шаріков. Телеграма начальником політорганів, вих. ч. 19/129, 30 червня 1991 р.

⁵ Прийнято ВР України 6 грудня 1991 року.

командувачів і переформовано органи управління⁶. Почавши від січня 1992 року у військах запроваджено українську присягу, а через 3 місяці ми мали вже понад 80% їхнього особового складу юридично визначених щодо приналежності до Української держави. При всіх дальших викривленнях цього процесу та наявності свідчень щодо стовідсоткової щирості усіх, хто склав у той час присягу, хочу засвідчити, що цей критерій визначеності⁷ був хоч і недостатнім, але необхідним. Його впровадження дало підстави для спокійного переведення за межі України близько 10 тисяч офіцерів, які не приховували свого несприйняття нашої державності. Цю операцію, як також і виведення з України десятків тисяч солдатів-призовників з інших республік, в основному було завершено до травня 1992 року, і це остаточно зняло питання про участь України у так званих «єдиних» Збройних Силах⁸. Після цього Росія була змушена зайнятися формуванням власних Збройних Сил. А продовжувати чинити перешкоди нам на нашому шляху вона могла лише там, де справу не було доведено до кінця, або там, де сподівалася на наші поступки.

Можна тепер заявити: рішення про формування Міністерства оборони на базі системи управління КВО було правильним, а його здійснення — своєчасним. Якби у той час не було взяте управління військами трьох військових округ, ми б тепер мали замість Армії суцільний переговорний процес. Уважаю це серйозним здобутком України в її державотворенні. Але в той же час відсутність рішучості у двох⁹ спробах перебрати управління Чорноморською флотом і на її базі сформувати ВМС України надовго загальмувала цю справу, а ситуацію невизначеності перетворила в шалену кампанію відвертої протидії, у державну проблему.

1992-93 роки були часом перших виходів України у світ як держави, яка має власні збройні сили. Контакти і договори з країнами колишньої ОВД, членами НАТО¹⁰ та участь у миротворчих операціях ООН є нашим здобутком у формуванні авторитету нашої армії, а отже й держави. Але використання цього авторитету в інтересах держави, передусім її безпеки, було неефективним. Зокрема, не досягнуто еквівалентної політичної заміни ядерної зброї, саму наявність якої в Україні своєчасно не скваліфіковано як фактор стримування можливих спроб агресії.

Цей період я назвав би ще періодом перших спроб надання нашої армії, що створювалась, ознак саме Армії Української, передусім через

⁶ Указ Президента України від 29 січня 1992 року.

⁷ Постанова Верховної Ради України від 6 грудня 1991 року. Пізніше — День Збройних Сил України.

⁸ Ідея єдиних Збройних Сил, спочатку Союзу, а пізніше СНД, ініціювалася керівництвом колишнього Міністерства оборони, яке послідовно входило у так зване об'єднання ЗС СНД, а пізніше частина його увійшла в Міністерство оборони Російської Федерації. На ташкентській зустрічі (травень 1993 року), створюється Колективна оборона СНД.

⁹ Не включення командувача Чорноморської Флотії до Указу Президента 29.1.92 року, яким звільнялися командувачі військами КВО, ОдВО та ПриКВО і залишення його на посаді вдруге, коли вживалося додаткових заходів для підпорядкування ЧФ, Указ Президента України 5 квітня 1992 року.

¹⁰ За цей період здійснено двосторонні візити військових делегацій, організовано співпрацю у військовій галузі з Польщею, Болгарією, Румунією, Чехією, Словаччиною, Молдовою, Білоруссю, Латвією, Німеччиною, Францією, Великою Британією, Туреччиною, США.

кадрову політику. І саме це, на мою думку, збудило всі сили, які цього не сприймали, на боротьбу з українською ідеєю у державотворенні в цілому, а в сфері оборони — зокрема. Але, мабуть, були можливості діяти більш рішуче і тут, щоб якнайскоріше надати цьому процесові незворотнього характеру.

Третій період (кінець 1993 р. — по цей час) розпочався і тепер продовжується в Україні під зростаючим впливом «лівих» політичних сил з їхніми інтеграційницькими плянами в межах СНД аж до відновлення СРСР. Це накладає серйозні особливості на весь процес формування системи безпеки України і в розбудові її Збройних Сил зокрема. Менше з тим, але цей період (я схиляюся до особливого підкреслення його частини в межах 1994 року) був періодом нового, значно вищого рівня організації оперативної підготовки органів управління видами збройних сил, бойової і тактичної підготовки військ. Уважаємо, що, починаючи з цього часу, Армію виведено з-під політичного впливу і вона зосередилася на суто практичних завданнях. Щодо практики, то я погоджуюсь і ще раз підкреслюю це як наш здобуток, але чи перебуває процес розбудови армії, особливо після 1994 року, поза політикою? Очевидно, так вважають ті, хто зацікавлений у збереженні існуючої ситуації надалі. Безумовно, третій період, який продовжується, для армії є часом її становлення, зростання її ролі серед гарантів нашої незалежності, тому збільшуємо свої вимоги і ми, аналізуючи стан і всі напрямки його розвитку.

Стан Збройних Сил як наслідок політичних умов їхнього формування

Переходячи до аналізу періоду практичних дій у розбудові нашої армії, хочу пов'язати їх з політичною ситуацією в Україні, що формує основи державности, на яких має будуватися армія. Стан Армії сьогодні є наслідком впливу цієї ситуації. Розглянемо ці наслідки у трьох важливих сферах.

У сфері ідеології. Сьогодні в Україні не завершено формування політичної системи, не сформульовано ідеології державотворення, не визначено навіть її основ, бачення їх офіцерами неоднакове. За цих умов процес виховання у збройних силах перебуває в занепаді. Україна не стала єдиною Батьківщиною для офіцерів, а для солдатів цей факт перетворився у небезпеку через переслідування. Армія не стає українською, а через це не є надійним засобом зовнішньої політики в руках Президента. Причина стає все більше зрозумілою: як і в основі державотворення, в системі безпеки України головним стрижнем має бути українська національна ідея, без якої нам не сформувати фактору стримування агресорів головним якісним параметром — людським. А саме за цим параметром наша армія сьогодні оцінюється патріотами України та чужоземними експертами, м'яко кажучи, невисоко.

У сфері політики. Офіцерам невідомо сьогодні, що є політичною основою держави, а через це вони залишаються політично не визначеними. Прикро, але факт, що наша армія залишається відкритою не тільки для впливу політичних сил, що борються за владу в країні, але й зовнішніх, що борються з нашою незалежністю. Політичних гарантів нашої безпеки

також не визначено, світові незрозумілі наші пріоритети: Європа, Азія чи роля буферу між ними. Офіцери по-різному сприймають і оцінюють ці обставини, а це також розділяє їх за політичними ознаками.

У сфері економіки. Економічних основ нашої державності також ще не визначено, мета «лівих сил», що діють за принципом «чим гірше — тим краще», ніким не засуджена і не роз'яснена. Це спотворює належне сприйняття ситуації в країні і формує серед офіцерів відповідну політичну позицію. Ставлення питання про вихід України з економічної кризи без політичних оцінок її причин грає тільки на користь «відновлення розірваних зв'язків», замість політичної орієнтації на потребу творення основ власної економіки. Економічну діяльність у збройних силах сьогодні спрямовано винятково на продаж техніки й озброєнь, немає жодного проєкту щодо закупівлі або спільної розробки з іншими країнами стрілецької зброї, артилерійських систем, бойових літаків тощо¹¹. По всіх напрямках орієнтація іде на Росію, зростає загроза затягування держави у залежність від неї, аж до вимушеного військово-політичного союзу. Такою є ситуація навколо української армії.

Чи босездатна наша Армія? Це питання сьогодні цікавить нашу владу і громадськість, на нього шукають відповідь політики і політологи за кордоном, її оцінюють фахівці. «Філія російської», — так принизливо висловлювалися чужинці про наші збройні сили, спостерігаючи за людьми під час літніх спільних навчань в Україні 1995 року¹². Прикро, але й інші оцінки, крім тих, що йдуть на стіл керівництва, збігаються. Отже, армія, яку ще фактично не сформовано, мало не безнадійно хвора. Здатність армії, як відомо, впливає з оцінок її спроможності і готовости за факторами: людському, озброєння, підготовки, цілеспрямованости оборони, забезпечення тощо. Оцінка армії за оцінками впливу цих факторів визначає обороноздатність держави. Яким же є вплив цих факторів на босездатність нашої армії? Які наслідки їхнього впливу?

Людський фактор. Законом України «Про Збройні Сили України» визначається: «Військово-патріотичне виховання військовослужбовців здійснюється на національно-історичних традиціях народу України»¹³. Цим закладено основу для виховання у солдатів і молодих офіцерів того почуття громадянського патріотизму, без якого не існує жодної армії у світі. У той же час це є критерієм оцінки придатности прапорщиків, офіцерів і генералів під час добору їх на службу. Отже, поруч із раніше відомими критеріями оцінки людського фактору, такими, як професіоналізм і активність військовиків, стає новий критерій патріотизму. Його новина полягає саме в тому, чого дехто, на жаль, не бачить. Він має принципово нові вихідні параметри: приналежність до української держави і ставлення до неї. Іншими словами, це не тільки коріння, що пов'язує людину з нашою землею, але й свідоме сприйняття нею ідеї державної незалежності України, покликані створювати у свідомості

¹¹ У 1991-1993 роках Урядом України цю проблему не розглядалося, бюджетне фінансування відповідних запропонованих програм не передбачалося.

¹² Спільні навчання на Яворівському полігоні у червні 1995 року.

¹³ Закон України Про Збройні Сили України, ст. 11.

цієї людини образ єдиної Батьківщини і формувати готовість захищати її від будь-кого. Оце і є для нашої армії проблемою. Її створено політичним шляхом. Участь України в СНД зупинила процеси українізації армії, а дальше затягування України до непередбачених національним законодавством спільних структур позбавляє нашу армію можливостей стати Українською армією, виключає формування головної її сили — людського фактору.

Технічний фактор. Питання озброєння нашої армії ані з перших днів її створення, ані тепер не дуже хвилює керівництво держави. Мабуть, у нього склалося враження перезброєння, а в слід за цим необхідність зменшення його рівня. Проте озброєння армії є процесом, не залежним від кількості озброєнь сьогодні, він потребує перспективного планування. Тим більше, що в Україні як спадщина по імперії залишився хоч і величезний, але нездатний до самостійного діяння комплекс військового виробництва. Військово-технічна співпраця, як вона організується в межах СНД, фактично й далі узалежнює наш ВПК від Росії. За критеріями наявності необхідної кількості справної техніки, можливостей її продукувати і відновлювати — цей фактор на спроможність нашої армії впливає негативно. Отже, створення основ власної економіки є визначальним з оборонної точки зору у формуванні технічного фактора — складової частини обороноздатності держави.

Фактор підготовленості. Його оцінку належить давати за іншими критеріями, але й тут визначальну роль мають відігравати фахівці-патріоти.

Факторами, які впливають на стан бойової готовності Збройних Сил, найперше слід назвати спрямованість оборони і натренованість людей у виконанні плянів підвищення бойової готовності військ і систем управління. Критеріями оцінки спрямованості оборони є відповідність структури армії і дислокація видів збройних сил відповідно до їхнього призначення. Це головне питання для розбудови армій країн усього світу, у нас вже 4 роки залишається «делікатним». Не випадково, що Україна до цього часу ще не визначилася, з ким і від кого вона мусить організувати свою оборону, яка армія нам потрібна?

Актуальні проблеми військової реформи

А чи визначено ці проблеми? За якими плянами проводимо реформу? І чи проводимо взагалі? Так сталося в нашій країні, що через певні політичні обставини, відсутність досвіду та для скорішого затвердження факту незалежності у формуванні нашої оборони, свого часу було порушено головний принцип послідовності створення її законодавчої бази, а саме: від загальних концепцій — до конкретних програм. Маю на увазі послідовність розробки проєктів і прийняття в державі «Концепції національної безпеки», «Плянну воєнної реформи», «Воєнної доктрини», «Плянну та Програми будівництва Збройних Сил». Саме через відсутність такого підходу і в такій послідовності у 1993 році ми прийняли «Воєнну доктрину», ще не маючи «Концепції національної безпеки», а тепер, коли вона є, не зорганізовано розробки «Плянну воєнної реформи». За цих умов планування чи проведення будівництва (хоча ми помилково говоримо

про реформування) Збройних Сил пов'язані зі значними моральними і матеріальними збитками.

Плян у воєнної реформи в країні, що мав би розроблятися спеціально створеною структурою при Раді національної безпеки, не існує і дотепер. Тому не існує плану будівництва збройних сил як одного з його елементів.

Яка ж армія нам потрібна? Дивно, але факт, що на п'ятому році державного будівництва починаємо тільки замислюватись над цими проблемами навіть на вищому рівні (цитую за матеріалами колегії Міністерства оборони):

«... сьогодні, вникаючи у всю сукупність проблем, ми відчуваємо, що зовсім не просто відповісти на питання „Яка Армія нам потрібна?“. Адже для того, щоб визначити її параметри, перш за все необхідно якомога повніше спрогнозувати і тенденцію розвитку зовнішньої політичної обстановки, і напрямки дальшого поступу держави. Лише на цій основі ми можемо мати більш-менш чітко окреслені завдання і основні характеристики збройних сил. До цього ж треба врахувати й об'єктивні невизначеності, які можуть бути пов'язані з майбутнім СНД чи проблемами розширення НАТО, а також із ситуацією на кордонах України»¹⁴.

З цим не можна не погодитися. Фактори впливу на завдання і характеристики збройних сил, як і на основу для їхнього окреслення, визначено правильно. Проте, хто сказав, що ми сьогодні для цього не все ще маємо? Вважаю, що головні відповіді на зазначені питання Україна має, а решту вже давно можна було знайти, якщо б того хотілось досягнути. Можу запропонувати деякі міркування до наведених тез із цього виступу.

З огляду на «розвиток зовнішньої політичної обстановки». Як відомо, політична ситуація навколо нашої країни формується ставленням до неї іншими країнами відповідно до тієї зовнішньої політики, яку Україна проводить. Це ставлення, як і коригування політики інших країн щодо нашої, складають зовнішньополітичну ситуацію. Чи має Україна основу для її прогнозування та оцінок тенденцій її розвитку? Вважаю, що має. Ще 1993 року Верховна Рада України схвалила своєю постановою «Основні напрями зовнішньої політики України»¹⁵. Цим документом визначено, що «базовою вимогою у здійсненні зовнішньої політики України є якнайповніше і якнайефективніше забезпечення національних інтересів країни». Сформульовано також і засади, на яких держава здійснює свою зовнішню політику. Саме вони є об'єктом оцінок іншими країнами при формуванні свого ставлення до нашої. Вони є справедливими, але не всім до вподоби, бо Україна «здійснює відкриту зовнішню політику і прагне до співпраці, ... уникаючи залежності від окремих держав чи груп держав, ... не визнає жодних територіальних претенсій до себе, ... проти розміщення чужоземних військ на території інших держав».

¹⁴ Матеріали Колегії Міністерства оборони. «Народна Армія», 1 грудня 1995 року.

¹⁵ Основні напрями зовнішньої політики України. Постанова ВР України ч. 3360 1993 року.

Наведені положення зовнішньополітичного курсу України вказують на те, що держава має відправну точку та можливості прогнозувати зовнішньополітичну ситуацію навколо себе, і оцінювати тенденції її розвитку. Армія має бути покликаною забезпечувати дотримання державою того курсу незмінно, виходячи з національних інтересів, а тому сама армія має бути передусім українською. Це є основне завдання воєнної реформи.

З огляду на «напрями дальшого поступу держави». Хоча позиції щодо цього (яку державу будувати?) неодноразово вже з'ясовувались, у тому числі і на найвищому рівні, спробуємо їх підтвердити, знову ж таки документально.

По-перше, тими ж «Основами» визначено зовнішній аспект поступу нашої країни, а, як відомо, саме тут закладаються параметри безпеки. Для його реалізації «зовнішня політика України спрямовується на виконання таких найголовніших завдань: утвердження і розвиток України як незалежної демократичної держави, забезпечення стабільності міжнародного становища України, збереження територіальної цілісності держави та недоторканості її кордонів, включення національного господарства у світову економічну систему, ... захист прав та інтересів громадян України за кордоном, ... поширення у світі образу України як передбачуваного надійного партнера».

Конкретизуючи свою позицію стосовно західних держав-членів ЄС та НАТО, Україна виступає за «встановлення з ними політичного і військового партнерства, ... відновлення давніх ... зв'язків України з європейською цивілізацією», а співпрацю в СНД розглядає винятково на засадах «суверенного партнерства, рівноправності і вигоди, ... уникає участі у створенні форм міждержавної співпраці, здатних перетворити СНД в наддержавну структуру федеративного чи конфедеративного типу».

Очевидно, що дотримання такої політики потребує незалежної армії. У нашій ситуації незалежність армії найперше визначається не її юридичною позабльковістю, а фактичними можливостями країни забезпечити її автономність від колишньої імперії. Це є наступним завданням військової реформи. Виконання того значно ускладнює членство України в СНД, і це є причиною того, що вузол проблем з незалеження нашої армії зтягується.

З огляду на «об'єктивні невизначеності майбутнього СНД». Певна частина нашого суспільства переконана, що Україна як член СНД не має можливостей здійснювати свій зовнішньополітичний курс. Щодо відсутності майбутнього самого цього утворення у тому вигляді, яким воно є тепер, думаю, в Україні сьогодні мало хто має сумнів. Але — знову до фактів.

СНД, що створювався, за словами його засновників, для так званого «цивілізованого розлучення», свого призначення не виправдовує. Ані справедливого розподілу власності колишнього Союзу, ані мирного переходу колишніх республік СРСР до незалежної форми існування їхньої державності не допущено саме Росією. Росія, під егідою якої фактично існує СНД, з самого початку взяла курс на втручання у внутрішні справи своїх союзників усіма способами, включно з військовими.

Прикладами можуть послужити підтримка російською армією сепаратистів у Молдові (1992 р.) і Грузії (1994 р.), а також штучне створення напруження в українському Криму, де вона зазіхає на Севастополь¹⁶ і фактично привласнила собі Чорноморську флоту. А війна в Чеченії, що її варварськими методами веде Росія, переконала в цьому навіть колишніх її прихильників. Останні події¹⁷ у формуванні політичної системи Росії свідчать, що таким чином організовані нею «інтеграційні процеси» продовжуватимуться. А за більш жорсткими оцінками, це є серйозна загроза щодо відновлення там традиційного тоталітаризму. Звичайно, такий перебіг подій не відповідав би тим принципам, на яких існує СНД, і Україні передусім має бути ясним її там майбутнє. Зрозуміло, що через ці причини здійснення спільних військово-технічних програм, що визначають саме існування нашої армії, та й ще гірше, організаційних заходів щодо зрощування видів збройних сил, для нас є самогубством. Наш позаблочновий статус зберігає нас від можливості бути втягнутими до так званої колективної оборони СНД, а надійним гарантом безпеки без'ядерної України є курс на інтеграцію в європейську систему. Прикриття наших кордонів на сході і півночі має організовуватися з опорою на центральні і західні регіони, а стратегію оборони цілої держави можна базувати тільки на зміцненні наших стосунків з НАТО. Це також є завданням військової реформи в Україні.

З огляду на «ситуацію на наших кордонах» говорити багато нема потреби. Саме вона від 1991 року вказує Україні на необхідність мати, по-перше, державний кордон, а по-друге — систему його надійної контролю. Ми ж покищо не маємо державного кордону саме там, де так зване вільне пересування громадян роками використовується проти нас із далекосяжними задумами.

Ось тільки поверхова аналіза сучасного становища України. Вона дає підстави для висновків, що в країні необхідно провести військову реформу, частиною якої має бути плян розбудови збройних сил, а також відповідні пляни постійного їхнього реформування.

Деякі висновки

Створивши законодавчу базу для розбудови власної армії, Українська держава заклала умови для її реалізації силами фахівців — патріотів України. В той же час проблеми військової реформи не були охоплені стратегією державного будівництва, що значно звузило завдання у створенні системи оборони країни, надавши йому внутрішнього відомчого характеру.

В умовах незавершеності формування політичної системи в країні, сповзання її політики на позиції конфедеративізму фактично у складі колишньої імперії — призначення армії залишається невизначеним, а

¹⁶ У липні 1993 року тодішня ВР РФ прийняла постанову «Про статус Севастополя».

¹⁷ Вибори у Державну Думу РФ 17 грудня 1995 року засвідчили зростання впливу КІПРФ (бл. 22%) і ЛДПР (бл. 12%).

вся відповідальність органів державного управління за організацію оборони України — невинуватено обмеженою.

Перебуваючи під впливом змін політичної ситуації в країні, в умовах зниження контролю з боку демократичної частини депутатів Верховної Ради і відсутності керівництва з боку Уряду України, процес розбудови української армії вже на другому-третьому році свого здійснення набрав рис неукраїнського, ненаціонального, а значить — небезпечного напрямку.

Виходячи із ситуації, що склалася, необхідно привернути увагу Президента, Верховної Ради, Уряду, політичних і громадських організацій, громадськості України до проблем формування на базі Збройних Сил України Української Національної Армії.

Головними завданнями військової реформи в країні мають стати:

- переатестація керівних кадрів центрального апарату Міністерства оборони і Генерального штабу на основі критеріїв, що визначатимуть однозначність їхньої політичної орієнтації і приналежності до України;

- незалежно від темпів творення основ власної економіки в країні, забезпечити автономне функціонування підприємств із замкнутим циклом виробництва основних видів озброєння, військової техніки, систем управління, засобів забезпечення, які використовуються у збройних силах і системі внутрішньої безпеки України; розпочати процес стандартизації цієї продукції, а також організацію спільних програм виробництва інших видів озброєння із західними партнерами, відповідно до прийнятих зобов'язань;

- у плануванні розвитку видів збройних сил передбачити їхні природні можливості відігравати роль реального стримування агресії, базування з метою забезпечення і відновлення безздатності, використання стратегічних ресурсів країни.

Практична взаємодія з питань військового будівництва із Заходом не повинна сприйматися як приниження нашої гідності — це реальний відхід від минулого, що й сьогодні своїм впливом перешкоджає нам бути державою.

26 січня, 1995 року

■

«Проливаючи кров в боротьбі за державність свою, Ти, Великий Народ, продовжував разом з тим традиційну місію боронити Західню Європу від руйнуючого натиску варварів сходу. Коли Держава Угорська стала советською республікою, уряд російський всіма силами збройними напав на Українську Республіку Народню, щоб, підбивши під себе всі землі українські, злучитися з советською Угорщиною і запалити пожежу всесвітнього безладдя».

Симон Петлюра, січень, 1923.

Степан СЕМЕНЮК

ВІД КОНГРЕСУ ДО ...КОНГРЕСУ

Сьомого і восьмого листопада 1995 р. в Києві відбувся Міжнародний Конгрес політичних в'язнів комуністичних режимів. Був це перший такий конгрес в Україні, а мабуть і в світі, зорганізований Українсько-Ізраїльським Товариством, тому й головували в організаційному комітеті Є. Пронюк і Я. Сусленський. Заходи були задумані з відвагою і широко. А що вийшло? Завданням Конгресу було:

- засудження комуністично-тоталітарних режимів будь-яких форм;
- створення Міжнародного Трибуналу для перевірки злочинів комунізму.

В Конгресі взяли участь представники 19 країн: Росії, Прибалтики, Білорусії, Молдови, Чехії, Угорщини, Монголії, США, Польщі та ін. Найчисельнішою, очевидно, була українська делегація з участю 11 депутатів Верховної Ради і представника Президента України. Президент Угорщини надіслав Конгресові вітальну телеграму, як і багато осіб та організацій з усього світу.

З вітальними словами до учасників Конгресу виступили Слава Стецько, Степан Хмара, ген. Володимир Мулява, єпископ УГКЦ Павло Василик та ін.

Конгрес вшанував пам'ять замордованого прем'єра Ізраїлю Рабіна.

Поза пленарними засіданнями працювали секції:

- марксизм-ленінізм — теоретична основа репресивних тоталітарних режимів;
- суть комуністичних режимів і неминучість їхнього краху;
- юридичні аспекти підготовки до міжнародного суду над злочинами комунізму.

Доповідей було багато, в тому числі й теоретичних роздумів, але, на мою думку, вся широта проблеми була охоплена у викладах Є. Сверстюка, В. Чорновола, Джеймса Мейса та І. Біласа. Д. Мейс виклав юридичні причини геноциду в Україні, а І. Білас — правові аспекти підготовки до міжнародного суду над злочинами комунізму, опираючись на міжнародне право.

Ці чотири доповіді мали лягти в основу рішень Конгресу, але цього не сталося.

В. Чорновіл зробив ще одне дуже важливе зауваження: «Не поступатися компартійній номенклатурі, як дехто накликає». Він не сказав, кого мав на увазі, але треба думати, що йшлося про «почесного голову» однієї політичної партії та голову «громадської організації, яка політичною діяльністю в Україні не займається», бо вони, власне, нас цього вчать. Але, мабуть не можна прийняти тезу, що «імперія і система себе вичерпали», бо це суперечить наведеній вище думці та зменшує політичну чуйність, а вона — імперія, все ще чинить в Україні зло за злом, і не тільки в Україні.

Конгрес прийняв «Звернення до ООН у справі Чеченії», яке підготував депутат ВР Т. Процев'ят. Це одинокий документ, який Конгрес прийняв без застережень і поправок.

Чужоземні делегації представили документи про працю своїх організацій політв'язнів. Вони також вичерпно відповідали на запитання кореспондентів на пресовій конференції, чого, на жаль, не можна сказати про наше Товариство політв'язнів і репресованих. Натомість деякі обласні організації нашого Товариства наполегливо добивалися належних прав перед владою і мають деякі успіхи. Коли б так провід Товариства виступав разом з обласними відділами, або хоч підтримав їх...

Заслуговує на увагу виступ делегації з Монголії, яка, здається, вперше була на такому форумі та хотіла якнайбільше розповісти світові про свою країну.

Жалібно звучав голос одинокої представниці з Білорусії про ситуацію в її країні. Просила допомоги! Вдруге повторила свої жалі на пресовій конференції, але ведучий тією конференцією збув її нічим і взагалі повівся, м'яко кажучи, некоректно.

Степан Процик із США розповів про долю українських політв'язнів, зокрема в нацистських таборах, під час війни на Заході та про українсько-жидівські стосунки в США. З реплікою на його слова виступив В. Чорновіл.

С. Хмара кинув клич: «Нація в небезпеці!». Він вбачає загрозу для України в західньому економічно-культурному імперіялізмові, що заливає наше життя.

Д. Рубан (США) розповів на прикладі власного досвіду про ставлення чужинців до українців, зокрема у владних структурах США (здається, що деякі його висновки вже неактуальні). Торкнувся він і справ у колишній Українській Гельсінській Спілці, навів дуже цікаві факти її діяльності, але тому, що вони стосувалися окремих осіб, присутніх на Конгресі, не буду їх повторювати, хоч це може бути важливим моментом для зрозуміння діяльності і поведінки деяких лідерів сьогодні.

М. Плав'юк у своєму слові побажав, щоб ми, політв'язні, були «наче останні могікани». Метафора була вибрана невлучно, морально образлива для нас, хоч політично, можливо, відповідала його думанню. Могікан знищено, а залишки їх пішли на службу до завойовників. Нас не змогли знищити, бо ми змагалися разом з цілим народом, і не вдається нас знищити, як могікан. І на службу до завойовників не підемо! Ми будемо і далі політичними діячами, будемо в українській державницькій ідеї і чині в наступних поколіннях!

Загалом, за винятком правових аспектів підготовки до міжнародного суду над злочинами комунізму, все інше було повторенням у різній формі попередніх конгресів українських політв'язнів — спогади, нарікання, теоретизування, засудження і т. д. Хтось із в'язнів сумління сказав, що ще в таборах думали про суд над комунізмом, але, на жаль і досі думаємо, а комуністи все ще цупко тримають владу в Україні. Що далі? Відповіді не було...

Росіяни, а були це ще зовсім молоді люди, до самої теми суду над комунізмом не виявили зацікавлення. Перший просив допомоги, — не

матеріальної, а документальної в організації музею «психушок» в Пермі, де «лікували», як відомо, найбільше українців. Другий висловив своє занепокоєння можливістю повернення Росії до большевизму або «чистого» російського імперіялізму. Добре, що ці люди є, хоч їх голос, як відомо, є в Росії голосом волаючого в пустині.

Треба жаліти, що на Конгресі не було створено, а до цього були всі правові підстави, ініціативної групи чи міжнародньої комісії, яка зайнялася б питаннями підготовки до створення Міжнародного трибуналу для суду над комуністичними партіями. Закінчилось усе не зовсім нечіткими «Зверненнями» (які в проєктах документів чомусь називалися «заявами»). Можливо, що Організаційний комітет має якісь концепції. Можливо..., і дай Боже!

Не нехтуючи потребою збирання свідчень про злочини компартійної номенклатури, в Україні ми їх ніколи в повному обсязі не зможемо зібрати — то вже сьогодні в нас і в світі зібрано стільки свідчень і документів, що їх стало б на десять трибуналів. Чекаємо аж вимруть усі політичні в'язні, а люди про все забудуть?

Великою хобою в праці Конгресу було те, що до редакційної комісії не залучено юристів-міжнародників. Це стало причиною невиразності запропонованих документів і призвело до загальних суперечок при їх прийнятті (так само було і на попередніх світових конгресах українських політв'язнів).

На пресовій конференції один із журналістів порушив питання створення Міжнародного Громадського суду над злочинами большевизму, що сприяло б популяризації ідеї Міжнародного трибуналу, а також допомогло б інформувати світ про злочини комунізму. Організатори з усмішкою покивали головами.

Далі: в жодному документі ані словом не згадано про відшкодування (хоч би моральне!) репресованих від «спадкоємниці ССРСР». Говорив про це на юридичній секції делегат з Польщі. Також не стверджено виразно, що комунізм був і залишається одним із виявів російського імперіялізму, хоч говорили про це В. Чорновіл, Слава Стецько, Т. Процев'ят, С. Семенюк та інші.

Одначе добре, що такий Конгрес відбувся, і то у нас, в Україні. Цього не можна недооцінити. Були присутні на Конгресі українське радіо, українське телебачення, преса. Щось там піде у світ, а це вже самособою дуже багато. Щоб тільки на цьому не закінчилося, щоб як досі, це не було від конгресу до ... конгресу.

Київ, 9 листопада, 1995 р.

«Я ще й тепер не вмію користуватися часом, і навіть той час, який є у моєму розпорядженні, витрачається на дрібниці або, чи ще гірше, на смуток, або, що найгірше, на гріхи. На майбутнє ми надіємося, сучасним нехтуємо. Ми прагнемо до того, чого немає, нехтуємо тим, що є, так ніби те, що минає, може вернутися».

Григорій Сковорода

ЗАЯВА МІНІСТЕРСТВА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ

«Про поглиблення інтеграції народів, що об'єдналися в Союз РСР,
та відміну Постанови Верховної Ради РРФСР від 12 грудня 1991 року»

(УЦІС) 15 березня 1996 року Державна Дума Російської Федерації ухвалила постанову «Про поглиблення інтеграції народів, що об'єдналися в Союз РСР, та відміну постанови Верховної Ради РРФСР від 12 грудня 1991 року». Згаданою Постановою ВР РРФСР від 12.12.91 р. був денонсований Договір про створення ССРСР. У зв'язку з цим Міністерство закордонних справ України уповноважене заявити таке.

В Україні ухвалення Державною Думою Російської Федерації зазначеної «Постанови» розцінюють як спробу певних політичних кіл Росії реанімувати колишній ССРСР. Сподівання відродити колишню єдину союзнą державу не мають під собою жодних юридичних, в т. ч. міжнародноправових підстав і не відповідають реаліям політичної ситуації, що склалась сьогодні як у розвитку незалежних країн, що утворилися на терені колишнього ССРСР, так і в розвитку СНД у цілому. Україна засуджує такі дії, як такі, що становлять загрозу миру і стабільності не лише для цих держав, але й всього світового співтовариства.

Понад чотири роки тому Україна реалізувала своє право на самовизначення згідно із загально визнаними принципами і нормами міжнародного права, закріпленими у Статуті ООН та Гельсінському Заключному акті. Воля українського народу створити незалежну Українську Державу отримала найвищу форму легітимності у результатах загальнонаціонального референдуму, що відбувся 1 грудня 1991 року. Майже 92% населення проголосувало за незалежність України.

МЗС* України уповноважене заявити, що ухвалення Державною Думою РФ зазначеної Постанови не породжує жодних правових наслідків для України, оскільки воно є внутрішнім актом Російської Федерації і не може мати екстериторіяльної юрисдикції. Крім того, реалізація такої Постанови фактично означатиме вихід Росії із Співдружності Незалежних Держав з усіма непередбачуваними наслідками.

Україна, як держава-засновниця Співдружності Незалежних Держав, від самого початку існування СНД проводить курс на поглиблення і розширення рівноправного і взаємовигідного співробітництва в рамках Співдружності, і виходить із того, що форми участі та її статус у Співдружності Незалежних Держав визначаються законодавчими актами, ухваленими Верховною Радою України при ратифікації Угоди про створення СНД, та відповідними застереженнями. Україна і надалі виходить з того розуміння, що створення Співдружності Незалежних Держав дозволило зберегти в нових історичних умовах тісні і багатосторонні зв'язки, що існували між республіками колишнього Союзу, відвернути розгортання на території колишнього ССРСР небезпечних тен-

* Міністерство закордонних справ України

денцій, які могли б призвести до загальної нестабільності та серйозних конфліктів.

МЗС України змушене констатувати, що на фоні поступальних процесів зміцнення і поглиблення як двосторонніх, так і багатосторонніх зв'язків у рамках СНД, певні політичні сили в окремих державах-учасниках Співдружності вдаються до кроків, здатних суттєво ускладнити ситуацію в СНД. Саме таким чином можна розцінювати згадане рішення Державної Думи Російської Федерації.

м. Київ, 15 березня, 1996 року

Едіт БОГАЦЬКА

УКРАЇНА ЗМАГАЄ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАВЕРШЕННЯ

(УЦІС) 11 березня 1996 р. на засіданні Конституційної комісії під головуванням Президента Л. Кучми і голови ВРУ О. Мороза вирішено винести на розгляд народніх депутатів проєкт Конституції, створений робочою підкомісією. Проаналізувати цей проєкт і визначити його відмінності від проєкту, розробленого у листопаді 1995 року, погодився А. Ткачук, депутат ВРУ дванадцятого скликання.

«Вперше у Верховній Раді нового скликання з'явився проєкт Конституції, офіційно розроблений органом, створеним самою Радою. Це має велике позитивне значення. Цей проєкт є більше українським, ніж попередній, створений у листопаді 1995 року. По-перше, деякі дефініції відносно „народу України“ замінені тепер нормальною термінологією — „український народ“. По-друге, хоча і в неявному вигляді, проте все-таки сказано, що держава постала як результат самовизначення української нації. По-третє, позитивним елементом є те, що в тексті Конституції знайшла відображення національна символіка (уведено додаткову статтю) — синьо-жовтий прапор, тризуб, гімн — все як має бути. Деяко поправилися ситуація стосовно державної мови, адже в попередньому проєкті було записано «державна мова — українська», а далі зазначено, що в окремих регіонах може паралельно використовуватися мова національних меншин, що компактно там живуть. Тепер це звучило до населених пунктів, тобто максимально, де може бути ухвалено таке рішення, — це на рівні окремого населеного пункту. Якщо цю статтю трошки поправити, додавши три слова «за умови функціонування державної мови» (як це звучить у проєкті Конгресу Українських Націоналістів), тоді все буде нормально.

Наступна позиція про співвідношення влади Президента, Парляменту й Уряду — також наступило більше прояснення. Подібно до проєкту Конгресу Українських Націоналістів, в офіційному проєкті визначена вимога про те, що акти Президента скріплюються підписом прем'єр-міністра або відповідального за даний акт міністра. По-друге, номінації

міністрів (кадрові призначення) здійснюються Президентом за поданням прем'єр-міністра. З іншого боку, міністри відповідальні перед Президентом безпосередньо. Таким чином, роля Президента як глави виконавчої структури в цій частині посилюється, але й відповідальність його зростає. З цього витікає, що прем'єр-міністр здійснює оперативне керівництво Кабінетом Міністрів, а стратегія залишається прерогативою Президента. У новому проєкті нічого не говориться про адміністрацію Президента, хоча можна було б указати, що міністри за посадами є радниками Президента, і цього було б досить, щоб поставити на адміністрації хрест. Це було б логічно, адже, оскільки Президент керує виконавчою владою, то навіть йому проміжна ланка — якісь мітичні радники з тих самих питань?

Що стосується дразливого питання про двопалатний парламент, то в новому проєкті дещо розмежовані повноваження між верхньою і нижньою палатами. В українських реаліях цілком можливі ситуації, коли голови палат будуть чубитися між собою, хто з них важливіший. Це послаблюватиме парламент, а Президент відчуватиме себе сильнішим. Така думка має право на життя, хоча я вважаю, що все залежатиме від наданих їм повноважень: якщо їх добре виписати, то це може бути на благо державі. І навпаки. Проте в даному проєкті це виписано недостатньо, хоча спроба поліпшення відчувається. Роля палат зросла у кадрових питаннях — щодо погодження і призначення кандидатур на керівні посади Національного банку, Прокуратури, суддів тощо, тобто вплив парламенту посилюється. Але це є стара комуністична думка, що виграє той, хто призначає. Насправді головне в повноваженнях і у фінансовій спроможності. На жаль, цьому не приділено належної уваги.

Ще принципове питання — порядок формування Верхньої палати. Вона повинна мати більш обмежені повноваження, ніж нижня, а зараз вони переважають, і це підсилюватиме Сенат.

Принципові зміни стосуються структури влади на регіональному та місцевому рівнях. Тут наступило суттєве поліпшення, і варто зазначити, що норми цієї частини відповідають тим, які закладені в проєкті Конгресу Українських Націоналістів — раніше їх критикували, а нині вони прийняті.

У новому проєкті закладені дуже складні механізми прийняття змін, особливо тих, що стосуються організації влади. З одного боку, це абсолютно правильно — щоб не було перманентних змін у таких питаннях, як незалежність держави та забезпечення прав людини — ці норми повинні бути стабільними. Але стосовно таких новацій, як двопалатна структура парламенту, які, мабуть, потребуватимуть удосконалення, і до того ж виписані не досить чітко, це може викликати важкі проблеми, і зміни зробити буде неможливо. Щодо структури влади, органів влади на місцях тощо треба дати більше можливостей удосконалювати ці положення.

Тепер про затвердження Конституції: що робити далі? Із запропонованим текстом не треба боротися, як кажуть, із сокирою в руках. Необхідно розглянути спокійно норму за нормою, статтю за статтею, узгодити їх. Для цього парламент мав би виділити, скажімо, місяць і присвятити його цілком розглядові Конституції; схвалити її простою більшістю і

негайно винести на затвердження референдумом. Це відповідає Законом про всеукраїнський референдум. Причому Конституцію на референдум треба виносити повністю — ніхто у світі не виносить окремі питання.

Дуже небезпечно затягувати з цим аж доти, доки в Росії відбудуться вибори президента — невідомо, чим воно там закінчиться. А тоді затвердити демократичну Конституцію буде значно складніше.

Тобто сьогодні важливо організувати належним чином роботу у Верховній Раді, і тут багато залежатиме від позицій Л. Кучми та О. Мороза — якщо вони дійсно хочуть мати Конституцію, вони зроблять це. А щодо тексту — норми, закладені в ньому, переважно правильні. Їх необхідно лише трошки редакційно поправити».

Політичне забурення навколо Конституції

Знову Україна стала свідком надзвичайно гострого протистояння політичних супротивників у парламенті. Цього разу каменем спотикання стала Конституція України, а саме — спосіб офіційного подання проєкту Конституції, створеного Конституційною комісією у Верховній Раді.

За рішенням Президії Верховної Ради України, це мало статися під час спільного засідання постійних комісій, яке не передбачає ухвалення рішень і нікого ні до чого не зобов'язує. Дев'ять парламентських фракцій, що складають переважно праву частину політичного спектру парламенту і центр, запропонували зробити це в пленарному режимі, мотивуючи тим, що розглядати Основний Закон Держави як другорядне питання — аморально. Окрім того, це принаймні на кілька тижнів прискорило б роботу над проєктом Конституції і дало б можливість друкувати його в засобах масової інформації для всенародного обговорення.

Проте ліві — представники комуністичної і соціалістичної фракції — горою стали на заваді цій пропозиції, лукаво вимагаючи «розгляду за повною процедурою», якої, до речі, на сьогодні у чітко виписаному вигляді взагалі не існує. Ця вимога лівих зрозуміла: адже, вони використовують будь-який привід для гальмування конституційного процесу. Їхні виступи рясніють зневажливими висловами на адресу Конституції, Президента, позначені нігілістичним ставленням до життєво-важливих потреб українського народу. Їх не турбує, що після 4,5 років незалежності Україна не має Конституції. І це при тому, що для українців створення держави як результат самовизволення нації є питанням доленосним.

Перебіг подій навколо Конституції вже вкотре засвідчив, що ліві в Україні послідовні в своїх антидержавних антиукраїнських настановах.

Подання проєкту Конституції відбулося 20 березня на спеціальному засіданні постійних комісій. Його здійснили Президент України Леонід Кучма і Голова Верховної Ради Олександр Мороз. Леонід Кучма у своєму виступі наголосив, що Конституція є цілком європейською за духом і буквою і відповідає українським традиціям. Наріжним каменем її є постулат про те, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною державою. Головним в ній є утвердження і забезпечення прав людини. Президент висловив пропозицію, щоб не пізніше ніж за 10 днів проєкт Конституції був винесений на пленарні засідання Верховної Ради.

Суддя із США з оптимізмом оцінює конституційний процес

Актуальній темі «Конституційний процес в Україні» була присвячена пресова конференція Богдана Футея — судді Федерального Суду Претенсій Сполучених Штатів Америки, що відбулася в Києві 15 березня. А напередодні американський правник мав зустріч і розмову на цю тему з Президентом України Л. Кучмою.

Починаючи пресову конференцію, пан Футей зазначив, що він долучився до конституційного процесу в Україні зараз же після проголошення незалежності. Йому добре відомі всі три попередні варіанти Конституції, недоліком яких було намагання охопити якнайбільше правових норм. Через те тексти Основного закону були задовгими, перевантаженими статтями, які подекуди суперечили одна одній. Нинішній, четвертий варіант, опрацьований робочою групою Конституційної комісії, позбавлений цієї вади.

Конституційна реформа, що відбувається в Україні, вважає Б. Футей, повинна бути складовою частиною загальної реформи. В державі має місце перехід від командної економіки до ринкової. А для того, щоб ринкова реформа відбулася повноцінно, вона мусить базуватися на новій правовій системі. Президент Л. Кучма є послідовний у намаганні здійснювати обидві реформи.

Останній проєкт Конституції запроваджує принципи, які підтримують демократичну систему. Стаття 6 стверджує, що влада в державі здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Такий розподіл має на увазі рівність усіх трьох гілок та створює необхідні «стримання й противаги» для розмежування повноваження влади над громадянами. Однак цьому проєкті, вважає п. Футей, дещо бракує принципів, які б підтримували рівність і незалежність окремих гілок. Зокрема, порівняно з іншими, не досить чітко підкреслено рівність судової влади. Попри це, останній проєкт кращий за попередні, бо в ньому йде мова про єдину судову владу — всі суди загальної юрисдикції будуть підпорядковані Верховному Судові України.

До функціонування Конституційного Суду правник із Сполучених Штатів поставився дещо скептично. За Конституцією, цей суд вирішуватиме питання конституційності законів і указів Президента. Тобто він буде владою, бо буде мати повноваження тлумачити закони або визнавати їх неконституційними. А Верховний Суд виконуватиме тільки функцію правосуддя. У більшості західних держав існує єдина судова влада і функції Конституційного Суду надано Верховному Судові. При цьому Б. Футей підкреслив, що остаточне рішення має зробити український парламент і народ. І тепер уже настав час не тільки проєктувати і обговорювати Основний закон держави, але й затверджувати його. І чим скоріше, тим краще.

Статистика свідчить, що 98% українців мають освіту. Народ з такою високою освітою не може не ухвалити Конституції. І це повинно статися принаймні до 8 червня 1996 року — до річниці укладення Конституційного Договору. Якщо не встигнуть до цієї дати, тоді доречно затвердити Конституцію до п'ятої річниці Незалежності. І нарешті третій термін,

який є цілком прийнятний — до річниці входження України до Ради Європи, що є однією з вимог подальшого членства. Ці три причини зобов'язують парламент діяти негайно. Є ще один важливий політичний момент — українську Конституцію треба затвердити перед президентськими виборами в Росії.

Яку форму волевиявлення вибрати? Адже розподіл політичних сил у парламенті такий, що при обговоренні більшості статей не вдасться отримати конституційної більшості. Згідно із діючим законом, а це підправлена советська Конституція, для затвердження конституційної норми необхідна наявність двох третин голосів депутатів. Настав час, коли парламент має показати своє правдиве «Я»: чи всі депутати здатні виконати свою історичну місію, а чи ні? Якщо виявиться, що не всі, тоді Конституційний Договір уможливив інший шлях: проста більшість у парламенті має домовитися з Президентом і винести проєкт Конституції на всенародній референдум.

В українському суспільстві є побоювання, що громадяни не візьмуть участі у референдумі, адже старий виборчий закон вимагає обов'язкової 50-відсоткової участі, і це створює великі проблеми. Міжнародна Фундація Виборчих Систем зробила низку опитувань. З 1200 опитаних 67% вважає, що Україна повинна мати нову Конституцію. 64% висловилися, що вони візьмуть участь у конституційному референдумі, 43% опитаних переконані, що широке висвітлення підготовки до референдуму сприятиме підвищенню активності громадян у день виборів.

Б. Футей висловив оптимізм з приводу подальшого Конституційного процесу в Україні. Українці дають собі раду, сказав він, дипломатичним, мирним способом полагоджувати складні проблеми. У багатьох країнах колишнього СРСР цього немає. Нерідко там допроваджується до воєн або ж до дуже гострих конфліктів. А коли в Україні виникла проблема із розподілом влади між Президентом і парламентом, сторони спромоглися на компроміс і уклали Конституційний Договір, що значно улагодив суспільне життя в державі. Б. Футей висловив упевненість, що нова Конституція буде діяти принаймні з осені 1996 року.

Однією з перешкод на шляху до нової Конституції може стати психологічний бар'єр, пов'язаний з тим, що після уведення нового Основного закону всі гілки влади повинні бути переобрані. Як подолати цей бар'єр? Відповідаючи на запитання, Б. Футей навів слова Президента Джона Кеннеді: «Не питай, що держава дає тобі. А запитай себе: що ти даєш державі?».

Кожен свідомий громадянин України повинен раз-по-раз ставити перед собою таке питання. І давати на нього сумлінну відповідь. Тоді Вітчизна почне процвітати. ■

«Я твердо й непохитно стояв на своїй меті будування великої козацької України й її національного війська, яке тільки одне може бути її оборонцем».

Гетьман Павло Скоропадський

ЗАЯВИ І РІШЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РАДИ КОНГРЕСУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

З приводу політичної ситуації в державі

(УЦІС) Сьогодні, на п'ятому році незалежності, утвердження української державности ще не стало незворотним. Провідні політичні сили Росії намагаються і далі втягувати нашу країну в наддержавні структури, сподіваючись на відновлення новітньої російської імперії. Останні вибори в Росії засвідчили, що переважна частина росіян не сприймає розвал СССР як закономірний факт і віддає свої голоси тим лідерам, які закликають до його реставрації — хоч би під назвою СНД. Проімперські сили в Росії та їх п'ята колона в Україні і надалі будуть марити ідеєю ліквідації Української держави. За таких умов українська влада повинна виявити жорстку непоступливу позицію, орієнтовану на цілковите унезалежнення нашої держави та поборювання ворожих їй сил. Будь-які прояви поступливості у стосунках з Росією є абсолютно неприпустимими. Росія шантажує Україну постачанням енергоносіїв та нав'язує ціни за транспортування газу й нафти у Західню Європу через територію України.

Предметом особливої турботи державних чинників повинна стати національна безпека. Проте стан Збройних Сил лишається вкрай незадовільним, триває необґрунтоване їх скорочення та неприховане грабування майна, зруйновано систему військової освіти, відсутня патріотично-виховна робота, відбуваються гоніння на національно свідомі офіцерські кадри. Міністром оборони підписано низку угод з російським військовим відомством, зміст яких не відповідає національним інтересам України. Потенційну загрозу державі складає Чорноморська флотія Росії, умови базування якого досі не визначені. КПУ, ГКУ та деякі інші шовіністичні організації займаються антидержавною діяльністю, відповідальність за яку повинні розділити владні структури, які не притягують їх до юридичної відповідальності і не знімають з реєстрації.

Надто повільно посувається процес державотворення в Україні. Чергове загострення стосунків між законодавчою та виконавчою владами стоїть на перешкоді формуванню законодавчої бази реформ, підриває у народі довіру до державної влади. Оточення Президента орієнтує його на Росію і проводить космополітичну політику. Владні структури переймаються не розбудовою державних інституцій, а інтригами, кулуарною боротьбою за розподіл владних повноважень. Збереження системи Рад та намагання утримати за нею повноту влади, залишки посюветської адміністративної машини, відсутність рішучих кадрових змін (у тому числі стосовно тих управлінців, які дискредитували себе як керівники і патріоти) — ось найхарактерніші ознаки того стану, в якому перебуває влада в Україні.

Уповільнено розвивається конституційний процес. Існують намагання підігнати проєкт Конституції України не лише під існуючі владні структури, але й закріпити у ньому свої привілеї, перенести до Основного Закону віджилі комуністичні постулати.

Гальмується економічна реформа, як внаслідок непроробленості законодавчої бази, так і через непослідовність у реалізації стратегії реформ,

відсутність виконавської дисципліни, проблему неплатежів, нездалу податкову та цінову політику, асоціальне обмеження доходів зuboжілих прошарків населення. Податковий тиск душить вітчизняного виробника й унеможливорює інвестиції. Залишки адміністративно-командних методів управління економікою виявляють себе, зокрема, у тому, що державне кредитування спрямовується не адресно, а розпилюється на галузі у цілому, що призводить до підтримки нерентабельних виробництв. Приватизація не сприяє появі ефективних власників. Спостерігається і свідоме гальмування економічних реформ, ініційоване корумпованим директором, який у першу чергу виборює інтереси регіональних кланів.

Вкрай недосконалою є соціальна політика. На межі виживання перебувають незахищені верстви населення. Уряд місяцями не виплачує платні працівникам бюджетних галузей. На тлі зростання прихованого безробіття відбувається перетікання трудових ресурсів у тіньову економіку, що призводить до росту злочинності. Ліві сили використовують суспільне невдоволення у своїх інтересах, провокуючи населення до різноманітних акцій опору.

Держава не переймається націотворчим процесом. Більше того, в оточенні Президента продовжують поширюватися шкідливі космополітичні погляди, зокрема про «багатонаціональність народу України», вперто нав'язується ідея двомовності, готуються дивовижні документи на кшталт програми розвитку російської культури в Україні. Стрижнем національної політики повинні стати завдання консолідації української нації та її згуртування навколо національної ідеї.

Не входить до пріоритетних державних інтересів піклування про розвиток освіти, науки та культури. Практично відсутнє достатнє і цілеспрямоване фінансування розвитку цих галузей, порушується відповідне законодавство, не вирішуються кадрові проблеми. Триває перетікання за кордон молодих здібних науковців, втрачаються перспективні напрямки наукових досліджень, не розвиваються передові технології. Перебуває у занепаді українське мистецтво, насамперед видавнича справа, натомість масово розповсюджуються низькопробні російськомовні видання. Телебачення стало джерелом поширення культу жорстокості й насильства. Мовна ситуація в освіті лишається загрозливою: чиниться шалений опір переходові на навчання державною українською мовою, не виконується закон про мови та рішення колегії Міністерства освіти. В бездуховості зростає ще одне покоління української молоді.

Політична Рада Конгресу Українських Націоналістів звертається до Президента і всіх владних гілок з настановою виявляти більше наполегливості, дослідливості та вимогливості в реалізації завдань внутрішньої та зовнішньої політики в інтересах Української держави та її народу, в поборюванні її ворогів.

Політична Рада Конгресу Українських Націоналістів закликає національно-державницькі сили об'єднати свої зусилля у подоланні всіх негараздів у державі, у боротьбі з антиукраїнськими та прокомуністичними силами, у творенні української України.

Рішення Політичної Ради з питань будівництва Збройних Сил України

6 грудня 1995 р. розпочався п'ятий рік розбудовчих процесів у Збройних силах України. За цей період було в значній мірі закладено правову базу для їх якісного й динамічного створення. Проте, на тлі прогресивних кроків у розбудові Збройних сил України на перших етапах, сьогодні цей процес не просто загальмований, а фактично має місце цілеспрямована руйнація Збройних сил України. Росія прагне розвалити Збройні сили України через російсько налаштованих офіцерів.

Той факт, що до сьогодні тягнеться процес «розбудови» ЗСУ, коли б він уже мав бути завершеним, і Україна мусіла б мати свою Українську Національну Армію, свідчить про вкрай незадовільний стан з військовим будівництвом в Україні.

Всупереч хвалюватим заявам Міністерства оборони, відбувається постійне зниження рівня бойової готовності Збройних сил. У військах падає дисципліна, зростає злочинність. На тлі постійного зниження рівня життя військовиків падає престиж служби у ЗСУ. Мають місце ганебні факти безпрецедентного неконтрольованого розбазарювання військового майна, техніки і продажу зброї. Рівень патріотично-виховної роботи у військах зведено до нуля.

Популістська відмова від тактичної, а потім і стратегічної ядерної зброї призвела до того, що система оборони України перестала відповідати реально існуючим загрозам.

Весь цей неповний перелік недоліків у Збройних Силах України в значній мірі є результатом незадовільної роботи Міністерства оборони України, що найбільш гостро проявилось під час керівництва ним В. Шмарова.

Досі міністром оборони Шмаровим не розроблена концепція і державна програма будівництва Збройних сил України та не зроблено науково обґрунтоване розмежування функцій Міністерства оборони й Генерального Штабу, що фактично призвело до хаосу в керівних структурах Збройних сил України і паралічу їх діяльності. Крім того, на керівних постах Міністерства Оборони залишаються й призначаються антиукраїнськи настроєні офіцери, що стало можливим за умов відсутності виваженої національно свідомої кадрової політики. З приходом до керівництва Міністерства Оборони України В. Шмарова фактично згорнуто процес виховання українського вояцтва на національно-історичних традиціях. Навпаки, на перше місце витягнуто затхлі лозунги комуністичного минулого. Мають місце ганебні факти звільнення з лав Збройних сил України офіцерів-патріотів. Не присвоюються чергові звання офіцерам-українцям, в той час, коли ці звання без затримки присвоюються офіцерам-росіянам, після чого вони, навіть у чині генералів, втікають до Росії. Проросійські настрої в керівництві Збройних сил України набули неприховано стійкого характеру і вимагають термінової реакції Служби безпеки України.

Має місце необґрунтоване скорочення і паціфікація Збройних сил України, носієм якої виступає сам міністер оборони.

Всі ці недоліки ставлять на порядок денний необхідність нового підходу до питання створення надійної системи національної безпеки, а в першу чергу Збройних сил України.

Політична Рада Конгресу пропонує:

1. Президентіві України, Верховній Раді провести комплексну перевірку стану Збройних сил України з наступним притягненням до кримінальної відповідальності усіх посадових осіб, винних у розвалі Збройних сил України.

2. Згідно з національними інтересами України, розробити Концепцію Національної Безпеки й Воєнну Доктрину і привести законодавство у відповідність з національними інтересами України.

3. Розпустити Військову колегію МО України і створити Національний комітет з реформування Збройних сил.

4. Звільнити з посади міністра оборони України Шмарова і порушити проти нього кримінальну справу за розвал Збройних сил України.

5. Провести переатестацію офіцерського складу Збройних сил України, а в першу чергу Міністерства оборони, виходячи з наступних вимог:

- а) бути патріотом Української держави;
- б) бути професіоналом у своїй справі;
- в) знати історію України і її Збройних сил;
- г) вільно володіти державною українською мовою.

6. Вжити рішучих заходів щодо дерусифікації Збройних сил України і впровадження державної української мови.

7. Розробити і рішуче впроваджувати комплексну програму патріотично-виховної роботи, базуючись на національно-історичних традиціях українського війська.

8. Кабінетові Міністрів вжити заходів для підвищення матеріального рівня військовиків, для підвищення їх соціального статусу — до престижного рівня служби в Збройних силах України. Якнайскоріше вирішити проблему безквартирних військовиків.

9. Припинити розвал і розбазарювання ВПК.

Рекомендації Політичній Раді Конгресу стосовно роботи з молоддю

Наш світ знаходиться у періоді прискорених змін у різних ділянках життя: науки, технології, економіки, політики. Не раз зміни приходять нагло. Хто не має твердих ідеологічних, етичних, релігійних засад, той не завжди знайде себе в тих перемінах.

Світоглядовий вакуум загрожує остаточною моральною деградацією, панує політична індиферентність молоді. Порожнечу поступово заповнюють ворожі інтересам Української держави різного роду пототалітарні піонерські та комсомольські організації.

Прагнучи побудови міцної національної держави, слід дбати про юнацтво та молодь, про їхню духову наснагу і готовність до цього бурхливого життя. Така підготовка може найкраще проходити в дитячих, юнацьких та молодіжних організаціях.

У зв'язку з цим необхідно:

— обласним і районним організаціям Конгресу у 1996 р. докласти максимум зусиль для розгортання націоналістичної пропаганди серед молоді;

— в обласних та районних організаціях Конгресу чітко спланувати роботу референтури з молодіжних питань;

- створювати та підтримувати існуючі організації націоналістичного спрямування;
- орієнтуватися на створення в областях Спілки Української Молоді, Ліги Української Молоді.

РЕЗОЛЮЦІЯ

Всеукраїнської наради лідерів молодіжних організацій

Усвідомлюючи складність сьогоденної політичної та економічної ситуації в Україні, в умовах фактичного панування антиукраїнських сил, ми, учасники Всеукраїнської наради лідерів молодіжних націоналістичних організацій, виступаємо проти обмеження прав і потенціалу української молоді, за підтримку її патріотизму і творчої ініціативи.

В Україні нарешті потрібно скасувати ганебну систему прописки, оскільки її існування не відповідає нормам цивілізованої держави. Те саме стосується Указу Президента від 23 січня 1996 року про те, що випускники вищих навчальних закладів після закінчення навчання обов'язково повинні відпрацювати 3 роки на державному підприємстві. Обмежуючи їхні громадянські права, держава не може дати жодних гарантій стосовно платні.

Ми закликаємо наші урядові структури зареєструвати на всеукраїнському рівні ГСПО «Тризуб» ім. Степана Бандери, не допустити до ліквідації Міністерством освіти України газети «Освіта», заборонити діяльність різного роду релігійних сект. Натомість слід розширити сферу впливу традиційних українських Церков, не втручаючись у їхню діяльність. Українська держава нарешті мусить виплатити всі заборговані платні, вирішити проблеми безробіття молоді та підтримки молодих сімей. Майно комсомолу, передане так званому СМОУ, має бути розподілено і передано через Міністерство у справах молоді і спорту українським молодіжним патріотичним організаціям. Це міністерство повинно визначитися щодо концепції національно-патріотичного виховання молоді та припинити підтримку неокомуністичним та інші антиукраїнським структурам.

Вимагаємо проведення радикальних економічних реформ, спрямованих на покращання життєвого рівня народу. Молодіжні націоналістичні організації не будуть стояти осторонь, спокійно споглядаючи ігнорування інтересів української нації злочинською владою.

ГСПО «Тризуб» ім. Степана Бандери
Ліга Української Молоді
Пласт (курінь «Вовча Ліга») «Сокіл» (м. Чортків)

Спілка Української Молоді
ТУСМ ім. Миколи Міхновського
Українська Молодь Христові (м. Тернопіль)
Товариство «Вертеп» (м. Тернопіль)

Українське Духовне Об'єднання (м. Чернівці)
Клуб українського юнацтва «Білий Хрест» (м. Здолбунів)
Студентська профспілка «Поступ» (м. Київ)
Студентське Братство (м. Тернопіль)
КУЕМ (м. Рівне)

ЗВЕРНЕННЯ

Благодійного фонду ім. Я. Стецька до української громадськості

Судячи з усього, державна влада заплянувала перетворити день національної трагедії — десяту річницю Чорнобильської біди — в урочисте свято. Мета такої метаморфози очевидна — притлумити пам'ять про жахливу катастрофу та її наслідки, які спокутуватимуть майбутні покоління українців, про її невинних жертв та її винуватців-можновладців, більшість з яких і досі перебувають при владі і є, власне, ініціаторами перетворення Панахиди на святкове дійство. А головний винуватець — КПСС — і взагалі ніби ні при чому. Пам'ятаймо: це за наказом тодішніх комуністичних правителів Чорнобиль було обрано місцем будівництва АЕС; це виплекані компартією академіки розробили небезпечний реактор РБМК; це її функціонери до кінця приховували правду, забороняли своєчасну евакуацію населення із зони забруднення в дні лиха та вивезення дітей з Києва. Саме вони й досі не надали 3-мільйонному Києву статусу постраждалого міста, але знову організовують і знову святкують...

Благодійний фонд імені Ярослава Стецька пропонує у день і час національної трагедії, вночі 26 квітня о 1 годині 26 хвилин в усіх церквах відправити Служби Божі у пам'ять про всіх загиблих, померлих, у пам'ять всіх жертв Чорнобиля. Запалімо одночасно по всій Україні свічки і звернімося душею до Бога — всі разом.

Звертаємося до всіх українських націоналістів з проханням підтримати цю пропозицію і втілити цей задум. Нехай земля наша очиститься від скверни і прокинеться від байдужості!

В. Сніжко,

Голова Благодійного фонду ім. Я. Стецька

18.3.1996

«АВГУСТИН ВОЛОШИН — ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ, ПЕДАГОГ, МИСЛИТЕЛЬ»

Це — ще одне видання ЛБА та видавництва «Основи». Його автор — доцент Карлового університету в Празі Тетяна Бенаржова.

На основі аналізу науково-педагогічної спадщини о. д-ра Августина Волошина, а також архівних документів автор висвітлила не лише довголітню громадсько-політичну діяльність Президента Карпатської України, але і його працю вченого, педагога, психолога, який стояв на рівні тогочасної європейської науки.

У монографії зосереджена основна увага на малодосліджених аспектах педагогічної концепції професора Августина Волошина. Автор книжки порушує низку проблем, які зацікавлять і спонукатимуть до праці в першу чергу широкий загал українського вчительства.

Окремий розділ присвячений життєвому шляху Августина Волошина, є цікаві архівні документи, вибрані статті з наукових збірників, словників, часописів.

ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО ОТЦЯ МИТРАТА МИКОЛИ МАТИЧАКА

Ваші Ексцеленції,
Преосвященні Владики і Всечесніші Отці, Духовні,
Поважані Члени Головної Ради і Президії Ради СУБ із Шановними
Представниками його Відділів з терену Великої Британії,
Дорогі Пані і Панове — учасники цього Ювілейного Відзначення!

Як колишній довголітній душпастир наших вірних у Шотляндії та в Північній Англії, я відчуваю потребу серця прилучитися до привітань з нагоди 50-річчя творчої діяльності нашого Союзу, і це бажаю зробити згадкою, що коли 1972 року наша Церква відзначала 25-ліття свого існування у Великій Британії, то наш Покійний Блаженніший Патріярх Йосиф у своєму Привітальному Посланні так, між іншим, писав:

«Воєнне лихоліття розсіяло звиж 2 мільйони бездоленого нашого народу і наших вірних по цілому світі, щоб шукати притулку і прибіжища та кращої долі поза межами і кордонами рідної України...

Водночас примусове поселення стало поміччю і користю для Рідного Краю, бо познакомило зблизька і безпосередньо держави, які прийняли наші поселення, з Україною, з її минулим і з її стражданнями та змаганнями. І саме наш народ і наша Церква в Англії і Шотляндії належать до тих поселень, що найкраще вив'язалися з цього завдання...

Тому то Світлий Ваш Ювілей спонукує... до щирого благодарення за великі досягнення на церковному, громадському, зокрема і на політичному полі, одного з найсильніших наших поселень в Європі.

Сьогодні мусимо щиро признати, що ці великі досягнення на громадсько-культурному і політичному полі нашого зорганізованого життя у цій зичливій країні нашого скитальського поселення завдячуємо, головню, відданий, жертвенній і творчій півстолітній діяльності нашого Союзу та всім іншим нашим Установам і Організаціям, яким він дав почин.

Наш теперішній Голова Союзу, д-р. Любомир Мазур, у своїй вичерпній статті про цю многогранну діяльність, уміщений у цьогорічному «Календарці Українця», висловив і потвердив для нас усіх таку важливу думку, щоб «СУБ на порозі святкування свого Золотого Ювілею... видав книжкову історію СУБ, яка б не тільки всебічно описувала й характеризувала діяльність СУБ, але яка стала б настільним довідником про життя зорганізованої української громадськості у Великій Британії».

Для більшої заохоти, щоб цей намір щасливо та успішно зреалізувати, я передаю для Бібліотеки СУБ і Музею ім. Т. Шевченка в Лондоні цю недавно видану в Австралії інформаційну книжку «Українці в світі», з моєю пожертвою на фонд цього корисного видання.

Дозвольте закінчити закличними словами нашого Галицького Пробудника — Отця Маркіяна Шашкевича:

«Разом, разом, хто сил має,
Гонить з Русі мряки тьмаві;
Зависть хай Вас не спиняє, —
Разом к світлу, други жваві!»

Зліва направо — Преосв. Владика Михаїл Кучмяк, ЧНІ, дружина посла України п-ні Наталя, промовляє посол, академік Сергій Комісаренко.

ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО ІНЖ. ВАСИЛЯ ОЛЕСЬКІВА

Преосвященні Владики,
Ваша Ексселенціє,
Всечесніші Отці,
Достойні Гості,
Шановні і Дорогі Члени
Союзу Українців у Великій Британії!

Від імені трьох нас присутніх сьогодні учасників Основуючих Загальних Зборів Союзу Українців у Великій Британії, що відбулись 50 років тому — хор. Михайла Ткачука, п. Петра Савківа — я маю велику честь привітати Вас усіх на цьому врочистому ювілейному зібранні відзначення тієї історичної події, яка започаткувала організоване життя української громади у Великій Британії. Одночасно сердечно вітаю СУБ із його Золотим Ювілеєм від імені Дирекції Української Інформаційної Служби, Релігійного Товариства Св. Софія, Філії Українського Католицького Університету і Музею визвольної боротьби ім. Степана Бандери та бажаю успішного проведення сьогоднішньої врочистості.

Линучи думками в ті далекі вже часи, коли ті з нас, що перейшли страхіття війни й небезпеку насильного вивозу до Советського Союзу після її закінчення, зібралися разом в Едінбурзі на Йорданські Свята і створили свою українську організацію, одночасно пережили одні з кращих хвилин свого життя на чужині. Перші основуючі Збори СУБ глибоко закарбувалися в пам'яті учасників як переломовий момент у нашому житті, бо ми знову відчули нашу силу і наше призначення, визначене у Статуті і резолюціях основуючих Зборів. Україна й український народ на Рідних Землях, та невелика на той час українська громада у Великій Британії, були в центрі уваги Зборів, що були поблагословлені священослужителями Української Греко-Католицької і Православної Церков. З Богом, з великою любов'ю до всього рідного і з глибокою вірою у слушність наших змагань розпочато довгий 50-літній період організованого життя і праці української громади у Великій Британії.

У двох наступних роках у ряди СУБ влилися тисячі українських біженців, що прибули з Німеччини й інших країн Західної Європи, а теж і вояки І Дивізії УНА, які прибули з Італії і остаточно завершили організаційну структуру СУБ, яка існує до сьогоднішнього дня. Переважна більшість прибулих українців визнали ідейно-програмові й організаційні положення СУБ за правильні, і понад 27 тисяч осіб (біля 90%) стали членами СУБ. Такого великого підйому, активності й організованості, як це було в нас у ті роки, не пережила, мабуть, ніяка інша українська громада в діаспорі.

Годиться коротко накреслити головніші шляхи, якими досі йшов СУБ, а з ним і вся українська громада в цій країні, а теж ці рушійні сили і чинники, які держать нас у постійній активності такі довгі роки.

Нашими незмінними дороговказами була глибока свідомість, що ми є частиною великого українського народу, який перебував тоді у тяжкому

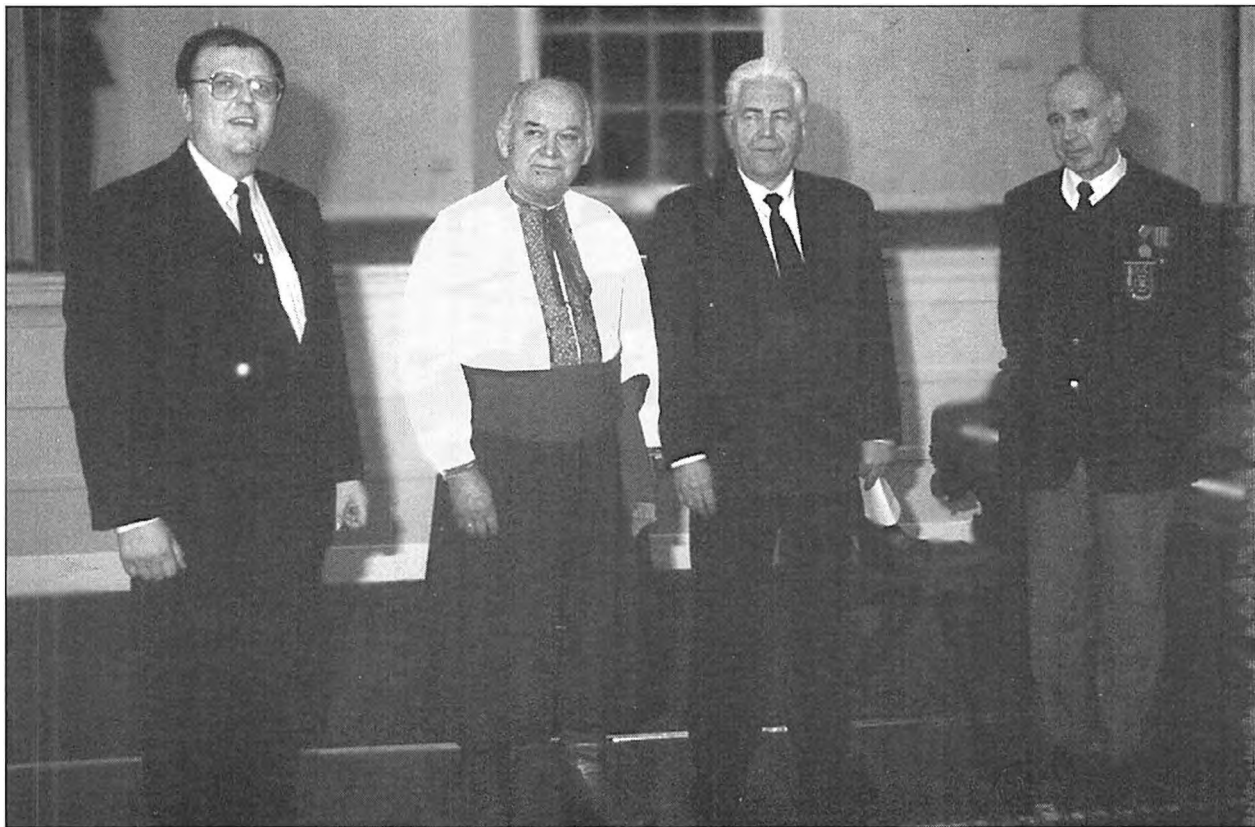
Голова Союзу Українців у Великій Британії д-р Любомир Мазур висловлює на тлі репрезентативних мистецьких ансамблів СУБ — хору «Гомін» і танцювального ансамблю «Орлик» — подяку виконавцям святкової мистецької частини Золото-ювілейної Зустрічі, як теж достойним гостям і всім учасникам цієї Зустрічі в Едінбурзі, 20 січня 1996 року.

підневільному становищі та провадив затяжну боротьбу за волю і державну незалежність. Ми були свідомі, що найкращу допомогу своєму народові можемо надати тоді, коли будемо діяти організовано і планоно на близьку і дальшу мету. Тому розбудова нашого організованого життя постійно відбувалася у двох напрямках — кожночасної допомоги українському народові в його боротьбі і найкращого забезпечення духових, культурних і побутових потреб української громади в цій країні.

Вже у перших роках нав'язано контакти з різними державними, політичними, науковими й культурними колами з метою представити їм у всій ширині українську програму, з якою вони досі були мало обізнані. З допомогою англомовних видань інформаційного і наукового характеру, через Англо-Українське Товариство, Лігу Європейської Свободи (Джон Стюарт — голова), міжнародні конференції АБН, Європейської Ради Свободи, через Британсько-українську групу в парламенті, а також численні виступи українських мистецьких ансамблів (головно хору «Гомін», танцювального ансамблю «Орлик») перед британцями не тільки поширено знання про Україну серед широких кіл місцевого населення, але й здобуто багато приятелів. Масові демонстраційні акції в обороні прав українського народу й українських політичних в'язнів протягом останніх трьох десятиліть перед відновленням незалежності України мали широкий відгук у засобах масової інформації, що мобілізувало ще більше приятелів України серед чужинців, особливо британців. Тому не дивно, що коли український народ відновив свою незалежну державу в 1991 році, Велика Британія одна із перших західних держав визнала її і нав'язала з нею дипломатичні зв'язки.

По лінії внутрішньої розбудови і діяльності СУБ головну увагу звернено на те, щоб засягом своєї роботи охопити всіх українців різного віку, незалежно від їхніх політичних переконань чи віровизнання, та щоб забезпечити їхні духові, культурні і побутові потреби. Через це СУБ став масовою центральною суспільно-громадською українською організацією соборницького характеру, в якій кожен член має однакові права й обов'язки. І хоч з плином часу життя висувало особливі потреби окремих груп людей, і з тою метою були утворені різні додаткові установи й організації, то СУБ, як матірня установа, залишився центральною організацією, яка у тісній співпраці з більшістю тих установ і організацій координує все організоване життя українців у цій країні. Системою СУБ, при тісній співпраці братніх установ, охоплено згодом всі важливіші ділянки суспільного життя — почавши від дитячих садочків, потім Школи українознавства, молодечі організації (СУМ, Пласт) і їхні виховні табори, через плекання народнього мистецтва, видавничу, культурно-освітню, наукову, допомогову діяльність, аж до опіки хворими і пенсіонерами. Така всестороння діяльність установи в еміграційній діяльності — це унікальне явище, через що СУБ належить до найкращих українських установ у цілій діаспорі. Для всіх нас, а особливо для молодого покоління, це була наша мініатюрна Україна.

Разом з українським національним життям розвивалося також релігійно-церковне у повній гармонії і взаємній співпраці. «Єдність Церкви і народу» — гасло, що його ми почули з уст Патріярха Йосифа у 1970 році,

Зліва направо: Голова СУБ д-р Любомир Мазур і учасники Основуючих Зборів Союзу Українців у Великій Британії в Едінбурзі в 1946 році — п. Петро Савків, інж. Василь Олеськів і хор. Михайло Ткачук.

було на практиці стосоване нами від самих початків нашого перебування в цій країні по відношенню до обох наших християнських Церков — УАПЦ і УГКЦ. Визнаючи найвищі авторитети в наших обох Церквах, СУБ надає їм повну підтримку в їхній пастирській праці серед українців.

Останні кілька років принесли великі зміни в житті українського народу на Батьківщині і в житті окремих громад у діаспорі. З відновленням незалежності України в 1991 році, що було нашою метою і мрією, змінились докорінно засяг і характер завдань діяпорних громад щодо України і до українського народу. Ці нові завдання ще досьогодні не є повністю устійнені та зрозумілі, часто через брак ділового діалогу між українськими державними чинниками і проводами українських громад у діаспорі. Але певним є, що під цю пору Україна, український народ на Батьківщині й українські спільноти в діаспорі потребують взаємної допомоги і співпраці між собою, щоб чимскоріше українська держава повністю устатбувалась, і щоб українські громади на чужині одержали новий стимул з Рідних Земель для дальшого організованого і повноцінного життя. Знайдення спільної платформи такої взаємовигідної співпраці між українським народом на Батьківщині і кількомільйонною українською спільнотою на чужині є невідкладним завданням сьогодення.

Союз Українців у Великій Британії пройшов свій довгий 50-річний шлях у служінні українському народові у тяжкі часи його поневолення в роки ставання до державного життя, а також у служінні своїм членам і всій українській спільноті у Великій Британії. Відзначаючи Золотий Ювілей Союзу, згадаймо теплим словом і віддаймо поклін усім тим нашим подругам і друзям, які спільно з нами трудилися на національній ниві як члени СУБ та відійшли у вічність.

На порозі нового, покищо невідомого 50-річчя, побажаймо Союзові Українців у Великій Британії та його керівним органам і всім членам знайти розумні розв'язки нових проблем, що їх висуватиме життя, і успішно продовжувати всебічну діяльність для добра української громади у Великій Британії і для добра всього українського народу.

Щастя нам Боже!

Слава Україні!

«Культура — це сила, більша за всі війська і матеріяльні багатства. бо культура все творить. Зовні культура виявляється в багатьох формах, насамперед у красі духовній і фізичній, у здібності відчувати красу і цінити її, в потязі плекати її, в чистоті фізичній і моральній ... Заминування українців красою, давня моральна чистота, християнська сердечність, доброта, співучасть, розум і вроджений хист до творчости — одним словом, українська культура завжди викликала у москвина невгамовану жадобу **нищити** все українське».

Павло Штена. «Московство», стор. 162.

*Література, мистецтво**Роман ЗАВАДОВИЧ***ДВА ВОСКРЕСІННЯ**

Гомонить воскресний дзвін
Попід синій небосклін:
Гей, чи чули ви, народи?
Я голошу вам про день
Двох пресвітлих Воскресень:
Сердець наших і природи.

Силою святих чудес
З гробу Божий Син воскрес,
Щоб рід людський відкупити,
Пролив свою святу кров
І смерть смертю поборов,
Щоб ми могли вічно жити.

Хоч в вертепі світ узрів
Серед вбогих пастирів,
Висший став, як царські трони,
Хоч не лицар ні борець,
Став князем усіх сердець,
Хоч не носить Він корони.

Він несе спасення нам,
Всепрощення ворогам
І потіху всему світу,
А землі на вільну скрань
Накидає срібну ткани
Весняного вишнецвіту.

Гомонить воскресний дзвін
Попід синій небосклін
І пестить могили в полі,
А борці під цвіттям сплять
І солодкі думи снять
Про майбутнє свято Волі.

Лариса МУРОВИЧ

ІНВОКАЦІЯ ДО ВЕСНИ

Весно, княжно ясногозора,
На негоду не зважай,
Навіть як війни потвора
Нив спалила б урожай.

Не сумуй, чутлива панно,
Як зірки твоїх очиць
Враз прострелив би нежданно
Рій гранатних блискавиць.

Бо залишиться тобі ще
Зір духовний, вічний зір, —
Ним перейдеш бойовище
Аж до гір, Карпатських гір.

По дорозі, між травою
Ти побачиш ворогів,
Що лягли сторч головою
Від повстанських куль-вогнів.

А як дійдеш до загону,
Що спішить в нові бої,
Вирізьби щит-охорону
На щиті ж — зірок рої.

Хай зірки прояснять ночі
В темних хащах і ярах
Та й подвоять воїв очі
В затяжних боях.

Хай твій щит — отруйні стрільна —
Завертає ворогам, —
Будь, лишившись в горах вільна,
Вартовою волі там!

1973

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

ЖМУТОК НОВИХ ПЕРЕКЛАДІВ

(з англійської)

Роберт БЕРНС

Пилявий мірошник
Весь запорошивсь;
З кожної зернини
Добре він наживсь.
Пилява одежа,
Барви в порошні;
Пилявий цілунок
Мельник дав мені.

Пилявий мірошник
В пиляві муки,
І мене він пестить
Й насипа мішки.
Насипа чували,
Ставить на рядні.
Свитку дасть за нього
Не шкода б мені.

Роберт ФРОСТ

ЗУПИНКА НА УЗЛІСІ СНІЖНОГО ВЕЧОРА

Цей ліс я впізнаю таки:
В селі — господар. Невтямки
Йому, що став я і дивлюсь,
Як снігом накрива гілки.

Конячці дивно: чом забрів
Далеко від сільських дворів,
Де хащі і замерзлий став,
У найтемніший з вечорів.

Питає збрусю: «дзінь-дзінь» —
Чи це не помилка? — мій кінь.
Єдиний інший звук навкіл —
То снігопаду шелестінь.

Та гарну й темну глушину
Для обітниці промину.
Все далі й далі — нім засну,
Все далі й далі — нім засну...

Переклав 30.XII. 1995

Вільям БЛЕЙК

Приповідки

Хтось жайвору крило підбив —
І херувимський мовкне спів.

Як б'ють коня, щоб борше йшов,
Кричить до неба людська кров.

Здох на порозі пес газди —
Цього ж і для держави жди.

Коли воркують голубки,
Б'ють ціле пекло дрижаки.

Як садять в клітку королька*,
То навіть небо біль стиска.

Пса в жебрака, ката вдови
Кормить — погладшаєте й ви...

Хто уночі, хто в ранню рань
Народжується для страждань;
Хто в ранню рань, а хто вночі
Приходять щастя ковачі;
Для когось радість — звична річ,
А іншим — несвітання ніч.

* Корольок — маленька пташка з червоною або жовтою голівкою.

ДВА ЛИСТИ ТАРАСА МЕЛЬНИЧУКА ДО ДМИТРА ГРИНЬКІВА

Від Редакції журналу «ВЛШ»:

В грудневому числі «Визвольного Шляху» за 1995 рік ми надрукували по-смертні спогади, присвячені св. п. Тарасові Мельничуку, визначному українському поетові, а при цьому і його поему-коляду «Різдвяр». Цей розділ ми закінчили словами «Далі буде». Це робимо в цьому числі двома листами Покійного Поета з березня 1986 року, якими й завершуємо силуетку славного Борця за волю і державність України.

Лист 1

Прошу відправити цього листа
на адресу: м. Коломия
вул. Галана, дім 36а, КВ. 4,
Гриньківу Дмитру Дмитровичу

5 березня, 1986 р.
с. Підмихайлівці
Рогатинського р-ну
Івано-Франківської обл.
Облпсихлікарня № 3, відділ 4.

Здоров, Дім Дімич!

Дант узяв мене в 10-е коло.

Вчора, 4-го, забрано мене з ліжка і участковий Боечко Федір Іванович (капітан) та його пуцер старлей. Мотивації — ніякої! «Тебе хоче бачити начальник Косівського РВМ!» Насправді — прибуксував до горезвісного абортсмена (в минулому) нарколога Лукашка. Лукашко ні словом мене не питав, щось там, потираючи задоволено руки, «накатав» — і попер мене міліцейський «бобик» сюди «на лікування». Причини я не знав. Аж тут під час «реєстрації» в приймальні капітан зволили сказати, що це «луна» Одеси. Словом, Одесса аукнула — франковск откликнулся; «бистро, четко — в ритме в мішку».

А психлікарня — це психлікарня: цей заклад ні в кого, — і в мене теж, — не викликає особливого захоплення. Значить, мало того, що в Одесі мені (по клявзулі пенсіонерів-маразматиків) два капітани вибили останні зуби і два тижні холодом і голодом морили! Мало! Ніде лежачого не б'ють, а тут, бачиш, інша мораль. Вища! Бий, поки не здохне, — і лупи шкіру, поки тепла! Та це «емоції», «сантименти», «лірика». А факт залишається фактом: мене запроторено до психіатрички! А вдома — хвора мати.

Той тиждень (а всього тиждень, як я приїхав з Одеси!) ще не встиг не те, що випити чи порушити громадський порядок, але і в село не встиг появитися; той тиждень мати була прикута до ліжка, не вставала; я також грипував, але хоч старався про дрова та козу й інший дріб'язок годував. Раптом — як грім на Різдво, як сніг на голову (у Петрівку), як половик на курку!

І це замість того, щоб допомогти знайти роботу! «Весело, весело...» Василя, брата «скора» (невідкладна) допомога три рази рятувала, а Мариня — жінка його два тижні лежить у лікарні. Отже, мати — залишена напризволяще. Я капітанові та й Лукашкові старався пояснити, втовкмачити, що їх «високо гуманний» акт — невчасний. Просив дозволу зняти з мене експертизу, або дати «ауденцію» з начальником міліції. «Но, увь! Мой голос — тоньше писка». «Мой голос — голос попиющего в пустыне». По-руськи это говорят: «без меня — меня женили!» Капітан знизує плечима: «Я що? Директива зверху». Отже: жест Нерона — і прощай глядіятора! Словом, спектакль продовжується. «Хлеба и зрелищ!» — орет толпа. И то и другое — есть!» І це замість того, щоб направити мене в «людську» лікарню. Адже в «божевільні» напевно не до моїх випадань кишки — з болями і кров'ю, не до моєї виразки дванадцятипечної (а таке заключення один раз було дано мені). А те, що в мене задуха, що мене сюди з температурою, що мої ревмокардити і склеротико-астмочки мене неодноразово ставили на грані смерті — це, мабуть, теж тут не «по адресу». Кому в голові, що «Пилип не туди влип». Я «радив», «пропонував» власть імущим: змініть пластинку, знайдіть іншого «козла отпущения», досить мене маринувати, бо й так ледве дихаю. Але де там! Загруз пазурець — всій пташці кінець! Та годі про це. Як буде нагода і хтось захоче до мене приїхати, то побачення дають кожен день.

Що мені треба. Мило, гребінець, ручку, папір, конверти. Побачення дають до 6-тої вечора. Їхати поїздом до Джурова (кажуть, що і тут є таке село!). Автобуси — ходять часто. Біда, що трохи далеко. Прихопіть читиво (може «Всесвіт»).

Здоровлю всіх!

Тарас

Пиши (пишіть! І зразу же пришліть паперу) — ще раз нагадую адресу: Рогатинський р-н, с. Підмихайлівці, Облпсихлікарня № 2, відділ № 4, Мельничук Тарас Юр.

P.S. Здоровлю з Днем Весни, з Днем Жінки Галю і Галю, Галину Петрівну, Марічку, Стефу, Лену і Светку. Щастя Вам доле! А нашому жіноцтву — краси від роси, сили від калини і Верховини.

Лист 2

6 березня, 1986 р.

с. Підмихайлівці Рогатинського р-ну,
Обласна психлікарня № 2

Здоров, Дмитре!

Оце мені весняний сюрприз — божевілля! Виноградно так на душі. Конкретно. Приїхав участковий ще з одним малиново-кашкетним ісправником і забрали з ліжка. Тільки тут я дізнався, що Одеса післала чорного птаха у Франківськ, а Франківськ кивнув Косову — і чорний ворон тут як тут. Рятівники! Як же! Дві кари за одну вину (якої я не свідомий!). Так чи інакше, а не одну нічку і не одну годиночку доведеться переночувати в дурдомі. Хоч — не-хоч зсутулишся, згорбишся, опустяться і плечі (не

кажучи вже про вуха) — годують кепсько! Дуже кепсько! Мабуть, так і треба. Щоб — жити, або гнити! Вибору нема! Бо це всюдисущий сатана! (Поки не заженуть в гріб — не відчепляться від мене). І хмарно мені. І навіть красива як сонце пані Татчер — зовсім не світить мені, — ха-ха-ха. Отака-то «візія», отака-то доля — торба, що котиться з горба, а в тій торбі не хліб — здохлий піп. Хліба — 350 грам — 3 кусники?! На добу, горбата гербата, лягава-кава і щедрий жест: у молочній киселиці — по три крупинці. Тур-бо-та про лю-ди-ну! Кольорово! Кольоро-о-во! А на кольоровому тлі — темною плямою людина. Увічнити цю картину! ...А для цих — я негатив, не вартий уваги — об'єкт-суб'єкт. Таких тут по 1000 в лікарні. Ми — поза кадрами. А держава — не дійна корова, і таким цяцям, як ми, міністерство охорони здоров'я «наказало» від 1985 року — 350 добових грамів хліба. Ефективно! І правильно! Дурень — не лев: нічого обжиратись! Його сюди привезли не жерти, а провітрювати дурну голову. Отакий-то факт, такий виноград! Ясна річ: дурдом — не шлюб, не весілля! ... А сонце?! В сміттярку і на сміття! І життя, — і життя — не сміття! Так було в 20, так було в 30, так в сорок, так... А струмки дзюркочуть!

...Скільки я тут буду — не знаю: мені не сказали. Але деякі хлопці вже по рокові й більше тут. Отакі мої «школярські» справи.

Здоровлю — Тарас.

О. МАКОВИЙ

ПАМ'ЯТНИК ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ

Ой там, недалеко собору Софії,
залізна стоїть огорожа,
а в тій огорожі пам'ятник події,
що нас звела на бездорожжя.

Там камінь стоїть у пової сповитий,
На камені кінь розгулявся,
на сьому коні наш Хмельницький сердитий,
що різблярем в руки попався.

Дали йому злющу бронзову коняку,
на скелю якусь посадили
і тином залізним, немов розбишаку,
від народу відгородили.

І нині Богдан аж поник головою,
що так його скривдив «ваятель»,
на північ показує все булавою,
де жив сей його неприятель.

За всю Україну, сім'ю безталанну,
дістати коняку скажену,
під ноги нетесану скелю погану
і пашу довкола зелену...

Дививсь я на нього з переду і з боку,
задумував пакість зробити,
збирався вже лізти на скелю високу,
простягнену руку відбити
і лайку сказати таку Богданові,
якої не чув від нікого,
та в тім сам Хмельницький, насупивши брови,
промовив з коня вороного:
«Редактор! Май розум! Не лайся, мій сину!
Зробив я, щоправда, дурницю,
та вже мене лають за те без упину, —
хто хоче, плете небилицю.
Шевченко сварив... ну, він міг, я не кажу,
але-ж як сварила дрібнота!

Що-ж я вам сьогодні на злидні пораджу?
Одна тільки рада: робота!
А дальше не знаю; я, бачиш, порожній,
ні серця у мене, ні мозку;
скучаю на скелі,
як стовпник побожний, —
не лайся, от дай папіроску!...»

І жаль мені стало, що гетьман так просить,
ото доборовся! — гадаю,
зітхаю і плачу, беру папіроску
і геть на коня викидаю.

«Кури, мій Богдане, кури покрийому,
хоч злі папіроси російські.
От якби був знав, то привіз би був з дому
чудові цигари австрійські.

Щоправда, то вовка з ягнятем не зв'яжеш
і кепсько ти радиш по шкоді;
«волим під царя православного» — кажеш...
Волим, не волим — та вже годі...
От я тобі скажу словечко, Богдане:
«Хоч як ти на північ показуй,
то в сторону сю українець не гляне —
і нам ти тепер не розкажуй!...»

Сергій ЖУК

ПЕРШЕ ТРАВНЯ

А що, Богдане,
мостивий пане,
Дождався шани
від тих, кому свій край
підніс в дарунок?

Юдин поцілунок
Україну
Шляхом тернистим на Голгофі звів,
І кат
по слову супостата
Уже веде тебе на страту...
Вона бліда стоїть біля хреста
до ніг припала скорбна тінь густа...

А гей, Богдане,
може, глянеш
На смертні рани,
на землю рідну,
кровію политу,
Пошарпаную святу
у багнюці
І шаблю здіймеш
у руці.
Тепер
ганчіркою повитий
стоїш, як лаврами покритий*
Герой..., в край кона
рабом в ярмі,
І люди тихо, тихо йдуть
на смерть... німі.

Київ, 2.V.34.

* Коментар автора вірша: «Після ухвали совітської влади зняти монумент Хмельницькому з Софіївського майдану під час параду Червоної армії 1 травня 1934 р. пам'ятник було завішено полотнами.

КРІЗЬ ПРИЗМУ ВІРШІВ ДВОХ ПОЕТІВ

Вірші, пов'язані з іменем Богдана Хмельницького двох різних поетів, написані в різний час, але суголосні у своєму осудливому сенсі до постаті видатного гетьмана, а точніше до того результату, до якого призвела наш народ Переяславська рада. Звичайно, кожен із поетів мав право висловити

те, що він думав. Але цими оцінками не вичерпується характеристика та ролі Б. Хмельницького в історії України, який, незважаючи ні на що, займав в ній визначне місце.

Цікаво, що ці вірші не могли побачити світ у так званих советських виданнях: вірш О. Маковей не зміг увійти в жодне з видань його творів, навіть до двотомника, який видала «Наукова думка» в 1990 р. До речі, він був написаний унаслідок нелегальної поїздки поета до Києва 1897 р., увійшов до його збірки, опублікованої того ж року в Чернівцях і перевиданої 1917 р. в Києві. Вірш С. Жука, доля якого нам невідома, написаний тоді, коли зважаючи на советську цензуру, не міг бути надрукований. Знайшов я його серед матеріялів Музею-архіву визвольної боротьби України, які лише недавно стали доступні широким колам громадськості.

Дуже добре, що в наш час є змога об'єктивно висвітлювати складні сторінки нашої історії, відкидаючи пізні перекручення та фальшування, утверджуючи — як найвищий принцип — правдиве відтворення минулого.

Федір Погребенник

(За журналом «Київська старовина»)

«В історіографії існують діаметрально протилежні думки щодо характеру українсько-російського об'єднання. П. Куліш, Г. Карпов, В. Мякотін, їх епігони в російській історіографії, а пізніше офіційна радянська історична наука, заперечували договірні принципи акту 1654 р. Натомість М. Костомаров, П. Шафранов, М. Грушевський, А. Яковлів, М. Василенко, Б. Нольде, І. Розенфельд та інші історики й правники наголошували, що, незважаючи на специфіку заключних документів українсько-московських переговорів (що мали вигляд «прошення» Війська Запорозького та царського «пожалування» на нього), акт 1654 р. необхідно розглядати як договір двох рівноправних контрагентів. Наявні документи свідчать про договірний характер українсько-російського об'єднання. Причому навіть у найзагрозливіші для Української держави моменти гетьманський уряд не ставив питання про безумовне входження українських земель під скіперт Романових — завжди йшлося лише про певні умови, статті, на яких мав би ґрунтуватися цей міждержавний союз. Зокрема, після Берестейської трагедії Хмельницький у розмові з назаретським митрополитом Гавриїлом (котрий виступав посередником у зносинах гетьмана з Москвою) зазначив: «Дадим на себя договорное письмо за руками з большим утверждением...». («Воссоединение Украины с Россией», т. 3, ст. 121-122).

В. М. Горобець: «Московська політика Богдана Хмельницького: дипломатична риторика та політична практика», «Український історичний журнал», ч. 4/95, 50-51.

Наука, досліді

Людмила КОНОТОП

ПРОБЛЕМА ЖИТТЯ ТА СМЕРТИ В ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ

(Продовження, 4)

Розділ II. Людська суб'єктивність як ґрунт для дослідження проблем життя та смерти

Аналіза проблем життя та смерти буде неповною, якщо не розглянути проблеми духовости-духовности, виникнення того компоненту, який утворює суто людське в людині. Питання про сенс буття, про сфери людської душі, про індивідуальну долю — це питання, без дослідження яких усвідомлене буття перетворюється на звичайне існування.

На жаль, філософська література не дає визначення понять «дух», «духовість», «духовність», «внутрішній світ людини», «суб'єктивність». Термін «душа» ототожнюється з «психікою»¹. Це можна пояснити реальними обставинами духовного життя в Україні на протязі семи десятиліть, коли нікого, в межах офіційної науки, не цікавило поняття самоцінності індивідуального начала.

Ставлення до окремої людини та її життя мало нігілістичний характер: людина не могла бути причетною до істини, її існування визначалось в термінах «одиночного» і «загального» та їх взаємозв'язку. Це «обоження» колективу викликало моральні та духовні страждання не тільки людини, яка втратила будь-які можливості для незалежності, самостійності, але й спільноти в цілому. Сьогодні стали очевидними негативні наслідки подібного підходу до принципу автономії особи. Не можна шанувати працю, надбання культури взагалі, не шануючи її творців. Особа — це одиничне і навіть не особливе утворення, особа — монадне утворення, тому що вона репрезентує весь Всесвіт, який у стислому вигляді знаходиться в межах конкретної особистості. Здатність репрезентувати свій час, свій народ, національну культуру, спільноту має кожна людина, хоча реалізація цієї здатності залежить від міри конституювання людини, її духовного розвитку. Лозунг «колективного», «соборного» відійшов разом з системою «комуністичної справедливості» і був витіснений принципом розуміння особи як монади, як репрезентацію спільноти особою.

Порушення рівноваги між природою і розвитком спільноти, між соціально важливим і соціально існуючим, трансформація людського життя з вищого дарунку в засіб — це безмежна драматизація проблеми життя людини, її місця в Універсумі. З цього приводу А. Камю, відомий французький письменник та філософ-екзистенціаліст писав: «Позбав-

¹ В. Г. Федотова. «Душевное и духовное». «Философские науки», 1988, № 7, ст. 50.

лені посередників, вигнані з прекрасного світу природи, ми знов опинились у світі Старого Завіту, затиснуті між царством жорстоких фараонів і невмолимыми небесами»².

Після багатьох років тоталітарного режиму сучасна Україна усвідомлює той факт, що саме тепер спільноті необхідні ініціативні, духово розвинуті люди, які здатні брати на себе відповідальність, приймати самостійні рішення, що є неможливим без розуміння людини, її внутрішнього світу, без поваги до неї, без визнання її автономії та самоцінності.

Але усвідомлюється й інше. В своєму егоїзмі, жадобі взяти якомога більше від інших, людина наробила вже багато негативного. Настрій, який з'являється на протесті проти зовнішніх форм авторитаризму, зовнішніх форм соціального примушення, може й не вивести самого протестуючого за межі авторитарної свідомості. В цьому випадку стає можливим прояв людини, позбавленої почуття міри, стає можливим самоствердження рабської свідомості людини, яка ще не знайшла свободи, а лише отримала деякі демократичні вільності.

Великим завданням сучасності є формування людського в людині, її світогляду, подолання розриву між «Я» та іншою людиною, між «Я» та Світом.

Як підкреслює Г. С. Батіщев, «людина не може самовизначитися, коли вона перетворює грубі способи об'єктивного впливу, які застосовувались до неї з-зовні, — в способи свого активного впливу ззовні...»³.

Тільки тоді, коли людина виростає на ґрунті абсолютних вищих цінностей, на ґрунті культури спільноти, і коли вона самовизначається в цій системі цінностей, вона знаходить себе, знаходить можливість розібратися в складних соціальних, економічних, політичних, культурних подіях і проблемах сучасності.

Але, на думку В. Г. Дилігентського, і в сучасності залишається вплив методологічної традиції, «відверто або імпліцитно заперечуючої самостійну роль індивіда в детермінації соціальних явищ і процесів. В межах цієї традиції все соціально важливе в свідомості і поведінці індивіда, його інтелектуальне і практичне ставлення до суспільної дійсності з'являється як цілком детерміноване загальними умовами буття і завдане тій чи іншій групі зразками групової свідомості; на долю ж власного достатку індивіда, його автономної діяльності і «внутрішнього світу» залишаються лише випадання зі сфери соціально-типічного унікальні індивідуальні особливості»⁴. Не важко помітити, що логічним завершенням такого соціологічного редукціонізму є образ «людини-гвинтика».

Проблема подолання різноманітних типів редукціонізму (не тільки соціологічного, але й психологічного, культурно-антропологічного та ін.), зведення людини до її функцій та ролі, є дуже актуальною. Ця

² А. Камю. «Бунтующий человек». М., 1990, ст. 332. Ставлення А. Камю до цих проблем цікаво розглядається в праці, яка присвячена аналізу його творчості: G. Cruickshank. «Albert Camus and the Literature of Revolt». Oxford Univ. Press, New York, 1960, p. 250.

³ «Материалы заседания Круглого стола». «Вопросы философии», 1990, № 7, ст. 15.

⁴ В. Г. Дилігентский. «К защите человеческой индивидуальности». «Вопросы философии», 1990, № 3, ст. 37.

проблема вирішується в суто філософському осмисленні феномену людини, виділенням філософського аспекту вивчення «внутрішнього світу» людини, в якому багатообразність і унікальність особи не розчинялися б в абсолютному універсалізмі.

І. В. Ватін уважає, що філософія має свій власний предмет у дослідженні «внутрішнього світу», розуміючи при цьому людську особу не тільки в її зовнішньому, але і внутрішньому пляні, який має свій специфічний предмет дослідження, і який він визначає терміном «людська суб'єктивність»⁵. Змістом цього терміну є цілісність, яка виникає та існує у ставленні до іншої людини, до спільноти, історії, світу, до самої себе. На наш погляд, без розгляду цієї проблеми неможливо зрозуміти проблему людського життя як індивідуального буття людини в Світі, як осмисленого буття.

Феномен суб'єктивності випадає з природного ряду речей, він позбавлений характеристик простору, тому що це не «річ», не «предмет» як такий, а процес. Але в той же час це такий процес, який відрізняється від усіх інших процесів: це рух в усій його внутрішній суперечливості, із «занепокоєнням всередині себе» (Гегель), який замкнений на себе, — саме цією замкнутістю, «для — себе — буттям», воно відкрите назустріч Світові, «живе» не в ньому, а ним, Світом.

«Для суб'єктивності неможливо вказати сукупність породжуючих її зовнішніх причин, умов і обставин, тому що її природа і специфічна відмінність саме в ставленні до зовнішнього, в «самоспричиненні» і «самообумовленості»⁶, — пише В. Іванов.

Відносини між людиною і спільнотою, між людиною і універсумом набагато складніші, ніж відносини між одиничним і всезагальним, між частиною і цілим, між індивідуальним і всезагальним. Всезагальність людини спрямована не стільки у зовнішнє, скільки всередину. Вона виявляє себе не тільки в підкоренні всього зовнішнього собі, а в універсальності, в своїй здатності бути всім, вмінням долати межі своєї власної кінцевості, стати «понад».

Найбільш адекватний вираз такі відносини знаходять у термінах відносин між «всезагальним» і «індивідуально всезагальним» (людська суб'єктивність).

Складність визначення суб'єктивності на теоретико-понятійній мові, яка примушена об'єктувати свій предмет, впливає з принципової неспроможності до об'єктивності. Розуміння суб'єктивності виходить на рівень спілкування. Відомий дослідник проблем культури, М. М. Бахтін підкреслює можливість проникнення до сфери людської суб'єктивності тільки в діалозі, безпосередньому спілкуванні людини з людиною: «Пізнання речі і пізнання людини. Їх необхідно характеризувати як межі: чиста мертва річ, яка має тільки зовнішність, існує тільки для іншого... Така річ може бути тільки предметом практичної зацікавленості. Друга

⁵ І. В. Ватін. «Человеческая субъективность». Ростов-на-Дону, 1984, ст. 9. (Далі І. В. Ватін. «Человеческая субъективность»).

⁶ В. П. Иванов. «Человеческая деятельность», ст. 87.

межа... діалог, запитування, молитва. Тут є внутрішнє ядро, яке не можна поглинути, використати, де зберігається завжди дистанція, в ставленні до якого можлива тільки чиста бескорисливість: відкриваючись для іншого, воно завжди залишається і для себе...»⁷.

Якою буває людина? Яким є її внутрішній світ, як вона розуміє життя? Яким є її ставлення до інших людей, Бога, Світу?

На ці питання в різні часи були різні відповіді. Гегель писав: «Людина є цілий світ уявлень, похований в ночі „я“»⁸.

«В порівнянні з предметним буттям, яке нібито цілком захоплює нашу свідомість і предстает нібито єдиним прикладом справжнього (обґрунтованого, міцного), непереборно „об’єктивного“ буття, внутрішній світ здається нам сферою „суб’єктивного“ — сферою всього несправжнього, нібито уявного, подібного до світу сновидінь та ілюзій — одним словом, протилежністю справжнього буття або „об’єктивного“»⁹, — писав С. Л. Франк.

Ідеться про один і той же світ — світ людської суб’єктивності.

Найбільш близьке до терміну «суб’єктивність» — це поняття «суб’єктивне», яке розглядається як парна категорія до поняття «об’єктивне». Якщо йти шляхом аналогії, то може здатися, що якийсь світло проллє на поняття «суб’єктивність» поняття «об’єктивність», яке здається протилежним йому. Але тоді «суб’єктивність» набуває характеристик несправжнього, уявного, чогось такого, що потребує подолання. В такому випадку і словопоєднання «світ людської суб’єктивності», «суб’єктивний світ людини» буде мати саме такий характер. Але проти подібного розуміння повстає наш власний досвід безпосередньо пережитого «внутрішнього буття» як реальності, що не викликає жодних сумнівів і з якої, безперечно, складається людське життя.

Дослідженню суб’єктивності були присвячені праці І. Ватіна, Т. О. Кузьміної, В. Іванова¹⁰.

О. Г. Мисливченко підкреслює, що «жодна окрема наука, їх сукупність не мають можливості вирішувати такі проблеми, як сутність людини, її свобода, діяльність, суб’єктивність»¹¹. Те, що суб’єктивність — предмет філософського дослідження, підкреслює і В. М. Межуєв, який уважає філософські знання про людину — знаннями родового в людині. А воно, родове в людині, незалежне від психологічних, соціальних, історичних особливостей окремого індивіда, так, як воно є незалежним і від конкретно-обумовленого способу його емпіричного існування. Це —

⁷ М. М. Бахтин. «Эстетика словесного творчества». М., 1979, ст. 409-410.

⁸ Г. В. Ф. Гегель. «Энциклопедия философских наук». В 3-х тт., М., 1975, т. 1, ст. 123.

⁹ С. Л. Франк. «Непостижимое». С. Л. Франк. «Философские произведения». М., 1990, ст. 321.

¹⁰ И. В. Ватин. «Человеческая субъективность». Ростов-на-Дону, 1984; Т. А. Кузьмина. «Проблема субъекта в современной философии», М., 1979; «Человек и его бытие как проблема современной философии». «Сборник научных работ». М., 1978; В. П. Иванов. «Человеческая деятельность — познание — искусство». Киев. 1977; його ж: «Проблема субъекта и объекта в предмете и методологии эстетики» («Художественная деятельность», Сб. ст. Киев, 1980; його ж: «Понятие и статус эстетического и гносеологического субъектов», там же.

¹¹ А. Г. Мисливченко. «Человек как предмет философского познания». М., 1972, ст. 43.

знання меж людського, однією з головних ланок якого є уява про людську суб'єктивність»¹². Дослідники підкреслюють складність у визначенні суб'єктивності теоретико-понятійною мовою і у зв'язку з цим необхідність бути обережними у використанні відомих визначень суб'єктивного й об'єктивного при дослідженні суб'єктивності як особливої форми реальності людського буття.

На недостатність дослідження філософською наукою людини, її життя методами експериментальної науки вказує і І. С. Кон: «фіксує особу як об'єкт, наука тим самим перетворює її в деяке наявне буття, лишаючи... суб'єктивно-творче начало, яке філософія, етика і звичайна свідомість уважають найбільш важливим і цінним в людині»¹³. Іншими словами, зафіксувати, вимірювати, аналізувати таємницю людського життя неможливо.

Психологічні дослідження, які проводяться в межах природничого підходу, суть якого виявляється в розподілі цілого на частини і після цього їх вивченні, відрізняються від філософської аналізи цієї проблеми. Перед філософським пізнанням людська суб'єктивність виявляється як таке ціле, що не може бути редуковане ні до його «частин», ні до його «рівнів». Всі спроби розподілити шляхом аналізу суб'єктивність на частини або рівні редукують її до реальності психологічної або соціальної, тобто до її зовнішніх проявів.

Філософія має можливість розглядати людську індивідуальність, неповторність не тільки в зовнішньому, але й у внутрішньому аспектах, знаходячи у «внутрішньому світі» людини «переживанні життя», свій специфічний предмет дослідження — людську суб'єктивність як цілісність, як індивідуалізоване всезагальне. При цьому, І. Ватін відзначає, що «методи об'єктивного пізнання розроблені краще, ніж методи дослідження суб'єктивності. Ми краще підготовлені до того, щоб пояснювати зв'язок речей, ніж зрозуміти спілкування людей»¹⁴, дослідити людську суб'єктивність як ґрунт проблеми людського життя за самим способом її існування. Таке дослідження виходить за межі теорії в сферу практики безпосереднього людського спілкування.

Діяльність людини може бути різною — творчою, машиноподібною, унікальною або повторюватися з дня на день, але людина не може виконувати її, не будучи при цьому суб'єктом своєї життєдіяльності.

Рівень, на якому індивіди виступають як суб'єкти, тобто суб'єктивний — не яка-небудь відокремлена сфера. Суб'єктність є необхідним елементом будь-якої діяльності.

Моральність виникає на ґрунті діяльності людей. Саме в процесі діяльності людина починає ставитися певним часом не тільки до предметів, Природи, Світу, але й до інших людей. Ставлення — це прояв суто людського в людині. Реалізуючи своє ставлення до всього існуючого, людина й виявляє себе як людина. Людина осмислює свій зв'язок з іншими людьми, з Природою, Світом. Але діяльність не може мати ме-

¹² В. М. Межуев. «Место проблемы человека в современной философии». «Вопросы философии», 1980, № 7, ст. 103-104.

¹³ И. С. Кон. «Категория „Я“ в психологии». «Психологический журнал», 1981, № 3, ст. 34.

¹⁴ И. В. Ватин. «Человеческая субъективность». Ростов-на-Дону, 1984, ст. 10.

ханічного характеру; сама людина, її життя — це цілісність духовного та фізичного. В процесі діяльності люди спілкуються, а це спілкування є реалізацією суто людських, тобто моральних відносин.

Поза цими шарами соціальної діяльності знаходиться більш глибокий шар буття, де людина-суб'єкт не тільки персоніфікує собою спільноту, а створює саму себе і свій світ, світ свого життя. Як підкреслює Орест Зибачинський-Орлан, «людина це мікрокосмос суб'єкта, свідомості й свободи»¹⁵.

В багатьох філософських дослідженнях минулих років людина розглядається як належна до певної суспільної формації. Але подібне розуміння людини — це розуміння абстрактної людини, людини-функції, людини, сутність якої детермінована тільки соціальним простором. Людина не є персоніфікацією суспільних відносин соціальності певного типу. Людина — національно-культурний, культурно-історичний суб'єкт. В своєму житті людина діє і як об'єкт, і як суб'єкт. Процес історичного розвитку здійснюється і як рух, розвиток макроструктур, і як розвиток самої людини. Кожен з них здійснюється як розвиток органічної системи. Коли людина в своєму житті примушена діяти як об'єкт під впливом зовнішніх обставин, тоді її суб'єктивність може їй заважати. Але коли вона діє як суб'єкт, тобто самоздійснюється, в цьому випадку суб'єктивність не стає перешкодою, не виступає як засіб, а є вимогою буття.

Якщо розглядати об'єктивне як речевість, предметність саму по собі, тоді об'єктивне виступає як те, що належить саме людині, в протилежність речі. Але зведення об'єктивного-суб'єктивного до відносин типу «речеве» — «не-речеве» відштовхує нас до позицій номіналістів і вульгарних матеріялістів. Тому суб'єктивне в людині, в протилежності до речі, означає, що об'єктивне — це наявне зовнішнє, зовнішньо-предметне, протилежністю якого і буде суб'єктивне як внутрішнє. Тому суб'єктивне як внутрішнє може бути представлене відносно самостійним в людині, таким, що утворює її власний зміст. Об'єктивне не може бути віднесене до її змісту, а має зовнішньо-просторові характеристики.

Але й такого визначення недостатньо для розуміння змісту суб'єктивності, її значення в людському житті. Для того, щоб позбутися редукції, необхідно додати, що суб'єктивність протилежна речі, але не зовнішній речі, а протилежна людині як речі. «Демаркація проходить всередині самої людини. В розумінні протилежності людини самій собі міститься розуміння суб'єктивності»¹⁶. Таким чином, суб'єктивне не протистоїть об'єктивному, а воно протистоїть — об'єктивному.

Людську суб'єктивність неможливо розпізнати за діями людини в якості об'єкту. Об'єкт завжди має визначення зовнішньою до нього доцільністю, незалежно від того, якою вона є — природньою або технологічною. Всередині руху по зовнішніх цілях, суб'єктивність заважає. Суб'єктивність є впливовою тільки тоді, коли людина діє як суб'єкт (само-вільно).

¹⁵ О. Зибачинський-Орлан. «Воля до свободи». «Думки про світ, людину й абсолют». Сідней — Париж, 1988, ст. 115.

¹⁶ І. В. Ватин. «Человеческая субъективность». Ростов-на-Дону, 1984, ст. 45.

Ми маємо можливість пізнати не саму суб'єктивність, а її представленість. Гегель, аналізуючи категорію сутності, застерігає нас від можливих помилок: «Як при розгляданні природи, так і при розгляданні духовного світу дуже важливо належним чином зрозуміти характер відносин між внутрішнім і зовнішнім і остерігатися помилки, що нібито лише перше є істотним, що тільки воно: ... має значення, а останнє, навпаки, є неістотним і байдужим... Має значення істотна єдність внутрішнього й зовнішнього. Ми тому повинні сказати: що людина робить, такою вона і є...»¹⁷. Якщо суб'єктивність не має виразу в дії, в спілкуванні, її не можна пізнати.

Людська суб'єктивність і за своїм походженням, і за способом свого існування має предметний характер. Але ця предметність — своєрідна. Її власне суб'єктивне буття поглинає її матеріяльне буття; вона нібито відривається від власної субстрактно-об'єктної основи і постає «знаком себе самої», а не іншого. Лише будучи «знаком себе самої», суб'єктивність постає свого роду символом універсального буття взагалі, символом сутності цього буття.

Ідеальне не належить тільки свідомості, воно належить і до Буття. Як душа не є продуктом матеріяльного тіла, вона не є і продуктом психіки. І тіло, і психіка виявляються людським тілом і людською психікою лише в тому випадку, коли в людині «з'являється» душа, тобто в процесі її становлення, засвоєння людиною цінностей спільноти, існуючих в конкретній культурі форм людської життєдіяльності. Душа — суб'єкт духовності, а не її самість. Тому і духовність не підпадає під відносини «суб'єктивне-об'єктивне», а виступає як буття, спрямоване духом. Таке буття — початок життя, в якому поєднуються духовне і матеріяльне начало людини. Тому це не фізичне існування, а Благо, яке містить в собі правду, добро, красу, любов, мудрість. Як відзначає Орест Зибачинський-Орлан, «Правда, Добро, Краса, Справедливість, Могутність, Любов, Мудрість це ідеалізовані аспекти людиноставлення. Інтегрована людина об'єднує всі ці аспекти в цілість одного всеохопного Ідеалу всіх ідеалів. Це Ідеал свободи, що йде не лише в широчінь як добро, не лише в глибіню як правда, не тільки в гармонію пропорцій як краса... Це ідеал безмежного досконалення...»¹⁸.

Дух — це об'єктивне явище, це стан, який характеризує діяльність в опредмеченні ідей і розпредмеченні її результатів.

Поняття «ідеального» пов'язане з формами культури, які історично склалися в людській життєдіяльності, і які протистоять людині як особлива, «надприродня» об'єктивна дійсність. «Входження» в образ людини пов'язане з процесом розпредмечення форм специфічної людської життєдіяльності, цей процес є процесом засвоєння людської сутності, формування всіх суто людських якостей згідно з мірою власної діяльності. Духовний потенціал культуруотворюючої життєдіяльності надає сенс людському життю, а людська душа постає автономною і має можливість виходити за межі об'єктивного руху.

¹⁷ Г. В. Ф: Гегель. «Энциклопедия философских наук». В 3-х тт., М., 1975, т. 1, ст. 309–310.

¹⁸ О. Зибачинський-Орлан. «Думки про світ», ст. 111.

Людина є індивідуалізована тотальність... З одного боку, без засвоєння загальних форм культури, які створювались до неї і без неї, людина не може стати по-справжньому моральною людиною. З іншого боку, через культуру «людина знаходить дійсну внутрішню свободу совісти, дій, думок у тому випадку, коли «сама людина наважується на повну міру власної свободи і відповідальності»¹⁹. І лише у зв'язку з цим людина — умова, суб'єкт дальшого розвитку спільноти.

Становлення людства зв'язане з тим фактом, що сама життєдіяльність постає продуктом ставлення з боку свого носія. Під «ставленням», як ми підкреслювали вище, ми розуміємо не взаємодію, яка є характерною рисою природнього зв'язку, не предметний зв'язок взагалі, не активність, яка може бути й у тварини, а активність іншого роду, яка «трансформує зв'язок в поєднаність «для мене», тобто підносить джерело активності до статусу суб'єкта»²⁰, підносить зовні інший бік відносин, перетворюючи її в об'єкт. Життєдіяльність постає предметом відносин з боку її носіїв, що означає: «Якість самоорганізації живих систем поступається місцем діяльності і самодіяльності, становленню «самости», «суб'єктивності з її іманентною здібністю бути для себе»²¹. Саме з появою суб'єктивності і виникає ставлення до себе.

Тейяр де Шарден писав: «Людина ввійшла безшумно... Дійсно, вона йшла настільки тихо, що, коли ми починаємо її помічати за її незникаючими слідами кам'яного знаряддя, які виказують її присутність, вона вже покриває собою весь Старий Світ — від мису Доброї Надії до Пекіну. Безумовно, вона вже розмовляє і живе в спільноті. Вона вже видобуває вогонь»²². Цю думку видатного французького філософа можна тлумачити по-різному. Відсутність перехідної форми між твариною і людиною (відсутність викопних слідів) може говорити і про космічні джерела людства, і про Богодіяння, і про народження нового способу життя, народження людської суб'єктивності. В. Іванов пояснює це так: «початок людини увійшов у саму людину, в ідеальну сферу її буття і тому не залишив помітних слідів. Єдиним незаперечним фактом людського початку є те, що взагалі існують люди»²³.

У зв'язку з цим потрібно вказати, що існує ще один аргумент, який свідчить про неможливість перехідної форми. Або людина, або не-людина, і кордоном виступає тут людська суб'єктивність. Відомий дослідник процесу розвитку людства Б. Поршнев підкреслював, що «мова і праця не могли виникнути на основі мозку мавпи, навіть антропоморфної»²⁴. Індивідуальне, за Ляйбніцем, припускає нескінченне мислення. Це нескінченне мислення є також потенцією духу в його культурному й історичному розвитку. Дух і особа сопричетні, але дух не тільки виникає зі Світу, він утворює свій власний світ. Ця сполученість особи й духу формулює

¹⁹ В. С. Библер. «Культура. Диалог культур». // «Вопросы философии», 1989, № 6, ст. 38.

²⁰ В. П. Иванов. «Человеческая деятельность — познание — искусство». Киев, 1977, ст. 36.

²¹ Там же.

²² П. Тейяр де Шарден. «Феномен человека». М., 1987, ст. 185.

²³ В. П. Иванов. «Человеческая деятельность — познание — искусство». Киев, 1977, ст. 37.

²⁴ Б. Ф. Поршнев. «О начале человеческой истории». «Проблемы палеопсихологии». М., 1974, ст. 179.

завдання: вирощувати у внутрішньому світі людини «нескінчене лице» (Гегель).

Людська суб'єктивність не має зовнішньої форми, вона не має локалізації в просторі, вона не має місця в людському тілі й не обмежена цим тілом. Суб'єктивність своїм тілом має «неорганічне тіло» — світ культури. Відсутність характеристик простору посилює значення часу як форми буття суб'єктивності, з цього і випливає неаявність, мінливість її існування.

Життя суб'єктивності — в безперервному самоперетворенні, в «неміцності» всього того, що міцне в речі. А це означає, що людина в світі не є постійною, вона знаходиться в процесі становлення.

Суб'єктивність як така — це форма внутрішня, форма змістовна, і в цьому змісті різноманітність ставлення людини до Світу, до інших людей, ґрунтується на її ставленні до себе. До речі, традиція розуміння «душі» як форми тіла починається від Арістотеля та Томи Аквінського, Суб'єктивність — це форма, але найбільш змістовна з усіх можливих форм.

Людській суб'єктивності в значній мірі належить зміст, який від неї не залежить: засвоєні знання, норми моралі й поведінки, характеристики діяльності, тобто опредмечені образи культури, особливості її менталітету та форм, в яких вона проявляє себе. Настільки ці форми засвоєні людиною, настільки це характеризує її в спільноті. Крізь ці форми людина осмислює світ, саму себе, своє життя. Але зведення людської суб'єктивності тільки до цих загальних форм означає лише непродукцію вже існуючої культури і тим самим знищує можливості її руху, процес людиностановлення; в такому випадку — розчиняється в існуючих формах сама суб'єктивність. Але суб'єктивність — це можливість, потенційність, відчиненість не тільки минулому, але й майбутньому. Іншими словами, суб'єктивність здійснює зв'язок між минулим й майбутнім, вона є необхідною умовою (а можливо, і метою) розвитку культури.

Виникає питання: звідки людська суб'єктивність має таку можливість?

Засвоєння і навіть присвоєння предметного світу культури, культурної спадщини виявляється недостатнім для виникнення сутності суб'єктивності — її творчого характеру. Тому, що для суб'єктивності все що є — це вперше, все що є — не є, все — її інше.

Але зовнішньопредметні форми культури не є тим рівнем, за яким нічого немає. За ними існують форми людського спілкування. Цікавою в цьому плані є, на наш погляд, думка І. Ватіна: «щоб стати суб'єктом, подолати себе як *кінцеву істоту* (курсив наш. — Л. К.) і вийти на рівень всезагального і нескінченного, необхідні відносини не з об'єктом, а з такою ж всезагальною і нескінченною істотою»²⁵. Мова йде про ставлення до іншої людини. Сама по собі річ не містить способу діяльності з нею. Становлення людини як суб'єкта, сутність її життя здійснюється не через предметність як таку і навіть не через відносини в спільноті, яка конденсує відпрацьовані форми діяльності, а здійснюється через безпо-

²⁵ І. В. Ватин. «Человеческая субъективность». Ростов-на-Дону, 1984, ст. 61.

середнє спілкування з іншими людьми, через відносини з суб'єктом. Сам предмет постає посередником в цих відносинах.

З іншого боку, процес засвоєння і присвоєння предметного (речевого) світу культури не є монологом засвоюючого або монологом предмету культури, а являє собою діалог, в якому розпредмечується сама суб'єктивність. І цей процес — теж людське спілкування. Діяльність можна розглядати тільки як спосіб буття актуалізованої культурно-історичної дійсності, вона піддається розпредмеченню й самою людиною. Тому не може бути діяльності поза спілкуванням, спілкування виступає принципом діяльності.

Буття культури ґрунтується не тільки на всезагальних формах освоєння світу, але і на такому унікальному створінні як окрема людина, монадне утворення, індивідуалізована всезагальність.

Суб'єктивність — це змістовний центр, який визначає суб'єктну спрямованість людини, яка продукує індивідуальний зміст, тобто ті цілі, які є індивідуальними в житті людини.

Індивідуальний зміст — це не пошуки відповіді на питання «чому?», а пошуки відповіді на питання «нащо?». Крім конкретної людини в її житті ніхто не зможе дати відповідь на питання «нащо?», навіть якщо вона в своєму житті сприймає чужу відповідь як власну. Питання «нащо?» має відношення не тільки до мети існуючого і того, що відбувається, але сутєво відноситься до сенсу, тому що й мета може не мати його. Коли подібне питання виникає в людини — це народження думок про сенс життя — цей мотив з мотивів людського життя.

Саме в пошуках сенсу життя людина виявляє свою проблематичність. «Сенс життя» як інтонація проблемного пошуку позбавляє саму суб'єктивність завершення, задоволення, — тому що цей сенс створює сама людина. Тому що осмислити, надати сенс — означає не тільки необхідність шукати і знайти вже готовий, існуючий сенс, але й надати сенсу власному життю. Життя — це й є осмисленне буття. І це вже особиста справа, справа суб'єктивності — утворення суб'єктивних сенсів. Справа полягає в тому, що для людини головним в її житті виступає не річ, а її змісл. Коли людина взаємодіє з річчю, пізнає зміст речі, і її цікавить змісл, який пов'язує речі. З цього приводу А. де Сент-Екзюпері писав, що «для духу важливі не самі речі, а змісл, що їх пов'язує»²⁶.

Проблема зміслу пов'язана з двома, як вважають багато дослідників, протилежними напрямками людської думки — буддизмом і християнством. Перш за все, це два типи бачення світу, але не можна, на наш погляд, говорити про їх радикальну протилежність. Християнство в своєму розвитку не завжди було однорідним. Вони, скоріш, доповнюють один одного в спробі вирішити одну й ту ж проблему — проблему зміслу. Буддизм зробив відкриття, коли зрозумів ілюзорність сенсової природи особи, коли зрозумів, що ґрунтом страждання є прихильність людини до зміслу. Тому шлях визволення людини — це звільнення від будь-яких прихильностей.

²⁶ А. де Сент-Екзюпері. «Планета людей», М., 1983.

Християнство теж виникло з проблеми зміслу. Необхідно було розшукати нові змісли, які протистояли б недостатнім зміслам — зміслам Старого Завіту. І, як ми бачили в попередніх розділах, ствердження ідей християнства, наприклад, у культурі Київської Русі-України починається саме з розкриття нових зміслів. Канонічні Євангелія розкривають змісл на прикладі повсякденного життя Юдеї. Апокрифічні Євангелія шукають онтологічні змісли, які мають вже загальне значення. Християнство не злякалось проблеми страждання, яке розкриває змісл. Протилежною до страждання в християнстві виявилась любов, не в розумінні буддійської жалости, а християнське відкриття любови як нового екзистенціалу буття Людини в Світі. Тому, на наш погляд, ці два шляхи доповнюють один одного: відхід від страждання через внутрішнє прояснення і зустріч зі стражданням з метою подолати його через любов.

Але якщо існують два шляхи, доповнюючі один одного, тоді і в світобаченні повинно бути певне перетинання. Дуже виразно це можна побачити в усвідомленні онтологічного значення «Ніщо», в наданні йому статусу філософської фундаментальности. Великим досягненням буддійської думки є досконала логічна розробка цієї проблеми. Західня думка теж розробляла цю проблему, але кожна з західніх концепцій не формулює проблему «Ніщо» з такою категоричністю, як буддизм. Вчення Платона, пізніше — Плотіна про Єдине, яке не є суще, але стоїть перед ним; ідеї гностиків про вищий початок як Велике Мовчання; у вченні Псевдо-Діонісія Ареопагіта, про яке ми багато розповідали в попередніх розділах, апофатичний опис Бога, який примушує нас бачити Бога як «Ніщо». Ще пізніше до проблеми «Ніщо» звертаються Майстер Екгарт і Я. Беме. До цієї проблеми звертаються і Б. Спіноза, який подає субстанцію як завуальоване «Ніщо»; і Гегель, в концепції якого творення Світу відбувається з абсолютного «Ніщо»; представники філософії екзистенціалізму, Ж. П. Сартр і М. Гайдеггер, в дослідженнях яких головним предметом є ставлення «Ніщо» до буття сущого. Нарешті, і в концепції Вайтгеда уява про Бога позбавлена конкретности сущого. Всі ці приклади є свідченням про спільність бачення Світу, яка проходить крізь фільтри індивідуальности. Людині дана можливість різноманітного бачення Світу. Але по-різному розкриваються змісли.

Змісл має право на своє самостійне існування. Це свого роду окрема реальність. Не випадковим є те, що й український вчений В. Вернадський, і французький Т. де Шарден, і містичний напрямок у розвитку історії філософії стверджували існування цілісної планетарної свідомости, намагалися ввійти в контакт з іншими, більш могутніми свідомостями. Ця ідея духовної насичености Всесвіту є дуже важливою для розуміння процесу утворення зміслів. Людська суб'єктивність створює свої сенси, знаходячись у певній культурі. Як ми підкреслювали вище, людина не може діяти, якщо вона не засвоїла і не присвоїла систему цінностей, менталітет певної культури. Але культура, як і особа, має своє обличчя. В кожній культурі залишаються сліди діяльности багатьох творчих людей. Сліди культур теж залишаються в духовній насиченості нашої планети. До цієї думки зверталися багато дослідників. Досить згадати про колективне несвідоме К. Юнга, ідеї В. Вернадського про існування

ноосфери, долішнім шаром якої є семантичний пасок Землі; про ідею К. Поппера, яка стосується існування «Світу-III», як створеного розумом людини. Культура виступає як гігантська особа, як трансособове утворення, і тому вона має пам'ять, яка не зникає. Може загинути культура, окрема культура, але її цінності ми відчуваємо на протязі багатьох століть. Хіба тепер ми не відчуваємо «дихання» старогрецької культури або культури Київської Руси-України? Йдеться не про постійну присутність цих культур у системах сенсів людини, а про духовну насиченість самих сенсів, про їх духовну забарвленість. І хіба ми не відчуваємо вплив християнства в формуванні людської суб'єктивності, в системі сенсів, в конкретному житті людей? Проблема пам'яті Культури має велике значення і в розгляданні проблеми смерті. Нерозуміння смерті — це відгомін тієї ж невирішеної проблеми — змисл — свідомість — світ. Сутність людського — це вміння творити сенси, і смерть виступає як не-існування свідомості, як неможливість бути відчиноною для Світу — Світу діяльності, а в Світі діяльності тільки і мають можливість існувати, творитися змисли. Проблема людини — це бути, а бути — це творити нові й нові сенси. В цьому і полягає головна відмінність людини від речі — річ, змінюючись, залишається тією самою річчю, людина — змінюється постійно завдяки сенсоутворенню.

Що ж таке смерть людини? Чому вона стосується проблеми: змисл — свідомість — світ?

Проблему індивідуальної смерті розглядав ще Платон в діалозі «Федон». Цей діалог веде Сократ, який готується сам собі заподіяти смерть, і тому з великою напругою виникають питання про людське життя, смерть, людську душу. Одним зі співрозмовників Сократа є пітагореець Сіммей. Ідея безсмертя людської душі викликає в нього сумніви, він порівнює людську душу з гармонією, яка гине разом зі своїм інструментом — лірою: «... В настроєній лірі гармонія — це дещо невидиме, безтілесне, прекрасне й божественне, а саме ліра і струни — тіла, тобто дещо тілесне, складне, земне і споріднене смертному... І якщо душа — це дійсно свого роду гармонія, виходить, коли тіло дуже слабе або, навпаки, дуже напружується — через хворобу або від якої-небудь напасти, — душа при всій її божественності повинна негайно зруйнуватися, як руйнується будь-яка гармонія...»²⁷. Сократ заперечує йому: «але ти говорив, що душа існує ще до того, коли вона втілюється в людський вигляд, виходить, вона існує, складаючись з того, що ще не існує...»²⁸. І далі: «... який з двох доказів ти вибереш: що знання — це пригадування чи що душа — гармонія?»²⁹. На це Сіммей відповідає йому, що душа існує до свого переходу в тіло з такою ж необхідністю, з якою їй належить сутність, що називається буттям. А далі йде мова про те, що душа не залежить від тіла, що вона здатна сама себе настроювати.

Іншими словами, Платон демонструє можливість двох підходів до проблеми природи особи — або розглядати її як числову гармонію,

²⁷ Платон. Федон. «Сочинения» в 3-х тт., М., 1970, т. 2, ст. 85 е, 86 с-д.

²⁸ Там же, ст. 92.

²⁹ Там же.

залежну від тіла, або її здатність змінюватися незалежно від тіла. Отже, і виникає уявлення про вічно існуючу душу як пригадування.

Якщо звернутись до буддизму та дзен-буддизму, то ця філософія розглядає процес життя-смерть як єдиний процес, який продовжується постійно, як нескінченний процес. «Життя-смерть» не має початку, не має кінця. Це так звані сансаричні цикли, яких повинна позбавитися людина. Метою буддизму є не подолання смерті і досягнення вічного життя, але визволення від сансари, тобто від процесу «життя — вмирання», пробудження для нірвани, яка вища, ніж «життя-вмирання».

Ця система поглядів перетинається з уявою про «Ніщо» як метафорою несубстанційності, тобто все виникає і зникає з усім іншим, ніщо не існує незалежно. Тому уява про особу в будизмі — це уява не про створіння Бога, а про прояви порожнечі. Тому усвідомлення абсолютного «ніщо» є усвідомленням свого справжнього «я». Навпаки, християнство наполягає на розумінні людини як Божого створіння, про що свідчать пам'ятки староукраїнської культури, більше того — Бог не тільки створив світ, але й поставив людину над усіма створіннями. Внутрішнє, а не поверхове прийняття християнства — це розуміння моральної людини в її ставленні до Бога, Світу та інших людей. Як підкреслює О. Зибачинський-Орлан, «Ісус видвигнув правду Христа. Правда — це нерозривне пов'язання людини з волею духа. Дух має три аспекти — *аспект мети* — це прямування до Всевишнього Батька як апотеози Божества; *аспект шляху* — це безмежна любов, що вможливлює сповнити долю життя; *аспект засобів* — це віра сина в Батька, що окрилює їх одність. Етос Христа це зрівноваження сил особня любов'ю душі, що одуховлює, а одуховлення веде до Богосуттвення. Етос, що не триєдинить людину, а заперечує їх єднання, це облуда й насильство, які поневолюють»³⁰.

Найбільш серйозним досвідом прижиттєвого наближення до смерті була католицька традиція, яка звертається до екстази, захвату — стану свідомості, який досягається тільки при розчиненні «єдо». Саме при аналізі цього досвіду виникла уява про те, що існує протяжність станів, які знаходяться між життям і смертю. До речі, сучасна психологія виявляє неабиякий інтерес до дослідження стану релігійної екстази³¹. Цікавим є те, що один зі відомих шведських дослідників, Г. Акерберг, присвятивши одну з своїх праць вивченню поглядів відомого автора теоретичного обґрунтування ідей християнства, Тереси Авільської, досліджує при цьому дві категорії містики: «містику персонального життя» і «містику нескінченного»³². Він вважає, що містика персонального життя — це зустріч з Богом посеред життєвих проблем, посеред боротьби, посеред світу, в якому існує людина, де вона живе й працює. Ця зустріч, діалог між «я» і «ти», який відбувається на глибинному рівні віри в межях свідомості, ніколи не закінчується. Г. Акерберг так характеризує вищу стадію захвату: «Метою молитви виявляється «об'єднання» з можливо

³⁰ О. Зибачинський-Орлан. «Думки про світ» ст. 26.

³¹ N. G. Holm. «Religious Ecstasy». Stockholm. 1982 — 306 з.

³² H. Akerberg. «The Unio Mystica of Teresa of Avila. — Two Classical Presentations in the Light of Psychology». II in: «Religious Ecstasy». Stockholm, 1982 — з. 275-306.

більш високим щаблем «захвату» в стані, який знаходиться за межами пильнуючої свідомості...»³³. Це «об'єднання» він характеризує як кінець діалогу між «я» і «ти», і це є однією з характеристик «містики нескінченного». Цей крайній стан асиміляції душі з Богом є можливим тільки в смерті, коли людська душа покидає тіло. Між цими двома крайніми станами знаходиться контініум проміжних станів. На наш погляд, в цьому випадку католицька антропологія наближається до розуміння проблеми «життя-вмирання» в її східній інтерпретації. Уява про екстазу, її вищу форму, дуже нагадує вчення буддизму про «нірвану».

Тепер, якщо повернутись до Сократа, його ставлення до смерти спокійне, він неначе знає, що приєднається до певного братства. Смерть — як кінець земного життя, кінець життя плоті, перехід до вічного, духовного життя.

В діалогах Платона, взагалі, найбільша увага приділяється індивідуальному, походженню індивідуальної людської душі, її причетність до вічних ідей, про перехід душі в інші тіла. Ідеї реінкарнації, які існували ще в старогрецькій філософії, набувають особливого значення у філософській концепції Платона. В діалозі «Федон» він наводить знаменитий вислів свого вчителя — Сократа про чотири доводи на користь безсмертя людської душі. Платон підкреслює, що після свого існування в тілі, душі обирають собі «життя», яке виявляється подібним земному життю³⁴. Так, душа Орфея вибрала для себе життя лебедя, тому що він ненавидів жінок, і його душа не хотіла народжуватися від жінки. Душі різних тварин переходили в людей і навпаки. Таким чином, Платон підкреслює те, що духовна насиченість кожної індивідуальної душі, її пам'ять не знає, а те, що людина робила в своєму земному житті, відбивається на її існуванні після смерті. Душі завжди самототожні, вважав Платон, їх кількість не зменшується і не збільшується³⁵.

Тому те, що Сократ прийняв смерть так спокійно — це, з одного боку, знання про певне духовне братство, життя в якому є вищим, ніж земне життя, а з іншого боку, спокійне прийняття смерті, до того ж насильницької, свідчить про певний ґрунт для наближення ідей християнства. Досить порівняти ставлення до смерті князів Бориса та Гліба, які саме за свою самовідреченість постають першими святими. (Детальніше про це дивись розділ II). Культура Київської Русі-України тлумачить проблему смерті в дусі християнства. Людина не перестає існувати, коли вмирає фізично. Тому вибір, який людина робить у своєму земному житті, має велике значення. Староукраїнська культура проголошує таку свободу для людини, про яку і не мріяли філософи-екзистенціалісти. Свобода — це свобода визначати свою вічну долю. Бог дає людині прощення, і від того, як буде ставитися до цього людина, прийме вона його чи ні, залежить доля людини після смерті. Людина одержує не тільки вічне існування, бо той факт, що вона створена за образом Бога, надає людині особливого значення. Як обмежена матеріальна істота, людина,

³³ Ibidem.

³⁴ Платон. «Государство. Соч». в 3-х тт., М., т. 3, ч. 1, ст. 620.

³⁵ Там же, ст. 611.

як і весь Всесвіт, якісно відмінна від нескінченного Бога. Але як особа, яка усвідомлює саму себе, людина подібна до Бога і якісно відмінна від усього іншого. Якщо людина подібна до Бога, то саме тут знаходиться одна з карколомних істин християнства — одна людська істота є ціннішою, ніж весь матеріальний Всесвіт, тому існують змисл і значення індивідуального людського життя. Саме тому, що людське життя не завершується могилою, людина повинна нести відповідальність за свої дії. Зло — буде покаране, за добро — людина отримає винагороду. В кінці кінців, терези Божої справедливості знайдуть рівновагу. Кожний злий вчинок, який мав місце у Всесвіті, буде покараний. Але за гріхи віруючих кару приймає на себе Ісус Христос. Тому, що всі вчинки будуть оцінюватися на Божому суді, наші дії мають реальну моральну цінність.

Крім того, існування Бога затверджує й абсолютні критерії доброго і злого. Десять заповідей — це вираз моральності самого Бога і початок формування моральності кожної людини, ґрунту, з якого починається будова свого внутрішнього світу. Святість і доброта Бога — це той стандарт, яким людина повинна керуватися у своєму житті, у своїх вчинках. Тому ми вважаємо егоїзм, війну, ненависть — повним злом. Таким чином, християнство визначає цінність людського життя.

І тому, що людина, її душа є безсмертною, вона живе не тільки для того, щоб пройти шлях від народження до смерті. Бог створив людство з метою, конкретною метою — щоб усі люди стали Його дітьми. Тому головним у житті людини є постійне звертання до Бога, і це звертання — єдиний шлях для людини *стати людиною моральною*.

Людина і Всесвіт — це закономірний результат Божого задуму та його реалізації. Бог задумав людину, коли ще не існував Всесвіт, а існував тільки Бог. Навіть Христос знав ще до існування Всесвіту, що він буде мати образ людини і загине на хресті для того, щоб врятувати людство. Таким чином, людина і Всесвіт — не випадковість, а втілення довічної Божої мети. Тому Його діти і мають дозвіл для досягнення своєї мети — розвинути свою духовність. Тому життя має вічну мету.

Отже, християнство наголошує на ідеї людського життя, яке має змисл, цінність та мету. І людина має можливість прожити своє життя послідовно й щасливо. Староукраїнська культура підкреслює те, що якщо Бог не існує, життя не має мети, воно виявляється абсурдним. Дійсно, якщо Бога немає, то що може спрямувати вчинки людини, якою буде мета її життя, яким буде її ставлення до інших людей? Ідеал людського життя зароджується в культурі Київської Руси-України як розуміння людського життя, конкретних дій людини, змісту її думок — в ставленні до Бога, тобто морального розвитку людини, прояви якого розповсюджуються на весь Світ та інших людей.

Крім того, культура цієї доби наголошує на тому, що знання про Бога відрізняється від знання Бога. Знання про існування Бога виявляються недостатніми для духовного життя людини. Для того, щоб стати моральною людиною, потрібно мати Бога в своєму серці. Саме в культурі доби Київської Руси-України формується лінія «філософії серця», яка має великий вплив на дальший розвиток всієї української філософії. Це — філософське вчення І. Вишенського, який протиставляє духовне як ви-

щий початок в людині її матеріальній природі. Взагалі, вважав І. Вишенський, матеріальний світ — це тільки тінь світу духовного. «Обоження» людини, значення її моральності розвивають у своїх філософських концепціях Ю. Котермак-Дрогобич, Павло Русин, представники Острозького культурно-освітнього центру та братства — К. Сакович, В. Суразький, К. Транквіліон-Ставровецький, М. Смотрицький. Особливо виразно лінія «філософії серця» відчувається в концепціях Г. Сковороди та П. Юркевича. Моральність людини Г. Сковорода визначає не її тілесною організацією, а її духовним світом. Саме духовний світ людини визначає її думки та її вчинки. Головним для Г. Сковороди є первинність внутрішнього світу людини, «божественної» природи людської душі. «Пізнай себе», — закликає Г. Сковорода, тобто пізнай Бога в своєму серці, звідси пізнай своє ставлення до всього існуючого. Головним в житті людини є «радість серця», тому що ми народились для справжнього щастя, а життя наше — це шлях, який тече, як річка³⁶. Г. Сковорода зосереджує увагу на дослідженні внутрішнього світу людини, тому що щастя наше в житті — це цей світ. Людина живе серцем, а шлях її життя їй вказує Бог, який і знаходиться в людському серці. Душа, яка не відчуває Бога у своєму серці — то душа опудала, яке взагалі не має почуттів. «Душа, — писав Г. Сковорода, — є — рух безперервний. Її крилами є думки, міркування, погляди: вона або прагне до чогось, любить жадаючи, або відвертається від чогось у втечі, — або корчиться, терпить, точком як кульочка, дрижить як магнетична голка, заки віднайти холод північного унапрявлення...»³⁷. Мінливість людської душі, яку так ґрунтовно осмислив Г. Сковорода, це і є, на наш погляд, людська суб'єктивність, неповторний, чарівний світ суто людського, який концентрується в людському серці. Тому найвищою правдою, за вченням Г. Сковороди, є апостольська істина: «Царство бже є всередині нас». Людина сама створює свій духовний світ, творить своє внутрішнє «я», керуючись Божою істиною. Це вміння творити своє власне «я», духовність людини і відрізняє її від усіх інших істот³⁸. Г. Сковорода продовжує ту лінію розвитку української філософії, яка була закладена ще в часи існування культури Київської Русі-України, розуміння людини як вищої істоти, її душевного та духовного світу, ставлення до двох світів — видимого й невидимого, постійного й зникаючого. Невидимий світ — це живе дерево, дерево життя, яблуня, а видима натура — це тінь. Тому людина намагається розпізнати за зовнішніми проявами їх зміст. Як підкреслює у своїй праці «Український персоналізм» проф. О. Кульчицький, Г. Сковорода, «інтерпретує прояви життя, згідно з «філософією життя» — за принципом: «філософувати, це значить інтерпретувати». Послугується при цьому своїм оригінальним символічно-алегоричним підходом — пояснюючи не з допомогою понять, але символів, емблем, метафор, зачерпнених у Біблії та інколи в старинній мітології»³⁹. Ця тенденція, тенденція ставлення

³⁶ Г. Сковорода. «Разговор пяти путников об истинном счастье в жизни». «Соч», в 2-х тт. Киев, 1973, т. 1, ст. 314.

³⁷ Г. Сковорода. «Кольцо». Там же, ст. 350.

³⁸ Там само, ст. 354-355.

³⁹ О. Кульчицький. «Український персоналізм». Мюнхен-Париж, 1985, ст. 40-41.

до всього зовнішнього як до проявів невидимого, але справжнього світу, теж виникає в культурі Київської Руси–України. Яка важлива проблема виникає тут у руслі нашої теми? На наш погляд, розуміння людської суб'єктивності (душі, серця людини) як насиченої певними змістами («мікрокосм», за Г. Сковородою), так і розуміння Світу, що в символах розкриває свою справжню сутність («макрокосм»), — це велике досягнення української філософії, яка задовго до герменевтичної філософії стверджує ідею людини, ідею людського життя — як носія певних зміслів. Особа в українській філософії має можливість перетворювати змісли, вона володіє багатьма шарами зміслів. Вона відкрита для Світу, вона виявляється здатною діяти завдяки утворенню нових змістів. Ці дії, думки, міркування («серце-безодня», за Г. Сковородою), настільки всеохоплюючі, що охоплюють усе. Не можна охопити людського серця, але воно настільки відкрите всьому існуючому, що може перетворювати і саме існуюче.

Продовження буде

Борис ЯЦЕНКО

ЗАГАДКИ ТРИЗУБА

Наш державний герб належить до найзмістовніших, але й найбільш таємничих символів. Цим пояснюється і пильна увага вчених до нього. Протягом XIX–XX століть про тризуб писали М. Карамзін, І. Снегірьов, О. Уваров, І. Сахаров, В. Стасов, І. Толстой, О. Соболевський, В. Пачовський, М. Таубе, О. Пастернак, М. Андрусак, В. Січинський, В. Сергійчук, С. Наливайко, О. Братко-Кутинський та інші.

Висловлені найрізноманітніші догадки і припущення про зміст цього символу. На думку дослідників, тризуб є або символом державної влади, або церковною емблемою, або монограмою чи геометричним орнаментом, або птахом, квіткою, трисвічником, луком зі стрілою чи блискавкою, або символом влади над трьома світами — небесним, земним і підземним тощо. В 1992 р. в «Новинах Закарпаття» (16 липня) була опублікована цікава стаття В. Багринця, в якій автор чи не вперше пропонує осмислити зміст тризуба у просторовому ракурсі стосовно самої України. На його думку, оріанський тризуб добре вписується в «скитський квадрат» Геродота і міг називатися «трояном».

Ці не схожі, на перший погляд, гіпотези об'єднує те, що всі вони основані лише на уподібненні тризуба до предмету, емблеми чи навіть сучасної географічної мапи. З іншого боку, містичні тлумачення ніяк не пов'язані з названими предметами й емблемами, глибинними культурними традиціями українського народу. Отож жодна з гіпотез не пояснює, чому тризуб, проіснувавши довгі тисячоліття, час від часу виринав з глухого забуття, викликаючи шанобливий трепет одних і люту ненависть інших, як це проявилось особливо в новітніх подіях.

Немає сумніву, що тризуб здавна сприймається як символ влади і могутності. Тому в зображеннях багатьох богів (єгипетських, індійських,

грецьких, римських) тризуб виступає як незмінний атрибут. У староукраїнській (руській) літературі сила тризуба образно передана лише у «Слові о полку Ігоревім». Ось як автор «Слова» зображає взяття Новгороду Всеславом Полоцьким: «Утръ же воззнис трикуси, отвори врата Новуграду» (В першодруці — «оззни стрикусы». Коректура наша, — Б. Я.). Всеславі досить було підняти символ великокнязівської влади, і ворота відчинилися. Отож, на нашу думку, «тризуб» (цей термін на початку ХІХ ст. запропонував М. Карамзін, переклавши відповідне слово з латині) був відомий у ХІІ ст. під назвою «трикус». Л. Булаховський знаходить, що в польській мові «куси» — зуби, і вважає, що це тлумачення прийнятне і для давньоруської мови. Справді, подібні значення слова «кус» знаходимо в етимологічних словниках Макса Фасмера й О. Преображенського — ніж, меч, лезо, зубець. У «Слові» ж ідеться не про «кус», а про трикуси, тризуб, символ влади великого київського князя. Стає зрозумілим той факт, чому автор «Слова» відступає від хронологічної послідовності подій: спочатку розповідь про утвердження Всеслава на престолі в Києві (1068 р.), а потім про взяття Новгороду (1066 р.). Для автора важливо, що Всеслав «отвори врата Новуграду» владою київського князя.

Тим самим Всеслав, на думку автора «Слова», утверджував залежне становище Новгороду, який сплачував данину київським князям і приймав від них посадників. Разом з тим Всеслав міг примирити ворогуючі династії Рогволода і Рюрика, бо належав до них обох; лише він міг утримати Полоцьку землю під владою Києва. Нарешті, тризуб (трикус) єднав усіх уквів-русів басейнів Дніпра, Дунаю, Дону, межиріччя Одри і Лаби, Новгородської і Полоцької земель. На цих територіях і був поширений тризуб у киево-руську епоху.

Після нашествия татар, коли завмирає українське державне життя, послаблюється і символіка тризуба, хоч він у формах триєдності проявляється в гербах міст, дворянських родів, а також, що дуже важливо для збереження українських державних традицій, в гербах українських гетьманів Богдана Хмельницького, Михайла Ханенка, Івана Мазепи, Івана Скоропадського, Павла Полуботка. В усій своїй повноті та красі тризуб виникає з відновленням Української держави: в 1918 р. він був уперше затверджений як герб України; 1919 р. — герб соборної України після об'єднання Української Народньої Республіки (УНР), Західньо-Української Народної Республіки (ЗУНР) і Закарпаття в єдиній державі; в 1939 р., 15 березня, тризуб став гербом самостійної Карпатської України; нарешті, 19 лютого 1992 р. Верховна Рада України затвердила його як малий герб України — незалежної держави, що постала на руїнах російської імперії.

Але тризуб був не лише символом влади і могутності. Як знак триєдності у стабільності, він оберігав і оселі простих людей. Особливо цікаве свідчення О. Пастернака про поширення тризуба на Закарпатті, опубліковане в газеті «Учительський голос» за 1934 рік, ч. 2: «Находиться він на господарських будинках, головню на дверях, де його малює населення на Йордані (Водохреща); такі тризуби маємо в Ясиню та на Березнянщині, наприклад, в Ставнім, Новій Стужиці, у Великім Березнім. Стало знаходитися такі тризуби на герендах старших будинків, напри-

клад, в Апші і в Нижніх Верецьких. Найгарніше є ці тризуби заховані в підкарпатських церквах, наприклад, в Дубовім, Калинах та Нересниці. Не виключено, що в останньому випадку виникла асоціація з християнською Трійцею.

Ці факти переконують у тому, що і закарпатські українці є органічною часткою великої української спільноти, що з прадавніх часів розселялася по просторах Європи й Азії. І все ж, незважаючи на поширення тризуба на великих просторах від Африки до Середньої Азії, від Північного Причорномор'я до Індії, топографія знахідок пов'язує його передусім з Україною. Тут і треба було б шукати розгадку. Але вона, як це інколи буває, виникла не там, де ми сподівалися знайти її, до того ж у своєрідних ремінісценціях.

Олжас Сулейменов у своїй книжці «Аз і Я» (Алма-Ата, 1975), намагаючись пояснити слово «Шумер», звернув увагу на старотюркський поетичний фразеологізм «иер-суби» («земля-вода») або «суб-йер» («вода-земля», «країна»), Відповідний старошумерський ієрогліф зображав гори у перспективі: одна гора (в середині) — ближча; дві інші (на одній лінії) — далі. Цей ієрогліф читався двома словами: «кур» — «гора»; «кір» — «земля», «країна». Згодом цей ієрогліф упростили тюрки, зробивши з ближнього зображення гори вертикальну лінію: (теж у значенні «земля»). Він став гербовим знаком (тризуб, спрямований зубцями вниз), загальнонародною тамгою. Китайський ієрогліф «шань» (1 тис. до Христа) у значенні «гора» передавався трьома зубцями на горизонтальній лінії, тобто в усьому нагадував тризуб. Фінікійський ієрогліф «шін» (зуб, гора?) теж нагадує тризуб. Так було знайдене ще одне підтвердження спільноти давніх, досить розкиданих у просторах континентів культур, епіцентром яких було Північне Причорномор'я.

Немало вчених схиляється до думки, що існує генетичний зв'язок між культурою праукраїнців Північного Причорномор'я, як давнішою, і культурою шумерів. Старошумерський ієрогліф (із трьох гір) на диво точно передає топографію давнього Києва. Археологи встановили, що поселення на Старокиївській горі, Щекавиці і Хоривиці були окремими містами. За «Велесовою книгою», Кий був родоначальником полян і побудував місто свого імені; Щек — родоначальником чехів, Хорив (Горувато) очолив хорватів (горватів). У «Повісті минулих літ» вони теж рідні брати. Отже, Київ з самого початку свого виникнення був символом єдності трьох народів. А тому є підстави говорити про наддніпрянське походження старошумерського ієрогліфа, який на території України еволюціонував у тризуб. Підтвердження такої еволюції бачимо і в кримсько-татарському гербі-тризубі (зубцями вниз), який утворився, без усякого сумніву, з давнього тюркського ієрогліфа.

«Священна Земля-Вода» — ось що означає Український Тризуб. У ньому поєдналися і води Дніпра, і Київське Тригір'я, в якому Старокиївська гора була посередині і наближена до Дніпра, а Щекавиця і Хоривиця стояли далі, обабіч Старокиївської. В цьому було щось заворожуюче, сповнене величезної енергетичної сили. І Тригір'я стало символом рідної Землі-Води, який праукраїнці понесли в різні сторони світу, утверджуючи своє розуміння об'єктивної реальності і свою високу мораль.

«Земля-Вода» — ось що було найдорожчим для наших пращурів. Коли в VI столітті до Христа Дарій Перський зажадав від скитів покори, то передав скитському цареві Ідантисові: «Поспіши прислати мені Землю і Воду, як переможцеві». Геродот, розповідаючи про цю війну, свідчить, що скити відмовилися прислати Землю і Воду, а прислали птаха, мишу, жабу і п'ять стріл. Перські мудреці розшифрували це послання так: якщо перси не обернуться у птахів і не полетять звідси, то хоч би й зарилися в землю, як миші, чи сховалися у воді, як жаби, все одно будуть постріляні скитськими стрілами.

У «Велесовій книзі» розповідається про те, що русин, вмираючи на полі бою, клав до своєї рани землю і з нею йшов до Нави (світ померлих). А там страшна Мар-Морія казала: «Не можу винити того, яко наповнений землею, і не можу його одділити од неї» (дощечка 376). Отак душа померлого переходила в слов'янський рай, приєднувалася до предків. І після смерті рідна земля була рятівною для слов'янина.

Таке наше тлумачення прадавнього українського символу. Тризуб став ніби візитною карткою кожного українця, гаслом, за яким ми впізнаємо один одного у взаєморозумінні і взаємодопомозі; він став нашою життєвою позицією, бо нема святішого обов'язку, аніж оборона і розвиток Рідної Землі і Рідної Держави.

м. Ужгород

НАУКОВІ ПРАЦІ Б. ЯЦЕНКА З ПРОБЛЕМ КИЄВО-РУСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 1970-1995 РОКАХ

1. Про Троянь. — Архіви України (Київ), 1970. ч. 6, ст. 34-43.
2. Де і коли написане «Слово о погибели Рускыя земли»? — «Український історичний журнал» (УІЖ), 1971, ч. 2; ст. 55-60.
3. Історична основа «Слова Данила Заточеника». — УІЖ, 1971, ч. 12, ст. 59-67.
4. Коментуючи безсмертну поему... (Два звернення до Руської землі у «Слові о полку Ігоревім»). — «Радянське літературознавство» (Київ), 1973, ч. 7, ст. 33-38.
5. Солнечное затмение в «Слове о полку Игореве». — «Труды отдела древнерусской литературы» (ТОДРЛ). Л., 1976, т. 31, ст. 116-122.
6. Кто такой Борис Вячеславич «Слова о полку Игореве». — «Труды отдела древнерусской литературы». Л., 1976, т. 31, ст. 296-304.
7. Про Золоте Слово Святослава Київського. — «Радянське літературознавство», 1976, ч. 5, ст. 53-59.
8. О. Маркевич про «Слово о полку Ігоревім». — «Українське літературознавство» (Львів), 1976, вип. 27, ст. 108-113.
9. Северские князья в «Слове о полку Игореве». — «Русская литература» (СПб), 1981, ч. 3, ст. 106-110.
10. «Слово о полку Ігоревім» і літописи. — «Календаріум 82». Ужгород, 1981, ст. 85-86. Угорською мовою.
11. Живі струни «Слова». — «Закарпатська правда», 1975, 26 жовтня.
12. Князь Ігор у «Слові о полку Ігоревім». — Київська Русь: культура, традиції. Збірник наукових праць. Відп. ред. Я. Ісаєвич. К., 1982, ст. 51-58.
13. Лаврентьевская повесть о походе Игоря Святославича в 1185 году. — «Русская литература», 1985, ч. 3, ст. 31-42.
14. Черниговская повесть о походе Игоря Святославича в 1185 году. — Исследования «Слова о полку Игореве». Л., 1986, ст. 38-57.

15. Словознавча конференція в Ленінграді. — «Радянське літературознавство», 1986, ч. 3, ст. 79-80.

16. К вопросу о перестановках в тексте «Слова о полку Игореве». — «Русская литература», 1987, ч. 3, ст. 105-111.

17. Слово о полку Игоревім... (Ритмічний переклад). — Марсове поле. «Героїчна поезія на Україні Х — першої половини XVII ст.». К., 1988, Книжка перша, ст. 50-68.

18. Роман Волинський у «Слові о полку Игоревім». — «Минуле і сучасне Волині» (Тези доповідей та повідомлень II Волинської історико-красназничої конференції 26-28 травня 1988 р.). Луцьк, 1988, ч. II, ст. 43-46.

19. До тлумачення назв «Україна» і «Мала Русь». — «Тези доповідей та повідомлень науково-практичної конференції до 220-ліття від дня народження Михайла Лучкая». Ужгород, 1989.

20. Троянь у «Слові о полку Игоревім». — Историзм и обстоятельства возникновения «Слова о полку Игореве». «Тезисы докладов и сообщений второй научной конференции участников семинария по изучению „Слова“». Суми, 1990, ст. 42-44. У співавторстві з В. Яценком (Сан-Петербург).

21. «Отъ старого Владимира до нынѣшняго Игоря» (Хронологічні рамки «Слова»), — там же, ст. 47-48.

22. Зачин в «Слове о полку Игореве». — «Русская речь» (Москва), 1989, ч. 2, ст. 107-110.

23. Про «Велесову книгу». — «Тези народознавчої науково-практичної конференції, присвяченої 160-річчю від дня народження Тивадара Легоцького 26-27 жовтня 1990 року». Мукачєво, 1990, ст. 31-33.

24. «Україна» і «Русь» в історичній ретроспективі. Повідомлення на міжнародній конференції «Україна і Росія» 22.12.1990 р., м. Київ.

25. Про «Велесову книгу». Доповідь у Спільці письменників України 24 квітня 1991 р. м. Київ.

26. Україна і Русь у ретроспективі. «Індо-Європа» (Київ), 1991, ч. 1, ст. 61-67.

27. Єдиний ланцюг часу. Від Трояні до наших днів. — «Космос древньої України». К., 1992, ст. 283-296.

28. «Слово о погибели Рускыя земли» — київська пам'ятка XIII століття. — «Слово і час» (Київ), 1993, ч. 5, ст. 13-17.

29. Про концепцію «Слова о полку Игоревім». — «Березіль» (Харків), 1993, ч. 7-8, ст. 139-157.

30. «Велесова книга» — книга буття українського народу V-IX ст. Доповідь на конференції з проблем трипільської культури в Інституті філософії НАН України 22.12.1993 р.

31. «Велесова книга» — пам'ятка IX століття — Газ. «Русь Київська», 1994, ч. 2.

32. Велесова книга. Ритмічний переклад. — Газ. «Русь Київська», 1994, ч. 1, 2, 3.

33. Велесова книга. Ритмічний переклад. — Альманах «Хроніка-2000», 1994, ч. 3-4.

34. «Велесова книга» — пам'ятка IX століття. Дослідження. — Хроніка-2000, 1995, ч. 1 (Готується до друку).

35. Роман Волинський у «Слові о полку Игоревім». — «Літопис Червоної калини», 1994, ч. 1.

36. Чому ми українці? — Новини Закарпаття, 1994, 23 серпня.

37. Про версії відкриття рукопису «Слова о полку Игоревім». — «Специфіка „Слова о полку Игоревім“» як літературної пам'ятки. Матеріали сьомої республіканської наукової конференції з питань вивчення «Слова». Суми, 1994, ст. 9-11.

38. О некоторых особенностях рукописи «Слова о полку Игореве» — Труды отдела древнерусской литературы. СПб., 1992, Т. 45, ст. 351-363.

39. Об авторе «Слова о полку Игореве» (проблемы поиска). — Труды отдела древнерусской литературы. СПб., 1993, Т. 48, ст. 31-37.

40. «Символ державности України-Руси XII століття». Про Пирогощу в літописах і «Слові о полку Ігоревім». — «Вітчизна», 1994, ч. 9-10, ст. 136-138.
41. «Велесова книга» — українська пам'ятка IX століття. — Календар «Просвіти» на 1995 рік. Ужгород, 1995, ст. 132-135.
42. Загадки тризуба. — «Карпатський голос» (Ужгород), 1 січня 1995 р.
43. Унгари. — «Карпатський голос», 14 березня 1995 р.
44. Всеслав і його внуки у «Слові о полку Ігоревім» (до проблеми слов'янської єдності). — Тези наукової конференції. Новгород-Сіверський. 1995 (Готується до друку).

*Статті в «Енциклопедии «Слова о полку Игореве» В 5 томах.
СПб, 1994.*

45. Русская земля в «Слове о полку Игореве».
46. Любецкий синодик о героях «Слова».
47. Святослав Всеволодич.
48. Ярослав Всеволодич.
49. Рюрик Ростиславич.
50. Святослав Ольгович Черниговский.
51. А. И. Маркевич о «Слове о полку Игореве».
52. «Море» в «Слове о полку Игореве».

Неопубліковані праці

53. «Слово о полку Игоревь» як історичне джерело XII століття. Вступ. Історичне дослідження «Слова» з кінця XVIII століття.
- Розділ I. Хронологічні рамки «Слова».
- Розділ II. Історичні джерела «Слова».
- Розділ III. Про Троянь.
- Розділ IV. Характер «старого времени». Боян і його сучасники.
- Розділ V. Характер «сего времени». Автор «Слова і його сучасники».
- Розділ VI. Руська земля — головний герой «Слова о полку Игоревь».
- Додатки: Слово о полку Игоревь. Текст першодруку і його ритмічний переклад. Історико-філологічний коментар. Різноманітність. Використана література. Список скорочень. 511 сторінок машинопису.
54. «„Слово о полку Игореве“ среди литературных памятников о походе 1185 года». 206 сторінок машинопису.
55. Палеография Мусин-Пушканской рукописи «Слова о полку Игореве». 128 сторінок машинопису.
56. Литературная история летописной повести о походе Игоря Святославича в 1185 году. 185 сторінок машинопису.
57. Слово о полку Игоревім. Історія відкриття рукопису. Палеографічне та ортографічне дослідження. Давньоруський текст і його переклад. Реконструкція тексту мусин-пушкінського рукопису в кнівському скорописі XVII століття. Історико-філологічний коментар. Ортографічний та палеографічний коментар. 161 сторінка машинопису.
58. Велесова книга. Оригінальний текст і його ритмічний переклад. Дослідження. Додатки. Коментарі. 320 сторінок машинопису.
59. Історична основа «Слова о полку Игоревім». 60 сторінок машинопису.
60. Рукописи окремих статей, які послані до журналів «Дніпро», «Київська старовина», «Дзвін», «Основа», «Дивослово», «Слово і час», до «Українського історичного журналу» в 1990-1993 рр.

18.3.1995 р.

Володимир СЕРГІЙЧУК,
доктор історичних наук

НАША КРОВ — НА СВОЇЙ ЗЕМЛІ

Наші сусіди, зрештою, протягом багатьох століть — після того, як упала могутня Київська Русь — ніколи не були зацікавлені у відродженні української державности. Бо існування незалежної України не тільки докорінно змінює вже призвичаєну для імперіялістичних кіл геополітичну ситуацію в переділеній ними Європі, але й впливає на розвиток усієї світової цивілізації, ламаючи насильно усталені традиції, повертаючи споконвічні загальнолюдські права як українському, так і десяткам інших народів.

Так було, зокрема, в середині XVII ст., а особливо ж на початку XX, коли за мовчазної згоди й відвертого потурання тодішньої «демократії» Заходу, а то й прямого заохочення Антанти до відтворення «єдиної і неділимої» Росії, не змогла утвердитися Українська Самостійна Соборна Держава.

Але український народ ніколи не припиняв боротьби за своє одвічне право бути господарем на власній землі. Навіть тоді, коли більшовиками була збройно звоєнована Українська Народня Республіка, і її законний уряд опинився на чужині, кращі сини нашого народу продовжували національно-визвольні змагання.

Особливого розмаху набули вони в роки Другої світової війни, коли збройну боротьбу проти большевицького і гітлерівського режимів очолили Організація Українських Націоналістів і створена нашим народом Українська Повстанська Армія. Саме ОУН-УПА була єдиною політичною і військовою силою, яка в той надзвичайно важкий час продовжувала боротися за незалежність України.

Справді, через десять років після розгрому фашистської Німеччини збройний опір ОУН-УПА був придушений. Але не припинялася боротьба за ту ж високу мету, якщо кращі сини й дочки нашого народу і далі йшли на сибірську каторгу з готовістю покласти і своє життя на вівтар свободи України: Василь Стус, Олекса Тихий, Юрій Литвин...

Ця їхня жертвовність важила для українців і представників інших народів, що живуть серед нас, більше, ніж умовляння англійського прем'єра й американського президента бути в Союзі, відмовившись від незалежності. І віковичне прагнення нашого народу до свободи, підтримуване десятки років саме націоналістами, вилилося в могутнє «Так!» на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року.

Такий результат подивував і політиків, і тих, хто на Заході і на Сході вперше почув про Україну та її народ. Але його одностайність у виборі своєї долі не тільки засакувала відвертих ворогів відродженої держави, але й противників усього українського, особливо тих, хто багато років переконував світ, що українці тільки й думали постійно про возз'єднання зі «старшим братом», бо ні нашим батькам, ні нам ніколи не було притаманним прагнення мати власну державу, а національно-визвольні

змагання українців у 1940-50 роках оголошував виключно злочинними акціями українських націоналістів, і то в першу чергу проти свого народу.

Запеклих ворогів українства особливо занепокоїло те, що в незалежну Україну повертаються ті, хто боровся все життя за її самостійність — чи зі зброєю в руках на українській землі, чи політичними акціями в еміграції. Саме ті, хто завжди несхитно вірив у відродження держави своїх предків на власній землі, і хто наближав цей день. Ці патріоти, пізнавши можливості демократичного світу, готові допомогти рідному народові якомога швидше увійти в коло вільних народів, а відтак утвердити справді багату й незалежну Україну.

Чи могли з цим змиритися ті, ідеологія яких у своїй суті не допускає права українському народові на самостійне життя? Вони й почали вживати відчайдушних зусиль, аби всіляко паплюжити українських патріотів перед власним народом, що опинився в складній економічній ситуації через те, що через політичну недосвідченість віддав владу в руки тим, хто і вчора мав її. Кінцева мета цієї широкомасштабної акції — підірвання основ української держави з наступною її повною ліквідацією. А перший крок до цього — відмежувати ОУН-УПА від українського народу, знову, тепер уже за нових політичних реалій, представити йому цю організацію злочинною. А тоді й можна буде нав'язати українському суспільству стару концепцію: ідея самостійності України не має перспективи, оскільки, мовляв, її носієм постійно виступала «злочинна» ОУН-УПА.

І ще краще, за цим сценарієм, якщо українців у цьому переконуватимуть самі українці. А таких знайти, на жаль, покищо немає проблеми. Особливо з тих, хто українцем себе заявляє тоді, коли це вигідно і їм, і їхнім закулісним ідеологам.

Одним з таких виявився нібито українець з Канади Віктор Поліщук, котрий торік своїм коштом видав у Торонто-Варшаві-Києві книгу під претенсійною назвою «Гірка правда. Злочинність ОУН-УПА (сповідь українця)».

Присвятивши «пам'яті жертв ОУН-УПА труд цей», автор найперше попереджає читача: «Нехай ніхто, хто почуває себе українським націоналістом, не кидає в мене болотом, не прочитавши цієї книжки».

Я прочитав дуже уважно «сповідь українця», і хоч не належу до націоналістичних організацій, народився у повоєнний час на історичній Київщині, але повинен відповідати Вікторові Поліщуку: на відміну від нього, я не тільки ознайомлений з писаннями ідейних противників ОУН-УПА, але й переглянув велику кількість документів з колишніх таємних архівів. І саме це змушує мене не мовчати у зв'язку з появою книги Віктора Поліщука, який, не попрацювавши в тепер відкритих учорашніх спецхранах (таку можливість сьогодні мають усі дослідники), узявся з чужого голосу «змити з українського народу пляму ганьби за злочини ОУН-УПА», бо, мовляв, «існує потреба правди. Це треба сказати. Бо гірка правда краще лікує, ніж солодка брехня» (ст. 26).

І за оголення цієї «гіркої правди» автор узявся, з усього видно, оскільки в Україні «навіть найчесніші, як-от Олесь Гончар, не наважуються на явне засудження націоналістичної потвори» (ст. 22).

Справді, Олесь Гончар, якого і Віктор Поліщук уважає совістю нації, мав зовсім іншу думку, ніж він, і це чомусь не насторожило автора «Гіркої правди», не змусило з усією відповідальністю братися до висвітлення такої серйозної проблеми.

Віктор Поліщук гадає, що цю «гірку правду» зміг би написати Михайло Стельмах, коли б жив: «Він, мабуть, був би спроможний описати це, хоч серце його обтікало б кров'ю, бо це ж про єдинокровних братів треба було б писати. Але він вірив у перемогу Добра над Злом, правди над кривдою» (ст. 12).

Я теж вірю, що Михайло Стельмах написав би правдиво про ОУН-УПА. Він навіть пробував зробити це свого часу, бодай і в жорстких рамках ідеологічного завдання партії. Але йому не дали можливості сказати хоч частинку правди про ОУН-УПА. В цьому може переконатися й сам Віктор Поліщук, коли ознайомиться з доповідною начальника Головліту УСССР К. Полонника секретареві ЦК КП(б)У І. Назаренку від 2.10.1952 р.:

«Доповідаю, що Головліт УСССР не дозволив до видання й повернув видавництву «Радянський письменник» на переробку повість Михайла Стельмаха „Над Черемошем“.

Поставивши своєю метою показати процес колективізації в селах станиславської Верховини в 1948-1950 р.р., який відбувався в умовах куркульського спротиву, Мих. Стельмах не зумів надати цьому спротиву яскраво вираженого класового характеру. Замість приречених куркулів, у Стельмаха діють озброєні найновішою автоматичною зброєю буржуазні націоналісти, т. зв. бандерівці, які мають свою розгалужену організацію, свій керівний центр, свою „Українську головну військову раду“, яка навіть чеканить і нагороджує своїх головорізів, що відзначилися, орденами і медалями — на зразок медалі „За боротьбу в особливо важких умовах“.

Сам цього, можливо, не бажаючи, автор надав націоналістичному підпіллю характер великої і грізної сили, здатної тримати в страху населення і представників советської влади на значній території, що політично нам не тільки не бажано, але й дуже шкідливо» (Центральний державний архів громадських об'єднань України — ЦДАГОУ: Ф. 1. Оп. 24. Спр. 1566. Арк. 144).

Але, як ми вже знаємо, Віктор Поліщук не знає, як відчиняються двері архівів. Йому простіше повторювати все те, що протягом принаймні півстоліття писали недобросовісні історики, вихоплюючи з документів лише відповідно вигідні їм факти. А тому з-під пера заангажованих і оплачених за антиукраїнство й антиісторизм, з дозволу сказати, вчених виходила потрібна «гірка правда», як у «сповіді українця». Що ж можна сказати про все це, коли є можливість ознайомитися з корпусом советських, німецьких, польських та українських документів у світлі звинувачень Віктором Поліщуком ОУН-УПА?

Перш за все треба дати роз'яснення читачам, чи і справді ідеологія ОУН-УПА була спрямована як проти рідного, так і представників інших народів, що проживали в Україні, шануючи право українського корінного населення. І красномовнішим тут буде документ Української Повстанської Армії, поширений у роки війни:

«Українська Повстанча Армія бореться за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній, самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних, самостійних державах, — це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання в цілому світі.

УПА бореться проти імперіялістів і імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно інші народи. Тому УПА бореться проти СРСР і проти німецької « нової Європи ».

УПА з усією рішучістю бореться проти интернаціоналістичних і фашистсько-націонал-соціалістичних програм та політичних концепцій, бо вони є знаряддям завоювницької політики імперіялістів. Тому ми проти російського комуністсько-більшовицького і проти німецького націонал-соціалізму.

УПА проти того, щоб один народ, здійснюючи імперіялістичні цілі, « визволяв », « брав під охорону », під « опіку » інші народи, бо за цими лукавими словами криється огидний зміст — поневолення, насильство, грабунки. Тому УПА бореться проти російсько-більшовицьких і німецьких загарбників, поки не очистить Україну від усіх « опікунів » і « визволителів », поки не здобуде Української Самостійної Соборної Держави, в якій селянин, робітник і інтелігент матиме вільно, заможного і культурного жити та розвиватися.

УПА за повне визволення українського народу з-під московсько-більшовицького ярма, за побудову УСРД без поміщиків, капіталістів та без більшовицьких комісарів, енкаведистів і партійних паразитів.

В українській державі влада вважатиме за найвищий свій обов'язок інтереси народу. Не маючи загарбницьких цілей та поневолення країн і пригноблених народів у своїй державі, народна влада України не витрачатиме часу, енергії та коштів на творення апарату гноблення. Українська народна влада всі економічні ресурси та всю людську енергію спрямує на побудову нового державного порядку, справедливого соціального ладу, на економічне будівництво країни та культурне піднесення народу.

В лавах УПА борються українські селяни, робітники та інтелігенти проти гнобителів, за УСРД, за національне і соціальне визволення, за новий державний порядок та новий суспільний лад:

1. За знищення більшовицької експлуататорсько-кріпацької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, українська народна влада не накидуватиме селянам однієї форми користування землею. Тому в українській державі допускати-меться індивідуальне та колективне користування землею, в залежності від волі селян.

2. а) За те, щоб велика промисловість була національно-державною власністю, а дрібна — кооперативно-громадською.

б) За участь робітників у керівництві заводами, за фаховий, а не комісарсько-партійний принцип у керівництві.

3. а) За загальний 8-годинний робочий день. Понаднормова праця може бути тільки вільною, як і кожна праця взагалі, і робітник отримуватиме за неї окрему зарплату.

б) За справедливу оплату праці, за участь робітників у прибуткових підприємствах. Робітник отримуватиме таку зарплату, яка потрібна для забезпечення матеріальних і духовних потреб цілої його сім'ї. При річних підсумках господарського стану підприємств кожний робітник одержуватиме: у господарсько-кооперативних підприємствах дивіденд, а в національно-державних — премію.

в) За вільну працю, вільний вибір професії, вільний вибір місця праці.

г) За свободу профспілок. За знищення стахановщини, соцзмагань, підвищування норм та інших способів експлуатації працюючих.

4. За вільне ремесло, за добровільне об'єднування ремісників у артілі, за право ремісника вийти з артілі та індивідуально виконувати працю і вільно розпоряджатися своїм заробітком.

5. За національно-державну організацію великої торгівлі, за громадсько-кооперативну дрібну торгівлю та за дрібну приватну торгівлю, за вільні базари.

6. За повну рівність жінки з чоловіком у всіх громадських правах і обов'язках, за вільний доступ жінки до всіх шкіл, до всіх професій, за першочергове право жінки на фізично легшу працю, щоб жінка не шукала заробітку в шахтах, руднях чи на інших важких промислах і внаслідок цього не руйнувала свого здоров'я. За державну охорону материнства. Батько сім'ї одержуватиме, крім плати за свою працю, додаткову платню на утримання жінки і неповнолітніх дітей. Лише в таких умовах жінка матиме змогу виконувати свій важливий, почесний і відповідальний обов'язок матері і виховательки молодого покоління.

7. а) За обов'язкове середнє навчання. За піднесення освіти і культури широкої народної маси шляхом поширення мережі шкіл, видавництва, бібліотек, музеїв, кіно, театрів тощо.

б) За поширення вищого і фахового шкільництва, за невинний ріст висококваліфікованих кадрів фахівців на всіх ділянках життя.

в) За вільний доступ молоді до всіх вищих навчальних закладів. За забезпечення студентства стипендіями, харчами, помешканнями та навчальними приладдями.

г) За всебічний гармонійний розвиток молодого покоління — моральний, розумовий та фізичний. За вільний вступ до всіх наукових і культурних надбань людства.

8. За пошану до праці інтелігенції. За створення таких матеріальних основ праці, щоб інтелігент, будучи цілком спокійним про завітний день та про долю сім'ї, міг віддатися культурно-творчій праці: мав потрібні умовини до праці над собою, постійно збагачував свої знання та підвищував свій розумово-культурний рівень.

9. а) За повне забезпечення всіх працюючих на старість та на випадок хвороби чи каліцтва.

б) За широке запровадження охорони народнього здоров'я, за поширення сітки лікарень, санаторій, курортів та будинків відпочинку. За збільшення лікарських кадрів. За право працюючих на безплатне користування всіма закладами охорони здоров'я.

в) За особливу державну опіку над дітьми і молоддю, за поширення сітки дитячих ясел та садків, санаторій, таборів відпочинку, за охоплення всієї дівтори та молоді державними закладами опіки та виховання.

10. а) За свободу друку, слова, думки, переконань, віри і світогляду. Проти офіційного насаджування суспільності світоглядних доктрин і догм.

б) За вільне визнавання і виконування культів, які не суперечать громадській моралі.

в) За відокремлення церковних організацій від держави.

г) За культурні взаємини з другими народами, за право виїзду громадян за кордон для навчання, лікування та пізнавання життя і культурних надбань других народів.

11. За повне право національних меншостей плекати свою власну за формою і змістом національну культуру.

12. За рівність усіх громадян України, незалежно від їх національності, в державних та громадських правах і обов'язках, за рівне право на заробіток і відпочинок.

13. За вільну українську за формою і змістом культуру, за героїчну духовість, високу мораль, за громадську солідарність, дружбу та дисципліну» (ЦДАВОВУ: Ф. 3833. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 8).

Я тому повністю подаю цей документ, що засвідчує програмові засади ОУН-УПА, оскільки Віктор Поліщук, на жаль, цього не робить, послугуючись, як правило, чужими ідеологічними гаслами. Особливо ж тоді, коли йдеться про так званий український колябораціонізм з гітлерівським фашизмом.

Тепер уже широко відомо, що в німецькому ув'язненні вже в липні 1941 року опинилися Степан Бандера та Ярослав Стецько. Згодом у концтаборі Саксенгаузен до них приєднується і Андрій Мельник. Що ж стосується сотень рядових оунівців, то вони були розстріляні фашистами. Німецьке командування в спеціально виданій інструкції від 9.11.1941 р. поруч з вказівками про боротьбу з партизанами, комуністами і військовиками Красної армії визнало вважати «надалі небажаними особами українських політичних агентів руху Бандери (пропагандистський матеріал і показання надсилати окремо у відділ АО головного командування), за якими вести спостереження і на випадок здійснення політичної діяльності — арештувати» (ЦДАГОУ: Ф. 1. Оп. 23. Спр. 115. Арк. 7).

Окупаційна влада, крім того, застерігала: «По Україні роз'їжджають під виглядом артистів і бандуристів групи людей, які проводять роботу, спрямовану проти німецького командування, за створення „Самостійної України“, і що за вказівкою районного німецького коменданта такі люди підлягають затриманню і направленню в комендатуру» (Там само: Арк. 10).

Якщо в наказі Сталіна (ч. 00189 від 5.09.1942 р.) передбачалося «особливо підбирати людей, здатних вести приховану розвідувальну роботу і вкорінювати їх на службу в місцеві управління і установи, створені німцями, на заводи, депо, станції, пристані, телеграф, телефон, летовища, бази і склади, в охорону німецьких посадових осіб, в гестапо та його школи, а також в усі інші установи й органи, що обслуговують армію

чи місцеву адміністрацію німецьких властей» (ЦДАГОУ: Ф. 62-Оп. 1. Спр. 275. Арк. 3), то чому ОУН-УПА не могли скористатися на власній землі такими ж формами боротьби з окупантами, якими послуговувався Кремль на насильно приєднаній території України?

Тим більше, як це засвідчував партизанський командир Сидір Ковпак 28.9.1943 р., коли «українське населення винятково підтримує бандерівців, Советську владу ненавидить» (ЦДАГОУ: Ф. 62. Оп. 1. Спр. 248. Арк. 161).

Часто противники ОУН звинувачують її в тому, що нібито вона сприяла вивезенню українського населення до Німеччини. Але це не відповідає дійсності, бо ось що свідчить документ ОУН, перехоплений гестапо: «Ніхто не повинен їхати до Німеччини. Ніхто не повинен іти на організовані німцями курси, оскільки там цих людей переловлять і знищать. Ніхто не повинен іти на військову службу. Ми не можемо боротися в рядах чужої армії за чужі інтереси. Ми будемо вступати тільки в українську армію, яка бореться за суверенну українську державу. Всі, де б ви не перебували, на яких постах і посадах, — всі на службу України» (ЦДАГОУ: Ф. 1. Оп. 22. Спр. 77. Арк. 52).

Ще одне звинувачення українських націоналістів у колябораціонізмі полягає в тому, що їх, мовляв, озброювали німці.

Справді, в УПА було багато німецької зброї. Але її українські повстанці здобували в бою з фашистами або ж у них ... вимінювали.

Так, у середині червня 1943 року, як стверджують совєтські партизани, «німецькі солдати під Рівним за сало і масло продали населенню 6 штук гвинтівок з патронами. Таке ж становище було і в Сарнах, коли солдати продали 4 гвинтівки з набоями (ЦДАГОУ: Ф. 62. Оп. 1. Спр. 254. Арк. 16).

До речі, тоді ж польське населення в Рафаловці за 16 кілограмів сала купило у гітлерівців 2 ручних кулемети (Там само: Арк. 15).

Інший партизанський командир, Петро Вершигора, в донесеннях (ч.ч. 1287, 1345/25 від 30.01.1944) засвідчував: німці в обмін на продукти звільнили з тюрми націоналістів (ЦДАГОУ: Ф. 1. Оп. 70. Спр. 899. Арк. 23).

Можна додати, що особливо багато зброї воїни УПА вимінювали за продукти в угорських, словацьких, румунських та інших національних підрозділах, що були у складі вермахту і які погано постачалися.

Перейшовши до рук українських повстанців, вона спрямовувалася проти окупантів.

Важливим аспектом порушеної Віктором Поліщуком проблеми є широкое представництво національно-визвольного руху по всій українській землі, а не в одному західньому регіоні. Бо, постійно плекаючи ідею відродження своєї державності, українські націоналісти ставили собі за мету побудову Української Самостійної Соборної Держави на всіх наших власних етнічних землях — від Сяну до Дону. А тому не випадково, що провідники ОУН, плянуючи проголошення української влади після приходу німецьких військ, особливу увагу звертали на ту частину України, яка після 1920 року була в складі УРСР.

Звичайно, існування тут зовсім іншого соціально-економічного та політичного ладу протягом двох десятиріч років відповідним чином відбилося і на свідомості широких мас. Тут, зокрема, вже значною мірою були при-

душені поривання населення до створення власної національно-демократичної держави, не існувало такого скоординованого антисоветського підпілля, як це було в Галичині та на Волині.

Своєрідним імпульсом, який мав би оживити і підштовхнути українське життя на східньоукраїнських землях, стали похідні групи ОУН. Вони в прискореному темпі повинні були опанувати організаційно і пропагандивно східньоукраїнські землі та створити і використати там усі можливі обставини для побудови української державности.

Зрозуміло, що в часи комуністичного тоталітарного режиму ні советська преса, ні советська історична наука і словом не згадували про діяльність оунівського підпілля на сході та півдні України, в тому числі і про похідні групи ОУН. Відкриті нині спецхрани дають можливість заповнити цю прогалину в історії визвольних змагань нашого народу, віддавши данину шани тим українським патріотам, які в умовах фашистської окупації мужньо боролися з ворогом на цих теренах. Особливо важливими для нас є документи самої ОУН, які зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВ-ОВУ). Так, звіт «ОУН на СУЗ від 1941 до 1943 р.» дає нам досить детальну характеристику обставин, у яких формувалися і рушали на схід похідні групи, умов, у яких їм доводилося працювати там. (ЦДАВОВУ: Ф. 3833. Оп. 1. Спр. 210. Арк. 2-10).

Рушили похідні групи в червні 1941 р., будучи організовані головним чином в еміграції. Посилялися вони нелегально або напівлегально, використовуючи справжні чи фальшиві німецькі документи. На західньоукраїнських землях (Галичина, Волинь) групи були частково переорганізовані та доповнені. З Буковини, наприклад, вислано окрему групу, що прибула на Вінниччину і там залишилася. З самого початку вони були розподілені на краї та області, просувалися одразу ж за лінією фронту, вели в селах і містах широку самостійницьку пропаганду, підшуковуючи на СУЗ організаційні кадри. Прибувши на призначені місця, займалися організацією адміністрації, господарського управління, а найперше — створенням організаційної мережі з місцевого елементу. Кадри на місцях жили легально, працюючи в установах окупаційної влади чи нелегально. А до місць призначення члени похідних груп добиралися пішки, велосипедом, кінно, підводами, автами, поїздами; в основному користувалися підводами. Організовано обминаючи великі міста і німецькі поліційні центри, групи на третій місяць дійшли до лінії Дніпра. (Там само: Спр. 210. Арк. 6).

Архівні фонди зберегли, зокрема, звіти провідника третьої групи Тимка Семчишина, в яких детально викладається питання з вирушенням оунівців на схід, наводиться поіменний реєстр кожного роя з вказівкою на те місто східньої чи південної України, де вони мали в майбутньому дислюкуватися, а також перші інформаційні повідомлення з походу (Там само: Спр. 14. Арк. 10-73).

Можна сказати, що німці спочатку не звернули достатньої уваги на похідні групи українських націоналістів, по суті не знаючи про їхню справжню мету, коли ж усвідомили собі їх роботу, почали арешти, роз-

стріли, а в пресі пропаганду проти самостійницького руху (Там же: спр. 210. Арк. 7).

До речі, цей факт підтверджується і донесеннями агентури НКВД, яка повідомляла восени 1941 року: «Німецькі розвідувальні органи з метою покласти край агресивним намірам українських націоналістів звернулися до командування армії з проханням дозволити їм „прибрати цих людей до рук“». (ЦДАГОУ: Ф. 1. Оп. 22. Спр. 75. Арк. 3).

За повідомленням тоді виконуючого обов'язки наркома внутрішніх справ УССР Савченка, «в січні 1942 р. гестапівці провели масові арешти серед українських націоналістів. Частину арештованих було розстріляно...» (ЦДАГОУ: Ф. 62. Оп. 1. Спр. 179. Арк. 130). До них, до речі, належать і такі відомі члени ОУН, як Олена Теліга, Іван Рогач, Іван Ірлявський, сестри Суховерські та багато інших, яких фашисти знищили в Бабиному Яру в Києві.

Документи НКВД УССР свідчать, що на початку 1942 р. «у м. Вінниці і на периферії з'явилися націоналістичні листівки», в яких повідомлялося: «німці розпустили ОУН, арештували в Києві до 60 осіб активних діячів ОУН...». У зв'язку з цим українське населення закликалося до боротьби з німцями та до організації підпільної роботи. Причому після цього в листівках вказувалося, що Німеччина є вічним ворогом українців (ЦДАГОУ: Ф. 62. Оп. 1. Спр. 253. Арк. 51).

А в документі гітлерівської служби безпеки від 7.08.1942 р. стверджується: «У Вінниці знову поширилися написані від руки листівки Українського руху опору. Більш точних свідчень про зловмисників поки що немає. В Харкові арештовано ще 3 службовців з української поліції. Арештовані підбурювали інших міліціонерів до дезертирства, яких удалося затримати (34 особи)» (ЦДАГОУ: Ф. 1. Оп. 22. Спр. 77. Арк. 34).

Діяльність ОУН на східноукраїнських землях під час німецької окупації можна розділити на два етапи: підготовчий, який тривав до весни 1942 року, що включав період походу груп ОУН на схід і вивчення цього терену; підпільно-революційний.

Основна робота підготовчого етапу спиралася на кадри, що прийшли із ЗУЗ. Дехто з них жив нелегально, більшість працювали легально. В цей період націоналістичні кадри усвідомили собі справжню мету німців щодо України. Утвердилася свідомість тільки революційної підпільної боротьби, виключаючи легальну форму, німців трактовано як окупантів. В кадрах, що їх тоді організовано на СУЗ, були колишні «націонали», переважно люди старшого чи середнього віку, в малій кількості молодь. В цьому періоді, виражаючись мовою оунівських документів, наступила селекція кадрів: нездібні до революційної боротьби відпали, деякі, що походили із ЗУЗ, повернулися назад, частина злегалізувалась. Боротьбу продовжували справжні революціонери.

Вони і продовжили логічно другий етап націоналістичної діяльності — підпільно-революційний. ОУН перейшла в повне підпілля, оскільки гетітскомісаріяті і СД одержали інструкцію знищувати безоглядно українських націоналістів, у першу чергу бандерівців, застосовуючи до них гостріші заходи, ніж до комуністів. Організаційна робота на цьому етапі опиралася на підпільників-революціонерів, які жили з фальшивими

документами на нелегальному становищі. В цей час починається усталення організаційної мережі на районному рівні людьми, які жили легально. Обласну мережу, зв'язки з Проводом, різні важливі організаційні доручення виконували, як правило, підпільники, що на практиці оберігало від провалів. Також у цей період з'являються підпільники з місцевого елементу, що займали різні посади в організаційній мережі на різних рівнях. З місцевих середовищ уже виростають у цей час тверді й відважні націоналісти. Крім чоловіків, до підпільної націоналістичної боротьби починають прилучатися жінки. Організація охоплює села, міста, заводи, адміністрацію, пронизуючи дуже глибоко все громадське життя. Ідеєю роботи була ідея української самостійності, що випливала з клича «Воля народам, воля людині!», який став генеральним кличем української революції. І цим Україна на тлі зудару двох імперіялістичних ідей вийшла на перше місце як носій нового суспільного ладу, нових прогресивних ідей (ЦДАВОВУ: ф. 3833 Оп. 1. Спр. 210. Арк. 7-8).

Необхідно зазначити, що большевицькі документи підкріплюють таку оцінку діяльності підпільної ОУН в східних областях. Так, у донесенні наркома держбезпеки УССР Савченка на ім'я начальника Українського штабу партизанського руху Строкача від 24 травня 1943 року повідомлялося: «Ряд джерел і захоплених нами документів свідчать про те, що, незважаючи на масові репресії німців серед оунівців, зокрема серед прихильників Бандери, останні не тільки не згорнули своєї роботи, а навпаки, перейшовши в підпілля, значно посилили її.

Встановлено, що ОУН поширила свою діяльність на всю окуповану територію України. В усі області УССР ОУН направляє своїх емісарів, створює підпільні організації, центри і легіони, закладає склади зброї, боеприпасів і друкарні; готує кадри для збройної боротьби.

Про діяльність ОУН у східних областях України відомо, що в ряді пунктів Київської, Житомирської, Полтавської, Запорізької, Кіровоградської, Дніпропетровської, Сумської, Харківської, Одеської та інш. областей оунівці заклали свої підпільні організації, керовані націоналістами-нелегалами, які прибули із західних областей України.

У звітній доповіді гестапо м. Харкова за грудень 1942 року, захопленому нами, повідомлялося: «Дії українських націоналістів посилились, про що повідомляють з усіх сторін. Їхній клич — «Свобода без Совєтів і без німців» нині у багатьох на язиці». (ЦДАГОУ: Фонд 62. Оп. 1. Спр. 227. Арк. 22-24).

Старший помічник начальника політичного відділу Центрального штабу партизанського руху полковник Конкін 30 жовтня 1943 року засвідчував: «Протягом трьох місяців ідуть арешти членів ОУН. Арештовано до 3.000 осіб, з них у Сумській області — до 280 осіб. Серед арештованих багато вчителів. У Сумській області арештовані керівники ОУН: заступник Сумського бургомістра Седененко, бургомістр Краснопілляського району Мірошніченко — колишній головний бухгалтер Краснопілляського млина, головний інспектор школи — Сасунін, Погладілов і Сонуля, які в Західній Україні організували повстання проти Красної армії. Арештовано 4 перекладачі Краснопілляського і Сумського комендантів з Української поліції». (ЦДАГОУ: Ф. 62. Оп. 1. Спр. 182. Арк. 114).

Детальніше про діяльність українських націоналістів проти гітлерівських загарбників розповідають спеціальні донесення органів державної безпеки УССР з Харкова (ЦДАГОУ: Ф. 62. Оп. 1. Спр. 227. Арк. 1-21), Донбасу (ЦДАГОУ: Ф. 62. Оп. 1. Спр. 227. Арк. 75-85), Полтави (ЦДАГОУ: Ф. 1. Оп. 23. Спр. 572. Арк. 8-12), Кіровограду (ЦДАГОУ: Ф. 62. Оп. 1. Спр. 253. Арк. 49), Вінниці (Там само: Арк. 51), Дніпропетровська (Там само: Арк. 55-56) тощо.

Самі ж гітлерівці діяльність, яку вели проти них на окупованій території України оунівці, в серпні 1942 р. оцінювали так: «Під головним керівництвом ОУНівського бандерівського руху перебувають дві групи, а саме: одна у Волинському генерал-губернаторстві, а друга — в Східній Україні. Остання охоплює Київську, Харківську області й Південну Україну. Ряд областей і Південна Україна в організаційному відношенні ще значно відстають від Київської області, де вже нараховується близько 1000 осіб.

ОУНівські мельниківські групи створюють враження більш поміркованого націоналістичного руху, але в дійсності стосовно пропаганди і методів здійснення цілей їх можна порівняти з бандерівським рухом. Якщо врахувати ту обставину, що вони намагаються бути льояльними, то фактично вони є більш небезпечними, аніж бандерівський рух, який з самого початку виступає відкрито проти Німеччини. Останнім часом і мельниківський рух також почав вести відкриту пропаганду проти Німеччини» (ЦДАГОУ: Ф. 1. Оп. 22. Спр. 77. Арк. 52-53).

Щодо військової роботи ОУН на СУЗ, то вона фактично не була організована зовсім у першому періоді. Тільки в другому, коли на СУЗ зросла і зміцніла організаційна мережа, виникає потреба цієї справи, тим більше, що німці посилили репресії. Перешкодою сильному розвитку цієї ділянки були брак зброї, командирів, а з початку 1943 року і наступ Красної армії. Однак улітку 1943 року вдалося організувати перші боївки на Київщині, Вінниччині, Полтавщині, Дніпропетровщині. Щоправда, довго вони не проіснували через брак кадрів з місцевого населення до національної партизанки — застрашував багатьох ріст большевицьких партизанських загонів перед приходом Красної армії.

Але творення військової сили на СУЗ зовсім не припинилося, особливо після того, як здійснили сюди свої пропагандивні рейди відділи УПА із ЗУЗ. Під осінь 1943 року появилися боївки ОУН під Уманню та в Холодному Яру, розпочалася акція в цьому пляні на Одещині. Та в розпалі розгортання військової роботи на СУЗ довелося припинити її — перешкодив довести справу до кінця швидкий наступ большевиків. Збройні відділи УПА на сході, які нараховували до сотні бійців, розпалися, крім тих, що до кінця 1944 року діяли на Уманщині та Холодноярщині (ЦДАВОВУ: Ф. 3833. Оп. 1. Спр. 210. Арк. 8-9).

Таким чином, про військову збройну боротьбу на СУЗ ми можемо говорити як про початкову і підготовчу. Але вона також вплинула пропагандивно на населення цього регіону в справі національного самосвідомлення. Зрештою, діяльність ОУН на СУЗ під час німецької окупації залишила глибокий слід у свідомості жителів цього регіону, вона допомогла їм зробити в 1991 році правильний вибір, голосуючи за незалежність України. А тому повна правда про націоналістичне підпілля

на східньоукраїнських землях, його жертви від рук фашистів сприятиме утвердженню нашої державности на цих теренах, які політі кров'ю і потом українців.

Так, дуже багатьом сьогодні ще важко усвідомити все це з огляду на ту шалену пропаганду комуністичного режиму, яка протягом півстоліття монополюючи подавала спеціально спрепаровану, тенденційну інформацію про українських націоналістів.

І цей спотворений образ українського патріота, підсилений час від часу гучно організованими процесами над бандерівцями, так глибоко вкарбований у суспільній пам'яті, особливо старшого покоління, що доведеться ще довго відновлювати справжнє обличчя ОУН-УПА.

Справді, не можна викинути з пам'яті народу ті криваві події, що супроводжували страшне післявоєнне лихоліття на нашій землі. Але вже час від емоцій перейти до серйозної аналізи документальних джерел усіх воюючих сторін, що може дати об'єктивну картину, а не вишуквання вигідних для когось тих чи інших фактів.

Такі документи, що дають можливість дати об'єктивну оцінку діяльності ОУН-УПА, на щастя, збереглися в українських архівах, пролежавши не один десяток років під грифом «цілком таємно». Передусім, це донесення советських партизанів і розвідників, агентури НКВД з окупованої фашистами території України, в яких подано невідому досі широкому загалові інформацію про діяльність ОУН-УПА — її свідомо приховували, оскільки вона багато в чому суперечила офіційній лінії комуністичної пропаганди.

Саме советські партизани залишили нам конкретні свідчення про бойові дії УПА проти німців. Так, про це йдеться в донесеннях штабів партизанських загонів Кам'янець-Подільської та Житомирської областей. (ЦДАГОУ: ф. 62. Оп. 1. Спр. 253. Арк. 70-77).

Новим для широких мас є й те, що наскок на Рівне в 1942 році, коли гітлерівці розбіглися, був організований саме націоналістами (Там само: Ф. 62. Оп. 1. Спр. 251. Арк. 27). Такі дані підтвердив для советського командування командир одного із загонів червоних партизанів Шитов. Саме він передав до свого Центру, що «двісті січовиків увірвалися до Рівного». Командир партизанських загонів Рівненщини Бегма 9.7.1943 року повідомляв про бій націоналістів з німцями в селі Хараїмівка Деражнянського району 26 червня, в результаті якого було вбито 11 німців і 19 українських патріотів. (Там само: Арк. 101).

І саме активні бойові дії українських повстанців проти фашистських окупантів змусили советське командування піти на переговори з ОУН-УПА з метою залучення її підрозділів для скоординованої боротьби. Зокрема, генерал-майор Сабуров доручав переговори з цього приводу командирові чехословацького батальйону, який перейшов на бік червоних партизанів, Янові Налєпці. (Там само: Спр. 253. Арк. 20-27). Але до домовленості восени 1943 року не дійшло, бо комуністична влада і слухати не хотіла про можливість побудови в післявоєнному світі незалежної Української держави. До речі, з цієї причини не закінчилися успішно переговори між ОУН-УПА та червоними партизанами бригади Бринського в лютому 1943 року. (Там само: Спр. 258. Арк. 20-26).

Зрештою, про бойові дії УПА проти фашистів було відомо і командуванню Червоної армії. Так, 4.04.1944 один з її генералів, Баландін, звертався до українських повстанців у Прикарпатті: «Нам відомо, що ви боретеся збройним шляхом з німецьким окупантом». (ЦДАВОВУ: Ф. 3833. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 181).

А ось про що йдеться в розвідувальному зведенні Українського штабу партизанського руху (УШПР) ч. 57 від 12 червня 1943 року: «За даними на 5.6.43 р., Кременецька округа (Кременець — 60 км на півн. від Тернополя) у квітні 43 р. була оголошена на надзвичайному становищі через те, що німці в цій окрузі зазнали нападу українських націоналістів-„бандерівців“. Німці з багатьох населених пунктів були витіснені, і їм вдалося відновити становище за допомогою великих каральних загонів». (Там само: Ф. 1. Оп. 22. Спр. 41. Арк. 25). До речі, вже згаданий Бегма повідомляв 27 липня 1943 року, що в містечко Олика Волинської області прибули 2500 гітлерівців, знятих зі східного фронту для боротьби з націоналістами. (Там само: Ф. 62. Оп. 1. Спр. 253. Арк. 115).

Українські націоналісти розповсюджують серед місцевого населення листівки за підписом Семена Рубана (йдеться, очевидно, про Максима Рубана, псевдо Миколи Лебеда — В. С.), в яких пишуть: „Ми за свободу всього народу, польська нація нам не ворог, але польський уряд. Російський народ нам не ворог, але Москва — наш кровний ворог. Ми з ворогами будемо боротися“». (Там само: Ф. 1. Оп. 22. Спр. 41. Арк. 54).

Крім того, важливими є для нас свідчення Семьона Руднєва, комісара партизанського з'єднання Ковпака. В його щоденнику, який мною повністю надрукований 1992 року в київській газеті «Независимость», є досить чіткий наголос: українські націоналісти воюють з німцями (Там само: Ф. 62. Оп. 1. Спр. 85. Арк. 30). Це саме ті слова, що були викинуті з тексту щоденника, коли він друкувався 1967 року в Ужгороді.

Що стосується оцінки бойових дій УПА проти фашистів, то необхідно, на мою думку, навести ось такий документ ОУН: «22.03.43 відділ УПА звільнив з Луцької тюрми 40 полонених. Всі вони вступили в УПА.

У березні 1943 р. відділи УПА зайняли Володимирець, Степань, Висоцьк, Дубровиця. Німці розбіглися зі своїх станиць.

В останніх днях березня відділи УПА зайняли Деражню. В місті й околиці встановлено українську національно-революційну владу. Все радгоспне майно роздане населенню. Більше трьох тижнів ані німців, ані німецької влади немає. В той час тільки в одному німецькому відділі в бою під с. Чудви загинули 18 німців, дуже багато ранених. Решта німців розбіглась.

Під кінець березня і в перших днях квітня ц. р. відділи УПА зайняли в боях з німцями містечка: Людвипіль, Олика, Цумань і Горохів. Після доведеного перебування відділи УПА самі вийшли з цих містечок з тактичних міркувань.

В перших днях квітня 1943 р. відділ УПА розбив німецький табір, який складався з кільканадцяти підвід, що везли награбоване в селян майно. Українські повстанці всіх німців перестріляли, а майно повернули селянам.

В часі від 15 березня до 10 квітня 1943 р. відділи УПА розбили в'язниці і звільнили в'язнів у містах Крем'янець, Дубно, Рівне, Ковель і Горохів. В'язні вступили в ряди УПА. В тому числі розбито концлагер у Любачівці, Горохівщині і лагер воєннополонених у Ковлі. В містечку Ківерці відділ УПА розбив збірний пункт, на якому були люди, що їх половлено і призначено на виїзд до Німеччини. Всіх людей звільнено. Багато з них зразу вступили у відділи УПА.

В перших днях квітня 1943 р. під Берездовом на Житомирщині один з відділів УПА провів успішно бій з німецькою поліцією. По німецькому боці 7 вбитих, решта розбіглась. Відділ УПА не поніс ніяких втрат.

В тому самому часі в Шепетівських лісах відділ УПА розбив німецький транспортний поїзд з амуніцією. Амуніція перейшла у власність Української Повстанської Армії.

В першій половині квітня 1943 р. в районах Мізоч, Остріг, Крем'янець, Верба поширився дуже великий повстанський рух. В цих районах знищено всіх німецьких співпрацівників і сексотів. Районові та Сільські управи, складені з місцевих, розігнано. Після кількох днів німці кинули цілу дивізію для знищення повтсанців. Дивізія складалася з двох мадярських полків і з одного полку німців разом з СС-ами, жандармерією, та одного полку узбеків і казахів. Після 3-х денних боїв мадяр розбито і розігнано. Німці зі страху не скрізь в боях приймали участь, а посилали узбеків. В боях вбито 120 німців у Вербі, 24 в Шумську, 32 в Острозі, 11 в Мізочі.

Втрати повстанців невеликі: в одному відділі — 13 вбитих, в другому — 5, а в третьому втрат не було.

В Крем'янці був великий гарнізон, який захоплено повністю для УПА. У вислід — німців погромлено. В районі Бережці вбито ляндрвірта і німецьких жандармів. В селі Новостав Шумського р-ну робили німці облаву на щуцманів, що втекли. Відділи УПА прийняли бій, в якому вбито 38 німців, знищено 2 автомашини. Решта німців в паніці відступила. Під час боїв знищено 10 дворів. Серед цивільного населення загинуло кілька осіб. З боку УПА не було жодних втрат.

Німецькі відділи напали на село Сніжок Угорського району й ограбили його за здогадану співпрацю з УПА. Повертаючись із здобиччю, німці попали в засідку, влаштовану відділом УПА. В бою знищено 9 німецьких автомашин, вбито 62 німців, а 18 німців тяжко поранено. З нашої сторони поранених 3, вбитих немає. Для успішного переведення бою відділ УПА зірвав міст і загородив німцям шлях до втечі.

Продовження буде

«Постулат державної незалежності України як «кондіцію сіне ква нон» стабілізації повинен бути висунутий як один із центральних пунктів загальної європейської політики в справі встановлення рівноваги в Європі».

Симон Петлюра

Щира бесіда

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

НА РОЗДОРІЖЖІ ІСТОРІЇ

ПИТАННЯ: Чи можна сподіватися на привернення зрусифікованого українства у річище українського відродження?

ВІДПОВІДЬ: Стараннями російської державної політики — і то протягом століть — сучасне українство великою мірою русифіковане. Русифікація була головним знаряддям імперії, спрямованим на «перетравлення» колоній і на вироблення в населення почуття єдиної батьківщини — Росії. І хоч на цій «ниві» імперія мала значні успіхи, проте вони виявилися нездатними зупинити усамостійнення України.

Коли подивитися на процес русифікації в історичному аспекті, то можна бачити, що з лона зрусифікованої людности постійно виходили українські патріоти: у зрусифікованих родинх виростали діти-українофіли. Досить згадати таких діячів, як Б. Грінченко, С. Руданський, С. Єфремов і багато-багато інших. Зрештою, чи не більшість інтелектуалів Сходу України виховувалася коли не в російському мовному середовищі, то принаймні у двомовному: згадаймо, що батько Лесі Українки спілкувався в родині лише російською мовою (свідчення Комарових).

Отже, дух одвічної стихії, шляхетні поривання і потяг до правди та справедливості будили в українських серцях національні почуття, спрямовували їх у річище української культури та українського відродження.

Події 1989-91 рр. стали яскравим свідченням того, що український патріотизм не згинув і після 70 років большевицького «інтернаціоналізму». Російськомовні українці виявляли себе патріотами поруч з україномовними.

Проте, з бігом часу, в міру погіршення економічної ситуації та низки інших негативних явищ, патріотизм російськомовного українства пішов на спад, і серед певної його частини знайшли симпатії проімперські тенденції.

Чи тут уся причина лише в економічній ситуації?

Хоч економічного чинника не можна списати з рахунку, проте, на мою думку, є тут і інші причини. Піднесення українського патріотизму кінця 1980 і початку 1990 років відбулося з участю російськомовного населення. Але ця участь була стихійна, належно не організована. Російськомовним українцям не було приділено належної уваги. Наприклад, у 1980-90 рр. Рух видавав російськомовні видання, призначені для тих, хто не володів українською мовою. Не знаю, через які причини, але ці видання не «дожили» до сьогоднішнього дня. Російськомовний читач мусить читати або московські видання, або місцеві «Ведомості», видавані далеко не патріотичними колами. Української національно-демократичної російськомовної преси Україна не має. Це велика хиба у масово-політичній роботі демократичних сил.

Не можна не згадати і розпорошеність демократичних сил. Річ ясна, що в цьому напрямку попрацювала відповідна агентура, але й без агентури амбіції розбили націонал-демократичний рух на ряд «гетьманатів». Наявність цієї мозаїки дискредитує демократичні сили в очах російськомовного українства.

Коли до такої картини додаються економічні негаразди, то спад патріотизму серед російськомовного українства стає цілком зрозумілий.

Мені здається, що ще не пізно почати боротьбу за серця наших російськомовних братів, а надто молоді. Починати треба, як і всяку політичну діяльність, із преси. Потрібно видавати в Україні російську газету українського патріотичного напрямку. І те націонал-демократичне середовище, яке підтримає цей почин, виявить свою політичну зрілість. Згадане видання згуртує навколо себе кістяк російськомовних українських патріотів, котрий зможе повести за собою російськомовні українські маси.

Серед російськомовної української молоді треба поширювати російськомовну українську патріотичну літературу. Отже, треба приділити увагу виданню такої літератури. Треба організувати лекційне бюро для російськомовного українства, влаштовувати читання безплатних лекцій у клубах, читальнях, бібліотеках, школах. Роботи тут непочатий край.

ДЕРЖИ ЗЛОДІЯ

ПИТАННЯ: Хто справжній винуватець подій 18 липня біля св. Софії?

ВІДПОВІДЬ: Очевидно, винуватець той, хто перший порушив Конституцію й закони України про відокремлення Церкви від держави. Знищуючи релігію в СРСР, а надто в Україні, большевики узурпували церковну власність, обернувши церкви на зерносовища, тюрми й «історико-культурні заповідники». Цієї долі не минув і собор св. Софії в Києві, котрий до узурпації безбожною владою належав УАПЦ. Узурпуючи церковну власність, большевики відверто порушували фіктивно проголошене ними відокремлення Церкви від держави.

Але часи змінилися. Сталося проголошення незалежності України. Положення Конституції нібито перестали бути бутафорією для озаконювання світу. Нібито. Проте безбожницька й антирелігійна ментальність не покинула «колишніх». Вони й далі мислять «всесоюзними» категоріями у цілому ряді справ, у тому числі і в релігійних.

Відокремлення Церкви від держави вимагає повернення незаконно узурпованої державою церковної власності її законним власникам. І ця засада частково діє в республіках колишнього СРСР. Частково. Бо в окремих випадках держава і далі використовує свою роллю узурпатора щодо церковної власності. І саме в Україні указ Л. Кучми від 16 червня 1995 р. про узаконення рішення колишньої УРСР про обернення храму св. Софії на державний заповідник явив приклад такої узурпації.

Проголошення большевиками собору св. Софії «державним історико-культурним заповідником» цілком укладалося в большевицьку безбожницьку політику, було яскравим прикладом комуністичної демагогії і

комуністичної ментальності. Невже ж Президент правової демократичної держави мусить копіювати більшовицькі стандарти в політиці та урядуванні? Очевидно, що не мусить. А втім, указ Л. Кучми від 16 червня свідчить про протилежне.

Цей указ, підтверджуючи більшовицьку узурпацію в новій, демократичній і правовій державі, на ділі й був початком трагічних подій. Даний указ видано з єдиною метою: не допустити повернення храму його законній власниці — Українській Автокефальній Православній Церкві. Таке «урядування» — кричуще порушення засад Конституції. Крім того, посилення на те, що собор св. Софії перебуває під наглядом ЮНЕСКО, не виправдовує узурпації. Під наглядом ЮНЕСКО перебуває і собор св. Петра в Римі, і Вестмінстерське абатство в Лондоні, але це не перешкоджає вірянам молитися в них. Отже, мотивування указу Л. Кучми не витримує критики. Справжній мотив цього указу — не дати справжній Українській Церкві українську національну святиню, а в більш сприятливих обставинах передати її Українській Православній Церкві московського підпорядкування.

У демократичній Америці урядом схвалено так звані «підтримкові акції». Згідно з цими «акціями», жінки й мурини мають певні переваги перед білими й чоловіками при вступі до вищих шкіл та при наборі на працю. І це тоді, коли всі громадяни за конституцією рівні і мають рівні права. Ті, хто запровадив і обстоює «підтримкові акції», пояснює це так: і жінок, і муринів протягом століть дискриміновано, і щоб піднести їх до рівня чоловіків та білих, потрібні певні полегші для них. Важко не визнати такі міркування мудрими і цілком виправданими з погляду держави.

Щоб дійти такого рівня мислення, треба бути демократом не на словах, а на ділі. І треба бути людиною, а також батьком своїх дітей — громадян. Те, що вихована в солдафонській атмосфері СССР еліта сучасної України нездатна на таке мислення, не дивно. Але, може, Президент замислиться над долею своїх громадян, поцікавиться шляхами, як допомогти їхньому відродженню, замість того, щоб обмежувати це відродження, що роблено століттями і до Л. Кучми. На жаль, указ Л. Кучми від 16 червня цього не підтверджує.

Цей указ — не одинокі свідчення «байдужості» Л. Кучми до національного відродження України. Високі державні урядовці ведуть у пресі відверту пропаганду, спрямовану на дискримінацію української мови, а Президент не вусом не веде, списуючи антиукраїнську діяльність на рахунок «свободи слова». Така «свобода слова» й відверто антиукраїнський указ про обернення св. Софії на державний заповідник, — от хто головні винуватці подій 18 липня біля св. Софії в Києві.

І саме так ці трагічні події має зафіксувати історія. ■

Володимир ЖИЛА

МОЛОДІЖНИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ

Молоде вино: Антологія поезії. Упоряд. М. Розумний, С. Руденко. Видавництво «Смолоскип». Київ, 1994. 232 с., порт. Ціна: 16,25 ам. дол. (або 20,25 кан. дол.).

Сьогодні про поезію молодих в Україні говориться чимало. Одних критиків дивують уже самі назви їхніх творів, у яких здебільшого виявляються претенсії на оригінальність, а то й на підкреслену незвичайність. Інші ж знову сприймають поезію молодих без будь-яких зауважень, лише називають їх по-різному — модерністами, постмодерністами, поступовцями тощо. Щоправда, більшість із молодих поетів відомі лише кількома публікаціями у періодиці та виступами на літературних вечорах. Тому, зрозуміло, важко скласти цілісне уявлення про їхню творчість.

«Молоде вино: Антологія поезії» — така назва збірки поезії молодих поетів, що недавно появилась у видавництві «Смолоскип» у Києві. Поява її пов'язана з діяльністю творчої асоціації «500». Ця асоціація протягом 1993 року організувала в Україні, зокрема в Києві, серію поетичних вечорів під спільною назвою «Нове вино», на які були запрошені автори з наймолодшого покоління. Кращі твори, прослухані на цих вечорах, були включені до рецензованої антології. Пізніше туди увійшли ще й інші молоді поети з різних регіонів України та з-за кордону. Антологія за своїм характером вказує на те, що в ній зібрані твори поетів до певної міри, схожі за своїм світосприйняттям і напрямком естетичного експериментування. «Хоч поза „Молодим вином“, — пишуть упорядники, — лишилося велике коло безперечно цікавих особистостей і вартісних поезій, ці два десятки добірок можна вважати есенцією новітнього молодіжного процесу в Україні».

Може цей процес не є ще зовсім повнокровним, але він є, розвивається та плекає українські мистецькі вартості. А раз він розвивається, то через деякий час він удосконалився і тоді стане користуватися загальною увагою, успіхом і визнанням. А цього Україні зараз дуже потрібно. Тут найголовніше, щоб цей молодіжний мистецький рух виконував соціально корисні функції, щоб його літературні здобутки розширювали обрії читачів, збагачували їхній інтелектуальний запас знань, викликали плідні мислі, були органічно змістовними та приносили користь Україні. Ми ж мусимо пам'ятати, що без національної високовартісної літератури неможливий розвиток національної свідомості та національної культури.

У своїй статті «Наша література перед своїм майбутнім» відомий літературознавець Вадим Сварог («Українські вісті», 27 листопада 1994 р.) пише: «Директор видавництва «Смолоскип» О. Зінкевич у своїй промові в Києві слушно ... підкресив, що без проникнення української книжки в народню масу не можна сподіватися широкого всенародного руху за збереження української державності...

У західньому світі керівництво літературним процесом не є функцією урядових органів. Ним керують приватні — культурні, політичні і економічні чинники. Урядова опіка літературі непотрібна, бо її існуванню ніщо не загрожує.

Зовсім інша ситуація в Україні. Її специфічність визначається тим, що внаслідок довготривалого російщення тамтешні українці у своїй масі говорять хоч і сякою-такою, але російською мовою, отже, там немає масового й сталого попиту на українську книжку. В цій ситуації наш літературний процес не можна зали-

шити напризволяще, без громадської і урядової опіки. Зокрема ще й з огляду на те, що з півночі невпинно суне лавіна російськомовної халтури й порнухи.

Байдужість нинішнього уряду в Україні до українського культурного процесу, зокрема до потреб нашого письменства, красномовно підтверджує те, що було вже не раз констатовано: в Україні влада сьогодні в руках зросійщених людей, далеких від української культури. Ці люди не читають української літератури, не знають нашої літературної мови та й не охочі її знати. Вони хочуть залишити російську мову офіційною мовою в Україні, тобто фактично державною мовою, а це означає упривілейоване становище і для російської літератури та російської культури взагалі...».

Таким чином перед членами творчої асоціації «500», які вступили в українську літературу, стоять великі завдання. Окрилені творчим прагненням, не обтяжені минулим, молоді мистці прагнуть до найповнішого естетичного самовираження, і то в дуже критичний час для України, коли «видання і розповсюдження української книжки ще не знало такого занепаду і таких труднощів, як сьогодні в нашій країні» (з промови О. Зінкевича в Києві). Великі ідейні перешкоди при народженні українського творчого слова відзначає також Сергій Руденко, співредактор антології «Молоде вино». Він пише: «Чи може народжуватися поезія тоді, коли ідеали дзевацьовані, а нові герої викликають іронічну посмішку, коли старше покоління дружньо плескає у долоні тим, хто цього не заслуговує, а слово поет звучить як образа?...» (с. 5). Це ж справжній «шопенгаверський час» у житті українського письменства, повний страждань і болю.

В антології «Молоде вино» представлені 20 молодих поетів, творчість яких змістовна, інтелектуальна, свіжа, багатожанрова. Книжку склали поезії київських літераторів (Ігор Андрущенко, Юрій Бедрик, Поліна Галенко, Андрій Коваленко, Роман Кухарук, Сергій Миронюк, Неда Неждана, Максим Розумний, Сергій Руденко, Лариса Слюсак, Вікторія Стах, Руслан Фіфалько, Олександр Чекмишев) і твори тих, хто живе поза межами столиці. Це Івано-франківський літературний гурт «Нова дегенерація» (Іван Андрусак, Степан Процюк, Іван Ципердюк), (Віталій) Квітка з Литви, Оксана Горкуша з Бердичева Житомирської області та члени харківського упрупування «Червона фіра» (Ростислав Мельников та Сергій Жадан).

Деякі вірші молодих, зокрема Максима Розумного, сягають своїм корінням у кращі здобутки нашої поезії. До речі, він також влучно характеризує наше сьогодення:

Пісними стали всі пісні
на капищах мигочуть стегна звабно
.....
ми вирушаємо у сонячну зневіру
пече чоло знамення звіра
«Перший лист невідомому»

Рядки ці свого роду попередження чи, може, заклик до сучасних поколінь, нагадують нам про якусь можливу небезпеку в майбутньому. У вірші чимала доза ретроспекції, непідробної щирости та самобутньої образности.

Максим Розумний — журналіст, аспірант Інституту філософії АН України, автор дотепного трактату «Ім'я їм — ілюзіон», в якому стверджує, що «Як і кожне мистецтво, ілюзіон породжений страхом перед Істиною і Смертю і покликаний його подолати. Ілюзія просто скасовує чинність цих понять» (ст. 227). Вірші його досі друкувалися в періодичних виданнях в Україні та за кордоном. Він співредактор антології «Молоде вино».

Другий співредактор видання Сергій Руденко — журналіст за фахом. Друкувався в українській та зарубіжній періодиці. Автор оригінального вірша «Фантазія літератури», в якому «все обертається в вірші / але спить і мовчить». Іронія

полягає тут у тому, що автор осміює негативні явища минулого, говорячи про них в удавано позитивному тоні. В тому самому дусі написаний і його інший короткий вірш:

п'яниця
відмовився від пляшки
наркоман
відмовився від анаші
курець
відмовився від цигарки

І тільки мудрий я
продовжую писати
верлібри.

У цьому вірші не добачаємо якогось окремого значення. Можливо, для поета і є тут якась внутрішня логіка, якийсь сенс, а читачеві важко це збагнути. Вірш побудований на відносно однотипній синтаксичній організації рядків і на їх відносній інтонаційній подібності.

В антології є й оригінальний вірш-молитва Поліни Галенко. Авторка за освітою біолог, працює за фахом. Досі не друкувалася і не входила до творчих спілок. У 1994 році була нагороджена дипломом видавництва «Смолоскип».

Її вірш-молитва:

До Тебе, Ісусе, що спасіння приніс,
Моя коротка молитва — не треба
Надто багато світла, не треба
Багато сліз.

До Тебе, що людям дав віри втіху,
Звертаюся щиро — не треба
Радости понад міру, не треба
Багато сміху.

До Тебе, що роджений царювати,
Прохання — не дай нам
Багато влади.

Господи Ісусе, правий і святий,
Одне благаю — не дай багато.

Вірш, як це характерно для молитви, наснажений високими почуттями та написаний з глибокою проникливістю, відзначається ліризмом і схвильованістю. Тут і надхненний гіперболізм, що походить від світовідчужання, сформованого ліричною героїнею вірша.

Потужно звучить вірш Романа Кухарука «Поема свободи». Він народився на Буковині, закінчив філологічний факультет Київського університету. Кухарук — автор численних публікацій у періодиці та книжки для дітей «Йой!».

Глибока експресія думки, мабуть, головна ознака його поезії, що виражена у виявах почуттів та тривожних переживань. Ось значущі уривки з поеми:

Свобода —
Марили ми в кайданах
.....
Свобода —
писали пальцем на стінах зими

.....
 З каменів на горі
 Кров'ю мурую храм.
 Кожного дня і ні
 Прийдуть страшні, чумні
 Душі. І най горять,
 Ніби свічки. І там
 Най умирають, най
 Кличуть туди всіх
 Пити мій жаль, сміх
 І не піти нігде,
 Поки аж не зійде
 Слово на Україну
 Й скаже:
 Віднині я
 Бог на зеленій землі
 У мої золоті журавлі
 Складають
 Знак Сонця.

Свобода для Кухарука — велике й знаменне слово. Це не тільки відсутність політичного й економічного гноблення, утиску й обмежень. Це духовий суверенітет. Це спрага до влади, краси, до високих духових звершень.

Гірко звучить у Сергія МIRONЮКА слово «чужина». Воно у нього:

пустеля,
 в якій навіть роса —
 крапини розплавленого піску.
 Тут або муки спраги,
 або бажання стати верблюжою колючкою.

До речі, цей вірш важливий за своїм задумом, але в ньому небагато ознак, які відразу звертають на себе увагу. МIRONЮКОВА творчість менше метафорична, менш ускладнена, більше «заземлена» і, можливо, більш новаторська своєю тематикою, ніж формою. Доказом цього є його ліричне і життєстверджуюче сприймання дійсності у віршах «Із чотирьох стін самотності», «Навколо мене намалювали квадрат», «Я сиджу на березі струмка». Поет народився в Луцьку. Вчився в Харківському університеті. Нині живе в США.

Цікаво приглянутися ближче до поезії Неди Нежданой. Вона народилася на Донеччині і зараз навчається в Києво-Могилянській академії. Вона авторка численних публікацій в українських періодичних виданнях. У її «Математичному» з книжки «Зів'ялий попіл» поетеса описує жінку рівнянням $x=2$. Читаємо:

Бути жінкою це дуже просто
 Це роздвоїтися і подвоїтися одночасно
 Це відчутти подвійну вагу і вдвоє меншу силу
 Це робити все навпіл
 Ніч навпіл Дощ навпіл
 А потім якось склеїти себе з двох половинок
 Чорної та білої
 І будеш такою ж сірою
 Як ранок.

Це оригінальний приклад використання математики в поезії. У вірші цікавий не тільки зміст, але й форма. Форма не є тут самоціллю і зовсім не веде до знищення самої основи — зображення життя. Мова у вірші дещо ускладнена

через брак розділових знаків, за винятком завершальної крапки. Це добрий приклад змодернізованого формалізму.

При всій тематичній однотайності збірки (реакція на комуністичне «словоблудство» чи «славоблудство»), поети залишилися своєрідними в проблемах сьогодення, філософії та в роздумах про красу. Для прикладу розглянемо вірш Лариси Слюсак. «Дисонанс» (із циклу):

Ця біла туга... Білий сум
В обіймах сірої зими,
Там вітер слово надломив,
Як я шептала: «Милий, ми...»

Несу

Пелюстку слова в дощоліз,
А вітер віє, вис, в'є
Волосся в листя не моє,
І я забуду, що ти є...

Обліз

Як місто в хмарах більмуватих,
Мій голос під зими саваном.
Що зараз в світі: вечір? ранок?
Байдуже. Я питать не стану.

Як ховати

Дощ понесуть в труні із вати
снігів

Я просто бути перестану,
Як біла туга, білий спів.

Поетеса добре потрудилася у пошуках слів, які відзначаються емоційністю та образністю. Образність вислову абстрактна, але багата. Вірш написаний з любов'ю до рідної мови і з тривогою за її чистоту та красу. Поетеса часто непомітно для читача з різних точок, у різних, сказати б, ситуаціях, показує окремі особливості слова.

Сам вірш — це добрий приклад здорового новаторства у змісті та формі, що є потужною реакцією на комуністичне словоблудство соціалістичного реалізму. Але все це, якимось чином, не йде в парі з піднесенням культури читача, зокрема його національної свідомості.

Лариса Слюсак народилася на Чернігівщині. Закінчила філологічний факультет Київського університету. Поетеса має чимало віршів, надрукованих в поетичних збірках та періодичних виданнях.

З уваги на обмежене місце, нашу дискусію хочемо закінчити творчістю Олександра Чекишева, одного з надхненних авторів антології. Він журналіст за фахом, аспірант, автор цікавої збірки «У присмерку молитви».

Його вірш «Росіянин» — роздвоєний генами й душею. Читаємо:

мої угро-фінські гени
то вибухають у підсвідомості
дзвонами московських церков
то морозять шкіру
відгомоном «калинки»
а душа
зодягнута в українську вишиванку
за кожним обертом клубочка
заглиблюється усе далі в ліс
де сховано тасмницю
великого нещастя

Вірш модерністський, немає в ньому розділових знаків. У вірші насправді щось приховане, і то у двох останніх рядках «де сховано таємницю / великого нещастя». Приховалась якась істина, якийсь сенс, який читачеві важко збагнути. Враження від вірша роздвоєне. В першій частині домінують гени, а в другій душа, але це не звичайна душа, а зодягнута в українську вишиванку. Отже, це українська душа. Що ж тут рішатиме: гени чи душа? Віримо, що душа.

Заголовок антології «Молоде вино» повністю відповідає віршам, що її склали. Але малюнок на титульній обкладинці нам зовсім не подобається. Хіба це модерністське зображення краси? У книжці є дрібні друкарські охріхи та на деяких сторінках нечіткий друк.

Підсумовуючи, можемо сказати, що зусилля творчої асоціації «500» у сучасній українській літературі, зокрема в поезії молодих, треба привітати й підтримати. Це фактично нова генерація наших літераторів 1990 років, яка, «прийшовши на згрище комуністичного словоблудства» в час книжкового голоду в Україні, встигла звільнитися від большевицького намулу, зорганізуватися у творчу асоціацію «500» і видати свою першу антологію поезії «Молоде вино». «Відрядно, — пише Сергій Руденко, — що попри всі негаразди, економічну скруту і нестабільність у суспільстві, молоді поети живуть і пишуть. Отже, життя продовжується».

Григорій ДЕМ'ЯН

«ДО ПРАВДИ ЩЕ ДАЛЕКО»

(художний кінофільм «Страчені світанки»)

Київська кіностудія ім. О. Довженка 1995 року створила художній фільм, автори якого зробили спробу врівноважено розкрити боротьбу ОУН і УПА після Другої світової війни. Здається, більшість творців стрічки, навіть цілком можливо, що й усі, щиро прагнули показати українському глядачеві події 1940-60 років «такими, як вони були». Порівняно з явно невдалим фільмом «Вишневі ночі», авторам нового вдалося зробити вагомий крок назустріч художній та історичній правді.

І сценарист Григорій Штонь, і головний режисер Григорій Кохан не приховують жорстокості емгебістів, відтворили хвилюючі сцени масового вивозу українців на заслання до Сибіру. Повстанців показують у вирі боротьби, відважними і готовими до самопожертви месниками за кривди. Приємним штрихом є образ татарина з Криму, що боровся разом з українцями-націоналістами в складі УПА. До вдалих знахідок належить розкриття впливу очевидної правди і переконань українців Галичини на погляди наддніпрянців, особливо молоді, що була надіслана сюди разом з батьками для советизації краю. За сценками, пов'язаними зі старшокласником Сергієм, сином секретаря райкому компартії, що запопадливо виконував розпорядження кремлівських зверхників-окупантів, можна побачити й усвідомлено сприйняти шкідливість націоналістичної ідеології та практичної боротьби проти завойовників.

На перший погляд може видатися неймовірною майже спокійна розмова озброєних повстанців з рядовим емгебістом, що зустрілися в сільській крамниці. Незважаючи на відкрито висловлені одним другому свої полярно протилежні переконання і навіть пропагандивно-погрозову заяву большевика, що він боротиметься доти, поки не буде знищено всіх бандерівців, повстанці залишили його незайманим та ще й з автоматом. Таких випадків історія того часу зафіксувала не одну сотню. До надбань «Страчених світанків» належать і переконливі твердження про боротьбу ОУН і УПА проти німецьких нацистів і розповідь голодуючої колгоспниці зі Східної України про жакливій злочин большевиз-

му, що організував нечуване винищування нашого селянства в 1932-33 роках... Наїзники намагалися повторити це і після Другої світової війни. Перелік таких моментів можна продовжувати й далі...

Та незалежно від намірів сценариста, режисерів, акторів і всіх постановників загалом, у фільмі є й дуже прикрі, хоча, може, й не усвідомлені авторами, принципові помилки. Викликані вони тим світоглядом, який протягом цілих десятиріч нав'язував нашій нації московський тоталітаризм і шовінізм. У цьому конкретному випадку найголовнішою перешкодою, що завадила правильно трактувати суть боротьби ОУН і УПА, стало клясове розуміння історії. Тому й вийшла найбільюча помилка, яка майже впродовж усієї кінострічки тяжіє і явно, і також десь поза кадрами. Очевидно, пішла вона від сценариста і, на жаль, залишилася непоміченою ні консультантом Василем Куком (зрештою, до прем'єри він усього фільму й не бачив, а лише фрагменти), ні іншими членами творчої групи. А полягає вона в тому, що національно-визвольний рух ОУН і УПА показується як громадянська війна «між самими українцями», «брата проти брата», противників большевизму з його прихильниками. Таке розуміння цієї боротьби викликало в останні роки болючі невдачі не лише кіномистців, але й непоодиноких істориків, письменників, культурологів і політиків.

Неусвідомлювання того, що Російська імперія (на той час вона називалася СРСР), як і Німеччина, були окупантами України, звело й на інші манівці. Виступи ОУН і УПА представляються як акти помсти за кривди. Тоді як Організація українських Націоналістів і створені нею збройні сили від самого початку ставили перед собою мету звільнення всієї України від чужоземних колонізаторів і побудову своєї незалежної держави. Це і тоді, і тепер добре розуміли і розуміють десятки мільйонів українців, навіть шкільного віку, за винятком хіба тих, кого збаламутила шовіністична російсько-большевицька пропаганда. У фільмі ця визначальна державницька ідея звучить якось мляво, малопомітно, непереконливо. Так, ніби не маємо блискучого увіковічнення героїки ОУН і УПА в тисячах народних пісень, легенд, переказів і оповідань-меморатів, у впорядковуваних з неперевершеною любов'ю повстанських могилах, незліченній кількості монументів і пам'яткових знаків та інших виявів пошани. Завдяки збройній і політично-пропагандивній боротьбі ідеологія українського націоналізму поширилася по всій території нашої Батьківщини, навіть поза її межами. І не випадково. В ній блискуче поєдналися тисячолітня духовність нації зі спадщиною її найвидатніших світочів — Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Миколи Міхновського, Євгена Коновальця, Степана Бандери, Богдана Лепкого, Євгена Маланюка, Дмитра Донцова, Ярослава Стецька та багатьох інших. За прикладом українців посилювали боротьбу проти російського шовінізму та імперіялізму майже всі поневолені Московію народи. Без титанічного подвигу ОУН і УПА ми не мали б ні 24 серпня, ні 1 грудня 1991 року, що поклали край колоніальному поневоленню. Тому особливо прикро бачити явно недодуману і принизливу назву «Страчені світанки». Нею необачний автор силкується по-мазохістськи перекреслити результати боротьби не менше як 700 тисяч активних учасників та кількох мільйонів їх однодумців і прихильників, що забезпечували повстанців і підпільників харчами, одягом, взуттям, медикаментами, інформацією, наданням притулку, доглядом за хворими і раненими тощо. І це тягнулося майже два десятиріччя.

Чи треба сьогодні ще когось переконувати в тому, що боротьба ОУН і УПА була наймасовішим, найгероїчнішим і найтривалішим піднесенням національно-визвольного руху в усій історії України? Виходить, що так.

До пов'язаних із засадничими хибами належить і та, що у фільмі більшість емгібестів розмовляють по-українськи. Насправді ж майже всі вони говорили російською мовою. Те ж саме діялося і в райкомах та інших інституціях окупаційної влади. Не застосовували повстанці й покарань невинних членів родин, окремі представники яких діяли на шкоду нації та зраджували її. Таке широко

практикували тільки агентурно-провокативні спеціальні групи МГБ, що видавали себе за працівників СБ ОУН та вояків УПА. Лише в 1947 році на терені однієї Львівської області (без Дрогобицької, що тоді існувала окремо) садистські розправи з українцями чинили 78 таких груп. Кадри для них почали спеціальні школи МГБ СССР, що функціонували в Одесі, Ленінграді, Москві, Києві, Свердловську... Наслідки їх дій жахливі. Тільки група Сафата на Рівненщині закатувала близько півтори тисячі людей. Повстанці карали хіба особливо небезпечних безпосередніх зрадників, та й то після неодноразового попередження. Не розстрілювали вони і полонених рядових солдатів, відпускали немало й офіцерів, якщо ті не вчинили кривавих злочинів проти українського народу. Траплялося таке й з генералами.

До значних недотягнень у фільмі належить створення образу УПА як невеличкої групи людей. Недостатнє знання тактики, методів конспірації і структури УПА, СКВ і теренової мережі ОУН спричинило й компонування кадрів, на яких повстанці ходять купою один біля другого, наче в мирний час звичайний гурт сільських парубків; сидять три разом у хаті, навіть не призначивши стійкового. Подібне показано й біля кривки, та ще й із препогоною замаскованим входом.

Практично ніколи в бункері, де була влаштована підпільна друкарня, крім її співпрацівників та охорони, не квартирували звичайні боївки, як це представлено в «Страчених світанках».

Чомусь для акторів, які виконували ролі повстанців, не знайшлося ні відповідних одностроїв, ні навіть шапок-«мазепинок» чи «петлюрівок», що їх одягали майже всі повстанці. Все це безкоштовно могла позичити будь-яка станиця Братства УПА. Уважний глядач звертає погляд на все, навіть на спосіб цілування закоханих, який перенесено в сорокові роки із дев'ятдесятих...

Спричинили ці прикрі хиби і явний поспіх, і надмірна самовпевненість окремих керівників творчої групи, і поверхова обізнаність з усіма основами, виявами і формами націоналістичного руху 1940-60 років. Винними в цьому є не тільки автори фільму, але й наші історики, філософи, народознавці, юристи, мовознавці, фольклористи та діячі інших галузей науки, що надто повільно наближаються до належного осмислення найславетнішого змагу нації до державної незалежності і соборності, до волі і щастя, духового оновлення і добробуту.

Київ, 28-29 січня 1996 р.

Роман КУХАР

НА СТОРОЖІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАШОЇ БОГОСЛУЖБОВО-ПІСЕННОЇ КУЛЬТУРИ

Проф. Мирон Федорів, наш видатний музиколог, першорядний знавець української церковної музики, провів у справі запису та збереження богослужбових співів рідної Церкви в Україні гідну подиву роботу, ледве посилену для науковців Музичної академії.

В 1990 роках появилася у його власноручних нотних записах та музичному укладі низка збірників церковних пісень («Церковні пісні», оо. Василяни, Львів, 1990, у тому ж Видавництві «Різдвяні пісні», 1990, «Частини до Служби Божої», 1991, «Церковні молебні пісні до Матері Божої», 1995).

Цю працю важко переоцінити, зважаючи на всі оті безповоротні втрати, що їх зазнала наша Церква через брак послідовних записів скарбів нашої церковно-музичної культури. Незважаючи на те, що такі періодичні записи бували, їх, разом з нашими загальними культурними здобутками нищили вороги українського народу, аби викоренити нашу історичну пам'ять.

Проф. Мирон Федорів посвятив більшу частину свого творчого життя врятуванню перлин нашої церковно-музичної культури, збереженню повноти рідного обрядового співу. Цю корисну для сучасників та майбутніх поколінь, водночас муравлину працю широкого засягу, проводить наш заслужений музиколог, історик і композитор духовної музики вже від десятиліть, видаючи у тритомовому циклі такі монументальні твори, як «Василіянські церковні наспіви», 400 ст., 1961, «Обрядові співи Української Церкви Галицької землі», 294 ст., 1983, і якраз готову до друку книжку «Українські Богослужбові співи з історичного й теоретичного погляду», 151 ст. Цим вагомим твором М. Федорів не тільки збагатив надбання рідної церковної музики, але й увічнив її у своїх записах.

Оскільки перші частини його ґрунтовного тритомника появились раніше й були своєчасно обговорювані в нашій періодиці, зупинимось хоч на коротко на перегляді останньої з цього циклу частини. Вона побудована на двох основних тезах: історичного розвитку Богослужбових співів і теоретичної підбудівки різноманітної структури оспівання церковних Богослужб — Літургії, Утрени, Вечірні та інших церковно-обрядових відзначень. Характерно, що багаті й кольоритні в нашому обряді співи, з якими не зрівнятися іншим народам, датовані ще з домонгольської доби (13 ст.). Вони збереглися головню завдяки усній традиції церковного вселюдного співу, підлягаючи, звичайно, деяким місцевим змінам на різних теренах нашої батьківщини. А все ж, згідно з засадою, «Що записано пером, того не витягнеш волом», основні риси й оригінальний характер первісних церковних співів задокументовано в історичних ірмологіонах, або ірмолоях (збірниках пісень), які зберелися ще з XVI ст. Відомі перемиський ірмолой з 1591 р. і супрасльський (з білоруських теренів) з 1601 та 1652 рр.

Історію церковного співу в Україні проф. М. Федорів виводить з історії церковної музики ще з дохристиянської доби, почерез такі ранні стадії в первісному християнському обряді, як синагогальні наспіви, греко-візантійські, сирійські й аж до розвинutoї візантійської школи церковно-обрядового співу. Приймаючи християнство ще задовго до офіційного хрещення Руси-України в 988 р., ймовірно, в ході апостольської місії св. Кирила й Методія в тогочасній Паннонській Русі (перед інвазією мадярів 904 р.), наші предки в обрядових співах усамостійнювалися від візантійських впливів, прибираючи з часом суто національний характер загальної народної пісенної культури, з виразними індивідуальними рисами традиційного «партесного», хорового співу. Проте, твердить автор, «Обрядова спадщина по Візантії лягла в основу нашого Богослужбового культу і залишилася у практичному вжитку по сьогодні, в цім же пісеннім порядку і підцими ж специфічними літургійними назвами, що їх надали творці пісенних форм і збірників Богослужбових відправ, як от: Ірмологіон, Октоїх, Треодь, Акафісник, Парастасник, і т. д.» М. Федорів присвятив у своїй праці чимало місця розвиткові християнства в Україні, подаючи п'ять теорій його походження й основню розглянув види церковного співу в нашій Богослужбовій традиції.

Після головної, історичної частини його праці, забезпеченої зразками музичної нотації з різних періодів, вводить автор читачів у структуру музичних форм Богослужбових співів, обговорюючи в деталях такі традиційні в церковному лексиконі поняття, як тропарі, кондаки, стихирі, прокімени, канони тощо. Тут бачимо турботу автора зберегти історичну стійкість нашої церковної спадщини і передати народові в доступній мові основи обрядово-співочої практики для її поширення в посювітській добі оновленого християнства в незалежній Україні.

На нашу думку, праця М. Федоріва належить до тих, що мають переломовий характер у суспільно-національній та релігійній культурі народу. У третій, популярно-науковій частині, автор використав багату літературу з даного питання — від досліджень Йоаннеса Де Кастро до змістовних внесків М. Грінченка, Б. Кудрика, О. Кошиця, П. Маценка, Ф. Шешка, М. Антоновича та інших. ■

ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОВІДНОГО ЛЕСЕЗНАВЦЯ П. ОДАРЧЕНКА

Петро Одарченко. Леся Українка, розвідки різних років. Серія — «Українознавство діяспорів». Передмова Сергія Білокона, список друкованих праць П. Одарченка про Леся Українку в рр. 1927-1993. Київ, Видавництво М. П. Коць, 1994, 239 ст. альбомного формату, з портретом Лесі Українки на обкладинці.

В чотирьох розділах великої монографії проф. Петра Одарченка про життя і творчість Лесі Українки охоплено найхарактерніші прикмети наукового лесезнавства, що його в одній особі репрезентує тут видатний дослідник української геніяльної поетки у присвяченій їй праці свого життя. Це не перебільшення, бо ж насправді в кожному десятиріччі свого довгого, трудючого, сповненого літературознавчих досліджень життя, підневільного в СРСР і від 1940 років у вільному світі, Петро Одарченко невпинно поглиблював свої студії лесезнавства, опрацьовуючи завжди нові питання у своїй улюбленій дисципліні і видаючи майже щороку цінні причинки в ділянці загальних досліджень життєвого і творчого шляху Лесі Українки. Плоди його праці на цю тему багатющі і неперевершені, зрівнявшись із чисельними дослідниками лесезнавства — М. Зеровим, М. Драй-Хмарою, П. Филиповичем, Б. Якубським, В. Петровим, О. Білецьким, А. Ніковським, П. Руліним, О. Ненадкевичем, М. Євшаном та іншими.

Тут годиться зазначити, що крім власних оригінальних розвідок (їх більше 20 в обговорюваній монографії), П. Одарченко написав і видав у крайовій та діяспорній періодиці понад 70 статей, присвячених Лесі. Під його редакцією появилися три важливі видання: «Леся Українка. Вибрані оповідання» (1930 р.), «Леся Українка. Поезії» (1946 р.) та «Хронологія життя і творчості Лесі Українки» авторства Ольги Косач-Кривинюк, в 1970 р. Під доглядом П. Одарченка перевидані «Твори Лесі Українки» («Книгоспілка», 1927 р.) у 12 томах у видавництва Тищенко й Білоуса в 1953 р.

Тематика монографії Одарченка широка й багатогранна. Обмежимося тільки коротким оглядом цієї скарбниці лесезнавства.

Автор досліджує роль М. Драгоманова в розвитку Лесиної літературної творчості та її світогляду; відводить належне місце біблійним темам у творах Лесі, що ними вона користувалась як універсальним підґрунтям у своїх національно скерованих поезіях, поемах і драмах; обговорює всебічно найважливіші драми Лесі Українки «Лісову пісню», «Камінного господаря»; досліджує генезу її першого драматичного твору «Блакитна троянда» і виводить творчість Лесі Українки в контексті найкращих традицій української національної літератури, звершених Шевченком і Франком; проводить аналогії її драматургії з Шекспіром; аналізує літературні жанри і творчі методи Лесі Українки, включно з її перекладною працею; займається епістолярною спадщиною поетки; реєструє багату бібліографію її творчості; наводить окремі зразки об'єктивної академічної й упередженої совєтської літературної критики. Словом, обширна монографія Одарченка в його авторитетній інтерпретації та правильному навісвітленні Лесиної творчої спадщини має чіткі прикмети наукової праці та енциклопедичної повноти. В такому характері вона повинна увійти в історію лесезнавства як один з ґрунтовних причинків, якщо не наріжних каменів, до вивчення життя і творчості нашої найбільшої національної поетки.

Проф. Одарченко з особливою увагою поставився до оригінальної природи Лесиною, взагалі українського, генія, спонтанного, самобутнього, вічно творчого, що радше запліднював культуру й письменство сусідньої Росії, ніж підлягав її впливам. У статті про намагання совєтської критики фальшувати історичну правду, а зокрема узалежнювати українських письменників від літературних надбань

російських («Дві інтерпретації творчості Лесі Українки») Одарченко пише: «Найвидатніші українські письменники-класики — Шевченко, Франко, Леся Українка, Коцюбинський — у різні часи різно інтерпретувалися в советській історії літератури та в критиці. Останніми часами у зв'язку з різким націоналістичним російським курсом у советській політиці ця інтерпретація класиків української літератури зводиться до ось яких основних пунктів: 1. намагання довести, що українські письменники любили Росію і були прихильниками „єдиної, неділимої Росії“; 2. довести, що українські письменники не любили Західньої Європи і західньо-європейської культури; 3. довести, що творчість українських письменників розвивалася виключно „під благодотворним впливом передової російської літератури“, і що тільки братній допомозі „великого російського народу“ треба завдячувати, що наші письменники написали якісь твори». Дійсність заперечує облудність усіх тих брехливих тез, що насправді повинні звучати в одному короткому реченні: поневолена російським імперіялізмом Україна змагала завжди до визволення з нищівного затиску деспотичного російського давуна, що постійно заглушував її голос, забороняючи українському народові доступ до свободи і людських прав просвіченої Західньої Європи.

Про неправдивість советських великоросійських тез вказує також рідна, самостійницька, глибоко національна, оригінальна змістом і формою, незалежна від російських вимушуваних зразків Лесина творчість. Спроба представити Лесю як марксистку, що співпрацювала з ленінською газетою «Искра», співчувала російським соціалістам, — і це доведена брехлива вигадка, як і вся нерозбірлива маса советських стереотипів.

Якщо і йдеться про якісь впливи російської літератури на її творчість, то отаке вилучення советської цензурою в офіційному виданні «Творів Лесі Українки» (1977 р.) критичної, осудної Лесиної статті на тему роману Чернишевського «Что делать», вказує на недоречність подібних інсинуацій. Вилучено з підсоветських публікацій творів Лесі Українки (1956 і 1965 pp.) і лист Лесі до її матері на тему «Влади темряви» Толстого, де Леся з'ясовує, чому їй саме цей твір потрібен: «Власть тьмы» мені теж зовсім не подобається, отже, я й просила прислати її не для того, щоб я так уже кохалась у Толстому, а для того, щоб побачити, як може вийти така крайня кацапщина у французькому перекладі...».

Лесине листування, вільне від російської цензури, має особливу ціну у виявленні її справжнього світогляду, суто національного, незалежницького, непофальшованого советською метою підробок під їхні панівні ярлики. Проте навіть не Академія Наук УРСР спромоглася на видання листів Лесі Українки, а доручено це завдання більш відданому владі центрові в Москві, де обкросна епістолярна Лесина спадщина появилась у 1950 р. в російському перекладі зі значними пропусками та режимною інтерпретацією.

Щойно тепер, у незалежній від Росії Україні, можливе видання монографії П. Одарченка, що спростовує викривлені російсько-советською ідеологією події та факти і зображає у справжньому світлі життя і творчість нескореної, одержимої вільним духом Прометей, вірної доньки України і славної берегині її невмирущої національної традиції — Лесі Українки. За безприкладну посвяту проф. Петра Одарченка нашій геніальній поетці протягом усього його творчого життя — належна йому честь і слава! ■

Микола КЛИМИШИН

НЕЗЛАМНИЙ ХАРАКТЕР

У видавництві «Відродження» у Дрогобичі появилася 88-сторінкова брошура п. з. «Борець і мученик за Україну — д-р Володимир Горбовий», автором якої є д-р Анатолій Бедрій.

На обкладинці брошури поміщено знімку автора і написано, що Анатолій Бедрій народився у Тернополі 1931 р. Українську реальну гімназію закінчив 1949 р. в Новому Ульмі (Німеччина). З родиною переїхав до США, де досягнув ступінь бакалявра з нової історії Європи і ступінь магістра міжнародніх взаємин в університеті Сітон Гол. Ступінь магістра бібліотекарства досягнув в університеті Колумбія, а докторат філософії в ділянці соціології одержав в Українському Вільному Університеті в Мюнхені.

Тема і герої дуже на часі, бо саме тепер український народ пізнає історію визвольної боротьби за самостійну соборну Українську Державу. Доктор Володимир Горбовий дуже скромна людина, і дуже добре, що саме такий автор і з таким науковим стажем, як д-р Анатолій Бедрій, узяв собі нелегке завдання належно представити правдивий образ великого державного мужа, який, з уваги на свою скромність, міг бути забутим в історії наших визвольних змагань.

Дата 10 лютого 1940 року, коли був створений Революційний Провід ОУН Степаном Бандерою, має надзвичайно важливе значення в історії визвольної боротьби українського народу.

Степан Бандера виросла серед старших у гімназії, що були основниками визвольного руху, який опісля оформився в ОУН. Хоч то були учні вищих клас, вони його приймали між собою. Це були: Степан Охримович, Богдан Кравців, Степан Ленкавський, Іван Габрусевиц, Богдан Кордюк і Зенон Коссака.

Вони творили ядро тих, що їхнім життєвим кличем були слова, які пізніше стали першою точкою Декалогу українського націоналіста, уложеного Степаном Ленкавським: «Здобудеш Українську Державу, або згинеш у боротьбі за Неї». Для них це не були лише гарні слова, то була ідея їхнього життя. Це була настанова їхнього життя. Це був їхній принцип. Вони Степана Бандеру трактували як рівного їм.

Я переконаний, що це було завдяки тому, що він виніс зі своєї хати. Його батько, о. Андрій, який був капеляном Січових Стрільців, так виховував своїх дітей.

Перебуваючи в такому середовищі, Степан Бандера прийняв цей їхній принцип за свій на все життя. Тому, формуючи Революційний Провід ОУН, Бандера підбирав собі такий Провід, за яким пішла більшість членів ОУН, що той принцип визнавали так само, як і він.

Доктора Горбового призначив Бандера головою Комісії Державного Плянуння ще перед створенням Революційного Проводу, бо знав його як щиро відданого члена ОУН.

Я певний, що й те, що Горбовий був оборонцем Бандери на процесі у Варшаві й у Львові, було найкращим доказом, якою великою було довіря Бандери до Горбового.

Може, це був випадок, що генерала Всеволода Петріва не пустили німці з Чехії до Кракова, й тому д-р Горбовий, як перший заступник голови, вів усю роботу Українського Національного Комітету. Його постава до німецького, а потім до советського режимів була гідна державного мужа, і дуже добре, що автор це прекрасно представив. І в переговорах, і в ув'язненні д-р Горбовий вів себе як справжній державний муж. В концентраційних таборах в'язні і навіть сторожа з пошаною до нього відносилися.

В тому часі ні Гітлер, ані ніхто з його ближчого оточення ніколи не сказали чогось, що могло стати переконливим доказом про пляни німців щодо України.

В такій ситуації треба було мати підготовлені дві концепції: коли німці будуть прихильні творенню вільної Української держави або неприхильні.

Полк. А. Мельник керувався думкою Барановського, який поклав усю надію на німців. Така сама була настанова і Мельника, від якої він не хотів відмовитися.

Бандера, вірний своєму принципів боротьби за вільну Українську державу, мусів ставити вимогу боротьби проти німців, якщо вони будуть проти самостійності України.

Дійсність була така, що німці поставилися проти самостійності України. Україна була проголошена самостійною 30 червня 1941 року. І Бандера, і Стецько, і Горбовий були арештовані. Німеччина війну програла. Випускаючи Бандеру і Стецька з концентраційного табору в Саксенгаузен, високий старшина Гестапо заявив їм обом, що це була помилка, що вони були ув'язнені.

Я вважаю, що така заява німців була їх капітуляцією перед українським народом, і що Бандера мав повну слушність, коли вимагав боротьби проти німців, коли їхня постава виявиться противною проголошенню самостійності України.

Отже, принцип визвольної боротьби за волю України, який прийняли Бандера, Стецько і Горбовий на початку німецько-совєтської війни, був правильним. ■

БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ

«УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ» — видання НАН України, Інститут Історії України, національних відносин і політології. Одержано числа 3, 4, 5 і 6 за 1995. Четверте число присвячене повністю Богданові Хмельницькому в 400-річчя з часу його народження.

«КИЇВСЬКА СТАРОВИНА» — історичний науково-популярний та літературний журнал, видання Центру пам'яткознавства НАН України й Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Гол. редактор — П. П. Толочко і Редколегія. Одержано числа 4, 5 і 6 за 1995 рік.

«ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ» — щомісячний загально-науковий та громадсько-політичний журнал, що появляється під редакцією Б. Є. Патона і Редколегії. Наспіли числа 5-6, 7-8, 9-10 і 11-12 за 1995 рік.

«ВІДОМОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ» — видання ВРУ, що появляється щотижнево українською і російською мовами як збірник законів УВРади. Одержано числа від 29/95 до 39/95 р.

«ЗБРАННЯ ПОСТАНОВ УРЯДУ УКРАЇНИ» (двомовне), чч. 10, 11 і 12 за 1995 рік. Відповідальний за випуск — А. В. Загорулько. Київ, Видавництво «Україна».

«МАТЕРІЯЛИ ДРУГОГО ЗБОРУ КОНГРЕСУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТИВ» — Статут і Програма Конгресу, Положення про Етичну комісію, Склад Головного Проводу, Президії Головного Проводу, Етичної і Центральної Контрольної Комісії, Посвята члена Конгресу; «Економіка України» (збір науково-дослідницьких матеріалів розробників. Видання Конгресу, Київ, 1995.

«ПРОЄКТ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ», підготовлений Робочою групою Конституційної Комісії України й оприлюднений 15.11.1995 р.

«КОНСТИТУЦІЯ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ» — 44 сторінкове брошуроване видання на українській мові.

Журнал «УКРАЇНСЬКІ ПРОБЛЕМИ», що появляється під редакцією Сергія Квіта і Редакційної колегії. Одержано ч. 2/95. Це також видання Конгресу Українських Націоналістів.

Юридичний журнал «ПРАВО УКРАЇНИ», що появляється щомісячно під редакцією О. Д. Святоцького, Ради Видавців і Редакційної Колегії, як видання Міністерства Юстиції України. Наспіли числа 11 і 12 за 1995 рік.

Журнал «ДЗВІН», часопис Спілки Письменників України, що появляється щомісячно під редакцією Романа Федоріва і Колегії у Львові. Наспіли числа 9, 10 і 11, 1995.

«Трибуна», ч. 11-12/95 — громадсько-політичний і теоретичний журнал Товариства «Знання» України і Спілки Журналістів України. Редагує В. І. Мешкун і Редколегія.

«СВІТЛО», український католицький місячник (ілюстрований) Отців Василіян, що появляється під редакцією о. Василя Цимбалістого і Редколегії у Вестон, Онтаріо, Канада. Одержано числа 12 за 1995 рік і 1-ше за 1996 рік.

«НАШЕ ЖИТТЯ» — щомісячний журнал Союзу Українок Америки, який появляється під редакцією Ірени Чабан і Редколегії. Наспіли числа 11 і 12/1995.

«НАША ДОРОГА» — кварталник Ліги Українських Католицьких Жінок Канади, ч. 1/1996.

«ВІСНИК», кварталник літератури, науки, мистецтва і суспільно-політичного життя. Видавець — Головна Управа ООЧСУ. Редагує Колегія, ч. 3, Осінь 1995.

«ВІСНИК» — журнальне видання Провінційної Ради КУК Саскачевану, Канада, під редакцією О. Скрипника і Співредакторів, ч. 5 за 1995 рік.

«ОСНОВА», журнал, що появляється за сприяння Міжнародного Фонду «Відродження» під редакцією Іллі Валерія в Києві, Україна. Одержано число 29 (7) за 1995 рік.

«НАША МЕТА» — суспільно-політичний журнал Ліги Вільної України в Австралії, що появляється під редакцією Теодосія Андрушко і Редколегії. Січень-лютий, 1996.

Ярослав Курдигук: «ТО НЕ ТАК ЯК ВДОМА». Гуморески. Обкладинка м'яка, оздоблена, формат — 13,5 x 21 см., стор. друку — 90. В-во «Наша слава», Торонто, Канада, 1993 р.

Ярослав Курдигук: «РОЗМОВА зі СМЕРТЮ». Новели й оповідання. Обкладинка м'яка, оздоблена, формат 13,5 x 21,5 см., 158 стор. друку.

Андрій Кондратюк: «З ВИШНЕВОГО САДУ». Науково-художні оповідання. Передумова Василя Скуратівського, художнє оформлення В. І. Бариги, редактор О. І. Гресь. Обкладинка м'яка, оздоблена, формат — 12,5 x 20 см., стор. друку — 192.

СПРАВЛЕННЯ ПОМИЛКИ

У «Визвольному Шляху» ч. 3/1996, стор. 258, до напису під фотознімком пам'ятника, присвяченого св. п. полк. Дмитрові Клячківському, закрались ненарочно помилки, які просимо виправити, а саме:

рядок перший, має бути: Полк. Дмитро Клячківський

рядок другий, має бути: перший Командир УПА «Північ»

рядок четвертий, має бути: «Пам'ятник на прославу його імени...»

За ці помилки вибачаємося, і перепрошуємо!

Вігновідальний Редактор

Підписано до друку — 5.3.1996; формат — 154 x 216 мм;
папір — книжково-журнальний; друк — офсетний;
умовно друк. аркушів — 8; замовлення № 4/96
